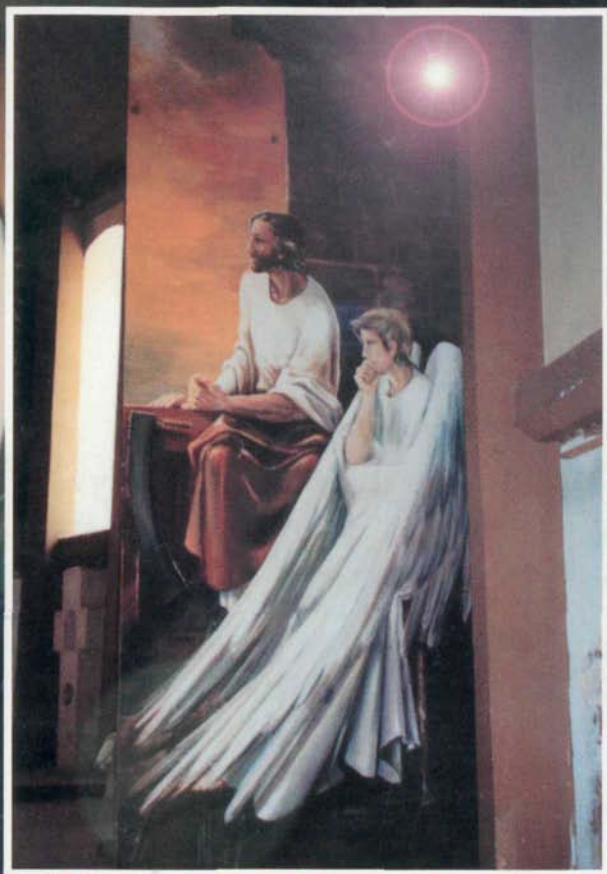

fra Jurica Šalić

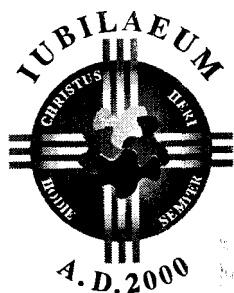
DILJEM ZAVIČAJA

S pažnjom i
poštovanjem
gospodinu Masniku
Orlovcu fra Juro
Šalić, 04.03.05.

fra Jurica Šalić

DILJEM ZAVIČAJA

fra Jurica Šalić

DILJEM ZAVIČAJA

Slobodno kopirati, ispisivati i distribuirati.

NIJE DOZVOLJENO TISKATI U KOMERCIJALNE
SVRHE, TJ. RADI PRODAJE!

Banja Luka, 2000.

DILJEM ZAVIČAJA

Izdavač

KATOLIČKA MISIJA TUŠILOVIĆ

Za izdavača

fra Jurica Šalić

Urednik

fra Jurica Šalić

Naslovna strana

*detaljsa freske u barlovačkoj crkvi,
na kome je prikazan sv. Josip s anđelom*

Karlovac, 2000.

Grafički urednik

Branko Marohnić

Prijelom i ovitak

Leonardo Fritz

Tisak i priprema

Tisak i priprema

©tisak

KARLOVAC. Senjska 86

Sken i OCR (Optical Character Recognition):

Marinko Orlovac
08. rujna 2006.

marin@orlovac.eu

PREDGOVOR

Čovjek hodi svijetom, da bi se uvijek vraćao rodnoj grudi. Ako nikako drugačije, onda bar u mislima. Uvijek su to dragi povratci, draga sjećanja i uspomene. Kao svećenik služio sam duži niz od dvadeset pet godina. U toj službi prošao sam mnoga područja Bosne. Sada sam trenutno u Hrvatskoj. Kroz ovo vrijeme uvijek mi je bilo lijepo vraćati se u zavičaj, posjećivati ga i u njemu služiti. U prošlom ratu i ovom poratnom vremenu, radi stanja kakvo jest, mnogo puta se razočaran rastužim, ali i ta tuga je nekako drugačija, s osjećajem da pripada srcu. Lakše se podnosi. Iako teško pada, simpatična je i draga. Zbog takvog osjećaja kao okosnicu ovoj knjizi stavljam naslov "Diljem zavičaja". Tu je prikazan opis bliže banjalučke okolice; sela koja su pri gradu i ona koja su se već našla u gradskoj zoni. Time se ova knjiga nadovezuje na prethodnu, "Sjeverozapadno od Banje Luke". Kao njena logička nadopuna, donosi opis istih prostora, mjesta i istog naroda. Negdje nailazimo na paralelne opise, s nešto izmjenjenom koncepcijom. Za razliku od prethodne, u ovoj se knjizi ne obrađuje ivaštanski kraj sa Šimićima. Ovakva obrada iziskivala bi pisanje posebne knjige o "Svetoj zemlji Ivanjskoj", sa šimićkim dodatkom.

Ovdje opisani zavičaj najslikovitije bi se ukazao sa Crkvena. Uzvisina Crkvenog Brda i groblja na njegovoj glavici nudi panoramu bliže banjalučke okolice na sjeverozapadu. Gledajući sa spomenutog brda, nižu se sela, zaselci, uzvisine i ravni. Čovjek se ne može nagledati ljepote Božje prirode:

U zaleđu su Motike i Čivčije.

Dikevci, u kraju prema Ivanjskoj.

Ramići s crkvom sv. Vida i prometnicama.

Kuljani nešto niže, preko rječice Dragočaja.

Lijevo od njih su Barlovci, Bukovica i Jablan.

Trn s poljem, koje je pokriveno krovovima kuća, sa zvonikom crkve sv. Josipa. Priječani i Delibašino

Selo preko Vrbasa.

Zalužani, koji se kosom od Obuvaljke okornito spuštaju na Vrbas.

Šargovac preko Obuvaljke.

Ispod Tunjica, na blagim padinama Vujnovići,

Novakovići i Derviši uz sam Vrbas.

Ispod vidljivog Motičkog groblja Petrićevac i Rakovac ... na samom zapadnom rubu grada.

Budžak u ravnici, zaklonjen Tunjicama.

U knjizi je prikazana prošlost pojedinih sela i mjesta, kao i stanovništvo u njima. Povijesni dio napisan je prema dostupnim izvorima, uglavnom izvješćima, šematizmima i matičnim knjigama. Nadovezujući na tu povijesnu podlogu, donosim nekoliko biografskih prikaza, zgoda i veselih šala, od čega ništa nije izmišljeno.

Lijepa je Banja Luka; lijepi su predjeli Kozare, ali ipak, moj rodni kraj, smješten između strogo urbanog i posve prirodnog pojasa je najljepši. Ovdje se može uočiti subjektivni stav, ali to je tako i nikako drugačije.

Ova knjiga prvenstveno je napisana i namjenjena ljudima sa sjeverozapada Banje Luke. Za one koji su ostali na svojim ognjištima i one, koji će se - ako Bog da - vratiti. Međutim, mnogi su otišli i nikada se neće vratiti u svoj rodni kraj. Neki će dolaziti i obilaziti rodno mjesto. Želim da svi ti ljudi u ovoj knjizi nađu nešto što će ih zanimati i podsjećati na rodnu grudu. Zato stoji ovakav naslov "Diljem zavičaja". Čijeg? I moga i Tvoga.

PETRIĆEVAC

Petrićevac je u prošlosti bio značajno selo nadomak Banje Luke, smješteno u brdu jugozapadno od grada. Jasno, u novije vrijeme uklapa se u urbano područje. Sada je označeno ulicama, ali i danas su prepoznatljivi pojedini dijelovi Petrićevca:

Dudić sa samostanom i naseljenom nizinom ispod brda.

Paprikovac, na kosini brda, koja se spušta centru grada.

Krndija i Gradina s kapelom na samom vrhu petrićevačkog brda.

Rakovac, sada na zapadnom gradskom obodu. U prošlosti je imao **dvojak** tretman; kao posebno selo i kao zaselak Petrićevca.

Prošlost

Kako je nastao naziv ovog mjesta, nije nam poznato, premda je tako prepoznatljivo da se izvodi iz imena Petar. Postoji legenda, prema kojoj su majstori koji su gradili Fehradiju, bježeći od Fehrad-bega načinili sebi krila i odletjeli. Tamo gdje je pao graditelj Petar nastao je Petrićevac. Ovo je zgodna pripovijest, ali činjenica je da ovo selo s ovakvim imenom postoji od davnina. Prvotno je pripadalo banjalučkoj župi, da bi - moguće jednim dijelom - u 17. stoljeću uključeno u župu Motike. Kad se početkom 18. stoljeća ugasila ta župa, Petrićevac je vraćen gradu. Godine 1860 - 1876 pripada Rakovcu, da bi nakon toga došao u sastav istoimene župe Petrićevac.

Kako je katolicima u gradu bilo teško u vremenu Bečkog 1683 - 1699. i Austro-turskog rata 1716-1718. godine, župnik je morao tražiti sigurnije mjesto obitavanja. Radi učestalih turskih progona prenio je sjedište župe iz grada u obližnji, katolicima naseljen Petrićevac. Pred Banjalučki rat 1737. godine već je оформljen skromni pastoralni centar, koji se nalazio na Paprikovcu, kod kuća obitelji Glavaša i današnjeg regionalnog medicinskog centra. Biskup fra Mato Delivić 1737. godine nalazi banjalučkog župnika fra Anđela Stuparevića na Petrićevcu, u maloj kućici i skromnoj drvenoj kapeli sa slikom B.D. Marije (1). Zbog pojačanog turskog nasilja u vremenu Banjalučkog rata svećenik nije mogao opstati ni na Paprikovcu. Banjalučka župa prestala je postojati a preostale vjernike opsluživao je svećenik franjevac iz Ivanjske. Ovakvo stanje je kratko trajalo. Biskup fra Pavo Dragičević, obilazeći banjalučki kraj 1742. godine uspio je opet uspostaviti župu. U izvješću 1744. godine spominje na Petrićevcu župnika fra Bernardina Pipunića, opet u skromnom župnom stanu i s isto tako skromnom kapelom. U drugom pohodu 1762. godine opet spominje daje župnik na Petrićevcu. Čini se da je narednih godina sagrađen novi župni stan, dok biskup fra Marijan Bogdanović 1768. godine piše da "postoji fratarska kuća..., nedavno

1) "... dove il Parocho ha una piccola casetta, et una caelletta di legno, con dentrov una Imagine dela B.V. Maria", J. Jelenić, Monumenta Franciscana Jugoslavica, volumen I., Mostar 1927., str. 47.

sagrađena a naziv je dobila po jednom selu - Petrićevac" (2). U toj, također skromnoj kući nalazi župnika fra Bernardina Tokića, koji služi banjalučku župu.

Petrićevac kao sjedište župe nalazi i biskup fra Marko Dobretić. U prvom pohodu 1776. godine bio je na Petrićevcu i služio sv. Misu "kod kuće katolika Petra Škarlića, nedaleko od župnikove kolibice" (3). U drugom pohodu u kolovozu 1777. godine opet je u Petrićevcu, na Paprikovcu, krizmajući i služeći sv. Misu na improviziranom oltaru u šumi blizu župne kuće.

U Dubičnom ratu 1788-1791. godine povećava se neobuzdanost Turaka, pa župnik više nije u mogućnosti obitavati na Petrićevcu. Nemajući drugog izlaza, napušta Paprikovac i zaklanja se u nešto udaljeniji i sigurniji Rakovac. U tim burnim vremenima Petrićevac predstavlja selo blizu grada, nastanjeno isključivo katolicima. Takav ostaje do završetka turske vladavine u Bosni.

Stanovništvo

Iako je Petrićevac u prošlosti bio čisto katoličko selo, ipak u njemu mještani nisu imali trajne ukorjenjenosti. Naime, bili su kao na nekoj vjetrometini. Kako je selo nadomak grada, s turskim pritiscima i odmazdama, te kužnim i ratnim vremenima, kad su se austrijske vojske pojavljivale u banjalučkom kraju, uz stalnu nazočnost hajduka i svakojakih odmetnika (zloglasni Ivan Giba početkom 19. stoljeća), katolici Petrićevca su izloženi neprestanim migracijama i zatiranjima. Neprestano su jedni odlazili i nestajali a drugi dolazili. Zato u ovom selu ne nalazimo autohtone obitelji, kao u udaljenim selima barlovačke, ivaštanske i šimičke župe, gdje je bilo mnogo mirnije, pa su stoljećima mogle opstojati jedne te iste rodovske i obiteljske zajednice. Iz tih razloga u popisima iz 18. stoljeća nalazimo sasvim druga prezimena obitelji od onih iz potonjih vremena.

Prvi značajni popis mještana Petrićevca imamo 1774. godine od fra Pave Dragičevića. Prema prezimenima domaćina vidimo više naseljenika iz udaljenih sela: Jakovljević i Zurta iz Ivanjske, Bumbar iz Barlovca, Trnjanin iz Trna, Mošunjac iz Rekavica. Ostala prezimena pretežno su starosjedilačka: Ilić, Agić, Čosić, Oboraić, Drončović, Markičević, Pusmodović, Galić, Glumčević, Sejmenin... Čini se da su jedino opstali Čosići, koji se spominju u selu tijekom čitavog novijeg doba.

Međutim, ne možemo reći da je ovaj popis sveobuhvatan. Tu se ne spominje prezime Hrvaćanin. A ipak znamo da je obitelj s tim prezimenom obitavala u Petrićevcu. Prije no što će doći u banjalučku župu, isti biskup je krizmao na Odjanića Brdu 15. siječnja 1742. godine. Među krizmanicima na 21. mjestu spominje se "Magdalena Arvachianin ex Petrich...", djevojčica od četiri godine (4). Nešto kasnije, godine 1768. imamo popis fra Marijana Bogdanovića. Vidimo da se u kratkom periodu izmijenilo gotovo pola mještana sela. Nadošli su drugi:

2) I. Gavran, *Ljetopis kreševskog samostana, Veselin Masleša, Sarajevo 1984.*, str. 268.

3) J. Jelenić, *Monumenta...*, str. 213.

4) L. Djaković, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1979.*, str. 436.

Barišići, Turunčići, Čolakovići, Brinići, Trinčevići, Mlinarevići... Od ovih pridošlih jedino su se do novijeg vremena zadržali Barišići u Rakovcu.

Stanovništvo Petrićevca posebno je bilo izloženo stradanjima i migracijama tijekom ratova (Veliki bečki, Banjalučki, Dubički rat), te u vremenima razračunavanja Porte s muslimanskom aristokracijom u Bosni, tj. za pokreta Husein-kapetana Gradaševića i Omer-paše Latasa. Dakako, i zaraze su činile svoje. Nešto mirnije bilo je posljednjih dvadeset pet godina turskog gospodstva u Bosni.

Brojno stanje

Tijekom prošlosti u Petrićevcu bilo je slijedeće stanje glede populacije:

1737. godine	15 kuća	160 članova
1742. godine	24 kuća	122 članova
1768. godine	27 kuća	147 članova
1813. godine	30 kuća	151 članova
1864. godine	20 kuća	135 članova
1877. godine	23 kuća	160 članova
1885. godine		156 članova
1892. godine		215 članova
1935. godine		684 članova
1960. godine		1066 članova

Crkveni objekti

Slijedeći izvore, na Petrićevcu nalazimo župni centar u 18. stoljeću. Smješten je na padini petrićevačkog brda, iznad grada, u ondašnjem zaselku Paprikovcu, pored samih kuća obitelji Glavaša. Pored ovog mjesta, na udaljenosti nekoliko stotina metara sa sjeverne strane u novije vrijeme izgrađen je veliki bolnički kompleks. Iako je tu bilo sjedište značajne banjalučke župe, spomenuti župni centar bio je skroman, što je razumljivo kad se uzmu u obzir ondašnje prilike. Teško se tu može govoriti o kakvim građevinama. Župni stan bio je mala drvena kućica a kapelica ništa veća od nje, također drvene građe. Ovaj centar se održavao do burnih vremena Dubičkog rata, od kad se više ne spominje.

Petrićevčani, nastanjeni na brdu nisu mogli biti bez svetinje u svome mjestu. Zato su u novije vrijeme podigli kapelu, posvećenu Uzašašću Gospodnjem. Sagradili su je na samoj glavici brda, "na gradu", odakle je tako lijep pogled na Banju Luku, njeno polje i cijelu dolinu Vrbasa u ovome dijelu. Kako je građena za potrebe održavanja poljskih blagoslova, za taj "god" u selu, bila je skromnih dimenzija, minijatura zidana građevina, koja je temeljito obnovljena 1977. godine. Uz nju je bio veliki drveni križ. Doduše, kapela nije srušena u ratu 1991-1995. godine, ali je demolirana a križ jednostavno prerezan pilom i uklonjen.

U nizini ispod brda, u sjevernom dijelu posjeda franjevaca postoji samostansko groblje, u kome se pokopavaju članovi redovničke zajednice i pokojnici iz pojedinih obitelji Petrićevca. Daskoro je to bilo malo seosko groblje. Kako je poslije Drugog svjetskog rata od samostana oduzet značajan kompleks zemljišta na sjevernoj strani, prostor oko groblja nije više bio samostanski posjed. Kako su vlasti tu zemlju isparcelirale i dale doseljenicima, groblje se našlo među njihovim kućama. U njemu su obavljane sahrane i molila opijela za Svi Svete. Groblje je bilo bez patrona i ikakvog "goda", jer se sve obavljalo u obližnjoj samostanskoj crkvi. Zato u njemu nije bilo kapele. Tek pred ovaj rat izgrađena je kapela, nakon čega su upriličene proslave blagslova polja za dio Petrićevca oko crkve i Budžaka koji je preostao ovoj župi. Tu poćivaju snom blagoga mira čuveni franjevci, koji su rodom sa sjeverozapada Bosne: fra Augustin Čengić, dr. fra Vid Miljanović, biskup fra Alojzije Mišić, fra Petar Ćorković, fra Marijan Jakovljević, fra Jozo Loparević, fra Boris Ilovača, dr. fra Berislav Gavranović, fra Viktor Šakić, fra Bosiljko Ljevar... U nedavnoj prošlosti pridružio im se i fra Stanko Buzuk.

Pored ovih skromnih gradnji sakralnih obilježja, na Petrićevcu je najznajčajniji samostan franjevaca na lokaciji zvanog "Dudić". Kao odraz arhitekture a ujedno kao duhovno, župno i redovničko središte.

Franjevački samostan Petrićevac

Samostan je smješten na blagog uzvisini, iznad koje se diže petrićevačko brdo. Komplex zemljišta, kojeg danas čini samostanski posjed pod konac turske vladavine bio je begluk. Vlasnik zemlje bio je beg Jusuf iz obitelji Šibića. Kako je od turskih vlasti 1865. godine dobivena dozvola za podizanje samostana u ovom dijelu Bosne, izbor je pao na neku zgodnu lokaciju u blizini Banje Luke. Vođen takvim određenjem fra Stipo Radman kupuje od bega Šibića posjed na "Dudiću", na kome je bilo jedno neznato seosko domaćinstvo, s kućom, hambarom i gospodarskom zgradom. Tu je nikao jedan od uglednih samostana franjevačke provincije Bosne Srebrene, koji objedinjuje župe u sjeverozapadnoj Bosni, koje opslužuju franjevci. Podiže se u ono vrijeme, kad su u banjalučkom kraju postojale samo tri župe: Banja Luka, Rakovac i Ivanjska. Još nije bilo biskupije, ni crkava u gradu. Trapisti su već formirali svoj samostan preko Vrbasa u Delibašinom Selu a časne sestre milosrdnice, tek pridošle otvorile školu i počele s radom, svojevrsnim njihovoj karizmi.

Da se ne bi izlagali opširnom prikazu izgradnje, rušenja i inače događanja vezanih uz samostan, ovdje ćemo kronološkim redom donijeti samo sažetak:

- Prva zgrada budućeg samostana na Dudiću podignuta je 1873-1875. godine. Imala je promjere 40 x 14 aršina (5). Građena je u tri etaže: podrum, prizemlje i sprat. Zdanje je pokriveno crijepom, što je za ono vrijeme predstavljalo

5) Aršin je turska mjera. Zidarski aršin je 75,8 cm a ćaršijski 88 cm. Ovdje se misli na zidarski.

siguran pokrov u poređenju sa šindrom. Istovremeno izgrađena je gospodarska zgrada 18x10 aršina, uz već postojeću manju kuću, hambare i koš za kukuruze.

Izgradnju je vodio fra Stipo Radman, pod nadzorom fra Anđela Ćurića i fra Marka Marića. U gradnji, kao i prilikom kupovine posjeda pomogli su mu svojim vezama i beskamatnim pozajmicama katolički trgovci: Anto Brozović, Ivo Martinović-Abadžija, Pile Pilipović, Ivo Aščija, Matija Knežević i Franjo Grgić. No, ovo još nije samostan. To će tek kasnije postati. U novogradnji se 1875. godine smjestila rezidencija franjevaca sjeverozapadne Bosne, koja je do tada bila u Ivanjskoj.

- Dana 14. kolovoza 1878. godine, tijekom borbi pod topovskom vatrom spaljena je spomenuta zgrada rezidencije franjevaca.

- Godine 1880-1882. ista zgrada je obnovljena i dovedena u prvobitno stanje iz 1878. godine. Radovi su izvedeni pod vodstvom tadašnjeg predsjednika rezidencije fra Marka Marića. Do useljenja 1882. godine franjevci su bili do proljeća 1879. godine (oko sedam mjeseci) u ljetnikovcu bega Džinića u Kumsalama a nakon toga u župnoj kući u Banjoj Luci. - Godine 1884-1885. dr. fra Vid Miljanović zida crkvu pored same zgrade rezidencije. Ujedno je podigao i drugo krilo zgrade.

- Dana 18. listopada 1885. godine rezidencija je uzdignuta u rang samostana. Od tada s punim pravom možemo govoriti o samostanu na Petrićevcu. Dotadašnji predsjednik rezidencije, dr. fra Vid Miljanović postaje prvi gvardijan petrićevačkog samostana, koji je stavljen pod zaštitu Presv. Trojstva.

- Kako sanacija 1880-1882. godine nije bila solidna, moralo se opet raditi na zgradi samostana. Gvardijan fra Ambrozije Radmanović ruši gotovo do zemlje dotrajalo zdanje i na istim temeljima podiže novi samostan.

- Godine 1893. gvardijan fra Alojzije Mišić gradi zvonik crkve, čime se upotpunjuje samostanski kompleks.

- Godine 1928. gvardijan fra Petar Ćorković, rodom iz Šimića ruši postojeći samostan, i gradi novi. Pokriva ga i u jesen iste godine useljava. Ovo je posve novo zdanje, na novim temeljima. Djeluje impozantno, kao neki dvorac.

- Godine 1929-1931. isti gvardijan ruši staru i gradi novu crkvu s dva zvonika. I crkva i samostan građeni su u istom stilu. Ovim se zaokružuje trolist banjalučkih samostana (uz sestarski "Nazaret" i trapiski "Marija Zvijezda"), ponos katoličkog naroda i cijelog banjalučkog kraja.

- Godine 1969. snažan zemljotres porušio je crkvu a samostan toliko rastresao i oštetio, da više nije bio za stanovanje.

- Godine 1973-1975. rađeno je na podizanju crkve i samostana. Crkva je sagrađena na istome mjestu, u modernom stilu. Rastrešeni samostan je srušen do temelja i na tim postojećim temeljima izgrađeno je novo zdanje za samostansku zajednicu. Izgradnju novog Petrićevca vodili su gvardijani fra Rafael Lipovac i fra Franjo Josipović. Nova crkva za zaštitnika dobiva sv. Antuna Padovanskog a samostan i dalje ostaje pod zaštitom Presv. Trojstva.

- U doba najvećih tenzija i turbulentnosti, uzrokovanim zbivanjima na frontovima, dana 7. svibnja 1995. godine, nešto prije četiri sata ujutro rušilačke ruke su učinile veliko zlo na Dudiću. U strahovitoj eksploziji betonsko zdanje crkve odletjelo je u zrak a samostan je zapaljen. Dok su palikuće i rušitelji obavljali svoj "junački" posao, izgubio je život najstariji član zajednice fra Alojzije Atlja.

- Zahvaljujući izdašnoj pomoći Caritasa talijanske biskupije Trento i drugih donatora, pod vodstvom gvardijana fra Duje Ljevara obnovljen je samostan 1997. godine.

- Naredne godine, pod vodstvom novog gvardijana fra Tomislava Jurića, uz adekvatnu pomoć Caritasa podiže se kapela i gospodarska zgrada. Još preostaje podići crkvu, da bi Petrićevac bio potpun i u novom izdanju.

Petrićevački samostan je katoličko središte, koje postoji 125 godina. Na njemu su se teško odražavala ratna zbivanja i elementarna nepogoda potresa. Poslije svakog rušenja ili oštećenja nanovo se podizao samostan s crkvom. Iz ruševina, praha i pepela uvijek su ga nanovo podizale ruke onih koji imaju ustrajnosti, vjere i pouzdanja. Podizale su samostan i zavjetno svetište sv. Ante. Podižući se uvijek kao feniks iz ništavila simbolizira nesalomljivost kršćanskog i franjevačkog duha.

Novija previranja u Petrićevcu

U turskom periodu petrićevačko selo je bilo uglavnom u brdu. Ispod njegove glavice od strane centra grada i Budžaka. Dakle, u gornjem dijelu Majevičke ulice i oko regionalnog medicinskog centra. Tek koja kuća bila je u nizini. Kao ono domaćinstvo na Dudiću 1865. godine, kad je od bega Šibića kupljen posjed. Domaćinstvo se sastojalo od obične seoske kuće, hambara i pojate na podrumu. Moglo je biti nekoliko takvih domaćinstava na potezu: samostansko groblje, Dudić, Vrelo, te padina iznad tranzitnog puta.

Dolaskom Austrije Petrićevčani su se počeli osjećati sigurnim u nizinama ispod brda. Postupno su silazili u niže predjele brda, prema gradu i petrićevačkoj crkvi. To je još uvijek katoličko selo, u kome se lijepo i mimo živjelo. Blizina grada, dobra zemlja i mogućnost zapošljavanja podizali su blagostanje i standard života. Tada u Petrićevcu imati imanje s mnogo zemlje značilo je biti imućan čovjek, "gazda". Ovo razdoblje mirnog i situiranog života u selu potrajalo je do početka Drugog svjetskog rata. U poratnom vremenu stanje se mijenja. U ravni je dijelove Petrićevca doseljavaju katolici iz udaljenih sela. U prvom redu Motičani. Ivaštani i Dragočajci. Pored starosjedilaca oni su pridošlice, koje se brzo uklapaju u petrićevačku populaciju. Selo mijenja fizionomiju i postupno poprima gradske obrise. Ljudi prihvaćaju gradski način života, koji nagovještava skoro uključivanje u gradsko područje, što se dogodilo 1967. godine, kad je veći dio Petrićevca pribrojen gradu Banjoj Luci. Korjenite promjene u Petrićevcu nastaju poslije razornog potresa 1969. godine. Tada je mjesto zahvaćeno zakonima urbanizacije

i nacionalizacije, što je sudbina svih prigradskih mjesta na koje se grad širi. Takvim zakonima od mještana oduzima se zemlja, da bi se dalje rasparčavala i kao "placevi" prodavala novim doseljenicima, koji dolaze iz Meline, Manjače i inače manjih mjesta zapadne Bosne. Ovim Petrićevac gubi svoj dotadašnji ritam života. Izmijenila se konfesionalna i nacionalna slika mjesta. Promjene su očite i u domenu kulture, jer u Petrićevac - već urbanu zonu Banje Luke - dolaze doseljenici iz ruralnih sredina i manjih mjesta zapadne Bosne, gdje je kulturni nivo mnogo niži. Dakako, ovo depasirajuće djeluje u naprednijoj sredini Petrićevca.

Na ovaj način Petrićevac je preplavio novi talas doseljenika, koji su se u njemu smjestili a mnogo domicilnog, katoličkog stanovništva jako je oštećeno. Naime, mještani su morali predati zemlju po diktiranoj cijeni, radi čega su dobili nedovoljnu novčanu nadoknadu, što ih je vodilo osiromašenju.

Posljednji rat kobno se odrazio na Petrićevac. Velika većina Petrićevčana-katolika morala je napustiti svoje rodno mjesto i potražiti neko rješenje u izbjeglištvu. Tek manji dio ostao je u svom Petrićevcu, okupljajući se kod porušene crkve na Dudiću. Jedino tu se vidi da ih još ima.

Miki

Bio je redovnik, franjevac, časni brat, bez svećeničkog reda. Pravo mu je ime Miroslav (Petar) Kuljanac. Potječe od roditelja Ilije i Anđe iz Šargovca, gdje je rođen 29. lipnja 1920. godine. Opredijelio se za franjevački red. Stupio je u novicijat 14. srpnja 1942. godine a svečane zavjete primio je 4. lipnja 1952. godine. Služio je gotovo po svim samostanima provincije Bosne Srebrene, ponajviše na Petrićevcu.

Kao pojava djeluje posve franjevački. Nižeg je rasta, uspravan, bezazlenog pogleda, stalno u pokretu. U crkvi uvijek je posluživao kod oltara. Tako i kod stola pri blagovanju. Posebno je bio uslužan starijim članovima samostanske zajednice, fra Viktoru Šakiću i fra Bosiljku Ljevaru. Odlazio bi u kupovinu, na poštu. Ukratko, sve što mu se povjeri, izvršava bez pogovora. Slika je i prilika đakona, u punom značenju riječi. Njegov život je neprekidno služenje, ne samo kod stola i oltara. U svakoj prilici fra Miroslav je bio na usluzi. To je radio tako rutinirano, da su se njegovi poznanici čudili, kako sve to stigne i kako se nikad nikome ne potuži. Kad bi ga netko upitao da li mu je teško, kratko bi mu odgovorio: "Radim koliko mogu". Bila sv. Misa s narodom ili bez njega, s ministrantima ili bez njih, naš Miroslav je kod oltara. Za vrijeme propovijedi vidjeli bi ga gdje sjedi zatvorenih očiju...

Čovjek bi rekao da je zaspao od umora. No, čim se propovijed završi, on je na nogama, spreman poslužiti. Koristeći vrijeme godišnjeg odmora skoknuo bi dva-tri dana u Dalmaciju a onda u par dana obišao sve franjevačke samostane u Bosni. Ostatak vremena proveo bi posjećujući rodbinu. Začudujuće je kako naš Miki sve to obade u kratkom roku, služeći se uglavnom autobusom. Nakon takvog

odmora vrati se u samostan i tiho, jedva zamjetno nastavi s radom koji nije mali, ali se i te kako osjeti, kad ga nema u samostanu. Umro je od raka u zagrebačkoj bolnici 24. rujna 1993. godine. Njegovom smrću samostanska zajednica je izgubila svog časnog brata. Cijeli život proveo je služeći oko oltara. Nadamo se da je tako blizu nebeskom tronu, gdje i Njemu vjerno služi. Uostalom, tamo i dolaze oni, koji znaju služiti. Bogu i bližnjemu.

Lukica

U Petrićevcu, odmah iznad posjeda franjevacu živio je Luka Marić, sin pok. Ilije, od milja zvani Lukica. Rodom je iz gornjih Motika. Imao je govornu manu, radi koje nije mogao pravilno izgovarati pojedine suglasnike, pogotovo one s kvačicom. Poslije Drugog svjetskog rata sagradio je kuću u Petrićevcu. Tu je lijepo živio, brinući se za obitelj i školjući djecu. Obično bi dolazio na ranu Misu u crkvi franjevacu, što mu je u susjedstvu. Bio je stari znanac fra Viktora Šakića i fra Bosiljka Ljevara. Kao seoski trgovac kupovao je telad i njihovo meso prodavao u gradu. Koliko je na taj način "potamario" teladi, ni on sam ne zna. Istovremeno bio je u radnom odnosu. Kao zidar u livnici "Jelšingrad" obzidivao je konvektor, ložište peći u procesu lijevanja željeza. S ponosom je govorio kako je on održavao konvektor, ali nikako nije mogao ulomiti jezik, pa mu uvijek u izgovoru ispadne, kako je od "držao kongres". Kad je nadošla nova tehnologija s vatrostalnim materijalima, on - obični zidar - zato više nije potreban, pa su ga poslali u mirovinu. Tako, s više vremena, nastavio je s kupovinom teladi, zago-tovljavanjem i prodajom njihovog mesa.

Bio je vrijedan domaćin, dosta snalažljiv. Poslovi su mu išli od ruke, samo je bio nezgodna jezika. Mnogo je pričao i simpatično ga je bilo slušati, ali kad bi se naljutio ili malo više popio, nije baš ugodno čuti njegove teže izraze. Gvardijan fra Franjo Josipović povremeno bi ga pozivao da opskrbi kuću s mesom, ali s velikim oprezom. Običavao bi reći: "S Lukicom se mora pažljivo. Inače, on odmah okrene galamiti".

Kao zanimljiva ličnost, koja je iskakala iz okvira uobičajenog ponašanja, uvijek je bio u centru pažnje. Njegovi doživljaji i pojedini postupci toliko su interesantni, da se o njemu pričaju razne zgode i dogodovštine, protkane humorom, obratima i iznenađenjima. Bio je predmet razgovora ne samo u Petrićevcu, nego i po ostalim prigradskim selima. Donosimo jedan od njegovih "bisera", kako bi u našoj predstavi izronio lik koji pobuđuje znatiželju.

Kad su ga u livnici odlučili poslati u mirovinu, za njega to je bilo veliko olakšenje. Više neće morati raniti na posao. Onako razdragan, usput mnogo je popio u kavani. Toliko se napio, da nije znao što radi. Vraćajući se kući, zvao je svakog na proslavu odlaska u mirovinu. Tako je susreo mnoge ljude i sve ih je pozvao na veselje. Kad je došao taj dan, mnogo ljudi se iskupilo kod njegove kuće a njega nema. On nije bio ni svjestan, što je učinio u pijanom stanju. Dolazeći

kući ugleda puno dvorište iskupljenog svijeta. Čudio se, što toliki svijet radi kod njegovog doma. Kad se ispostavilo radi čega su se sabrali, naš Lukica se našao u nezgodnom položaju. No, on je to riješio na sebi svojstven način. Naljutio se, počeo galamiti i vrijeđati. Jednostavno, dograbio je sjekiru i počeo "uzvanike" razgoniti na dvorištu. Ljudi - videći razgoropađenog čovjeka kako vitla sjekirom - bježali su glavom bez obzira. Goneći ih, izišao je na put i ispratio prijateljima, začinjnim nakićenim liječnikom.

Među "uzvanicima" bio je i jedan mladi momak, musliman, koji se zabavljao s njegovom kćeri. On je ostao miran u dvorištu, računajući da njega neće dirati. Kao, gdje će budućeg zeta odgoniti od kuće. Ali se prevario. Kad se Lukica vraćao iz potjere, videći njega preostalog, sav zadihani i pun sržbe, ustremivši se prema njemu sa sjekirom dreknu: "A šta ti čekas mladi muslimanu?" Videći da je vrag odnio šalu, mladić preskoči ogradu, pa natisnu bježeći za onima koji su već izmakli.

Lukica je umro tijekom ovog rata a ostao je spomen na njega. Njega, njegove dosjetke, komentare, ljutnje... i inače postupke, koji se ne zaboravljaju.

RAKOVAC

Nitko se posebno nije zanimao za etimologiju naziva ovog sela, vjerojatno pretpostavljajući da je to sama po sebi jasna stvar. Izvodi se od riječi rak, rakovi. Ovu tvrdnju možemo prihvatiti dosta sigurnom i jedinom, jer u rječici koja protiče kroz selo bilo je mnogo rakova. Sad ih nema, jer su istrebljeni onečišćenjem vode umjetnim gnojivima i upotrebom deterdženata.

Samo naselje zauzima manji prostor, uglavnom uz put i rječicu, počevši od odvojka puta za Paprikovac, pa do početka Motika. Tijekom prošlosti selo je bilo malo. Tek u novije vrijeme povećao se broj kuća i mještana. Ako gledamo prostorno, Rakovac je mnogo veći, jer mu pripadaju istoimene bare, koje su smještene niže sela i ispod Drakulića vežu gotovo do rubova Budžaka. Na Rakovačkim Barama, u strani do samog Motičkog groblja još od turskih vremena smješten je vojni poligon sa strelištem.

U dalekoj prošlosti prostori Rakovca su uključeni u velike Motike, da bi se u 18. stoljeću pribrojili Petričevcu. Pripadnost ovom drugom mjestu ostavila je dublji trag, što su svjesni Rakovčani i u novijem vremenu. Ipak, Rakovac uzet kao zasebna cjelina, selo ili zaselak, mora se tretirati kao jedna posebnost. Uostalom, ovo donekle postaje bespredmetno, jer se Rakovac ubraja u gradsko područje, pa čini obod Banje Luke na zapadu. Selo s ovim imenom nastalo je u drugoj polovici 18. stoljeća. Godine 1795. umro je banjalučki župnik fra Petar Ćosić "in... Domo Parochiali, in Villa Raccovacz" (6). Dakle, već tada je postojalo selo Rakovac.

6) *Matica umrlih župe Ivanjska, godina 1795.*

Prema crkvenoj raspodjeli, prostori Rakovca u prošlosti bili su u sastavu banjalučke župe. U 17. stoljeću nalazimo ih kao jezgru stare župe Motike, da bi od 1708. godine opet pripadali Banjoj Luci. Godine 1860. Rakovac postaje matično selo istoimene kapelanije, kasnije župe, koja se 1876. godine preimenuje u petrićevačku, kojoj ovo selo i danas pripada.

U župnoj organizaciji Rakovac je imao vidno mjesto. Sjedište stare motičke župe bilo je ispod groblja, u vrhu današnjeg sela. Tada su prostori Rakovca činili središnjicu te stare župe. U nemirnim vremenima Dubičkog rata 1788-1791. godine Rakovac postaje središte banjalučke župe. Izložen opasnostima na Paprikovcu, župnik se preseljava u sigurniji i mirniji Rakovac. Tu su stanovali banjalučki, potom rakovački župnici do 1875. godine, kad se župnik Rakovca fra Anto Knežević preselio u sagrađenu zgradu budućeg samostana na Petrićevcu. Ovaj župni centar bio je na begovoj zemlji, kojih 200 metara udaljen od puta, u strani prema Motičkom groblju. U posljednje vrijeme to je bio posjed pok. Franje Marića. Tamošnji izvor i danas nosi naziv Fratarsko Vrelo. Tu su Rakovčani poslije Drugog svjetskog rata podigli svetinju, udubljenu u oštroj kosini brda. Međutim, ona važnija svetinja nalazi se pored ćuprije, na raskršću, kojeg čini glavni i put koji vodi Motičkom groblju. To je nama dobro poznati Rakovački Kip.

Stanovništvo Rakovca bilo je podloženo migracijama, kužnim i ratnim zbivanjima. Kao u Petrićevcu, ne nalazimo stare rodove, koji bi tu bili ukorijenjeni, računajući duže vremenske periode. Time i Rakovac dijeli sudbinu prigradskih mjesta, izloženih svakojakim promjenama. Kad su se poslije velike kuge 1813-1818. godine pravoslavni naselili u Drakuliću, s onima koji su došli iz kotorvaroškog kraja bila je i katolička obitelj Karajica, koja se naselila u Rakovcu. Pojedine obitelji dovodili su mjesni župnici, kao Grgiće i Klariće iz majdanskog kraja. Čini se da su Martinovići došli iz Motika, spustivši se s Martinovića Brda. Marići su se raširili po selima oko Banje Luke u 19. stoljeću, kad su se nastanili i u Rakovcu. Domazeti jesu stare obitelji, ali ne toliko stare, da bi išli u prošlost dalje od polovice 18. stoljeća.

U ratu 1991-1995. godine gotovo svi Rakovčani otišli su izbjeglištvo. Preostale su samo dvije obitelji Modrića i Marića. Za mnoge Rakovčane Rakovac je rodno mjesto, malo mjesto, drago mjesto, ali tako daleko. Istovremeno nezaboravno. Kip, ćuprija, bare ... Jednostavno, cijelo mjesto nose u srcu.

Rakovac je imao slijedeće brojno stanje stanovništva:

1813. godine	16 kuća	96 članova
1864.	8 kuća	61 članova
1877.	11 kuća	52 članova
1885.		51 članova
1892		68 članova

Godine 1935. i 1960. Rakovac je pribrojen Petrićevcu.

U potresu 1969. godine

U jesen 1969. godine mještani Banje Luke i njene okolice vrijeme su provodili uglavnom van svojih domova. Neprestano podrhtavanje tla ulijevalo je strah od novog razornog potresa. Tako je bilo i u Rakovcu, čiji su mještani provodili noći po improviziranim skloništima, ne usuđujući se ostajati po kućama. Klarići su od šakora i dasaka načinili jedno takvo sklonište, u kojem je noćivalo više obitelji. Nešto niže, ispod puta takvu nastambu podigli su i Marići. Jedna večer im je ostala u pamćenju. Tek što su pozaspali, začula se vika s obližnjeg brda. Prenu se od sna i prepoznaju glas Stipe Josipovića - Krupnjaca, koji viče od svoje kuće: "Ehej!

Otvorilo se vruće jezero u Gornjem Šeheru. Sve će Vas potopiti. Bježite ovamo na brdo". Svi su prestrašeni i zdvojni. Neki bi bježali, ali ipak prevlada smirenost, s obrazloženjem: "Hajde, što Stipo zna". Opet legnu spavati. Sutradan Stipo sa zapregom prolazi pored njih. Odlazi putem prema gradu. Pitaju ga, što je on galamio, kad sam vidi da nema ništa. A on im odgovara: "Ma, imam troja kola neokomanih kukuruza. Htio sam da mi dođete pomoći".

Da. Imali su nevolje, koje je prouzročio potres. Uz to, još i fama o banjama u Gornjem Šeheru, kako će proraditi kao vulkan, kao vrelo jezero sve potopiti. Samo im je još trebao Krupnjac ići na živce.

BUDŽAK

U prošlosti Budžak je bio selo a sada čini značajni dio Banje Luke. Nekada tako malo selo, stisnuto uz Vrbas a sada prostrano gradsko područje, koje od groblja sv. Marka seže do Autoservisa kod Kametnjače, od Vrbasa do uzvisina Petrićevca, Drakulića i Novakovića. Uokviren Vrbasom i Širokom Rijekom pokriva prostranu ravnicu, koju prema nekadašnjem Jelića (Banjalučkom) Polju zatvaraju Kumsale.

Prošlost

Daleka prošlost Budžaka nije nam poznata. Imamo nagovještaje da su njegovi prostori bili dobro naseljeni u vremenu postojanja motičke župe tijekom 17. stoljeća. Provale austrijske vojske 1688. i 1737. godine dovele su do opustošenja budžackog prostora. U izvješćima apostolskih vikara u drugoj polovici 18. stoljeća, pa i kod biskupa fra Augustina Miletića 1813. godine Budžak se ne spominje kao naselje. Njegov spomen u matičnim knjigama nalazimo tek poslije haranja velike kuge 1813-1818. godine. Vjerovatno je i do tada postojala koja kuća između Vrbasa i današnjeg Predgrađa. Tek sredinom 19. stoljeća u šematizmima spominje se selo s ovim imenom. Tako je potkraj turskog vremena

bila jasna slika na budžačkom prostoru. Stari Budžak, kao malo selo svio se uz obalu rijeke, podalje od puta koji ravnicom vodi od Banje Luke Gradišci. Ispod sela, nasuprot samostanu oo. trapista bila je turska vojarna. Na samoj obali Vrbasa bio je poneki mlin. Gradiška cesta sjekla je ravnicu podalje od Vrbasa. Od nje se s Malte odvajao odvojak za trapiste i Slatinu. Išao je ispod današnje pijace, zaobilazio livnicu i okomito se spuštao na rijeku. Na prostranoj ravnici stršio je neki čardak i han lijepe Vide uz samu cestu. Sve ostalo bila je pusta poljana s dobrim pašnjacima, mjestimice obrasla grmljem i šipražjem. Dio uz Široku Rijeku pri Drakuliću bio je pun graba jer se tu vadio pijesak. Takva ravnica služila je za ispašu i povremeno logorovanje i vježbanje vojske, čije je trokutne šatore gledao francuski novinar Charle Yriarte 1875. godine. Inače, gotovo cijeli taj tepih zelene ravnice bio je begluk pojedinih banjalučkih begova. Prostori današnje pijace, kolodvora na Predgrađu, posjeda poljoprivredne škole, pa sve do Derviša bili su posjedi tadašnje banjalučke aristokracije.

Tijekom austrijskog perioda u Budžaku se događaju krupne promjene. Oci trapisti šire svoje posjede na budžačkoj strani Vrbasa. Radi starog Budžaka u Šeginom Putu nisu širili svoj posjed uzvodno, nego nizvodno i odmah nasuprot samostana. Kupuju veliki kompleks zemljišta između Vrbasa i pruge. Isto to čine i kod današnjeg "Stočara" i na Plavnicama. Još uvijek se u krugu "Stočara" može vidjeti gospodarska zgrada starije izrade. To je štala, koju su sagradili trapisti u kojoj su držali konje. Istovremeno se od Zalužana povlači pruga bliže gradu. Dolazeći preko Derviša, siječe Budžak cijelom njegovom dužinom. Na negdašnjoj begovoj poljani između Kumsala, starog Budžaka pri rijeci i današnje pijace izgrađena je željeznička postaja Predgrađe. Sa svim pratećim objektima i stambenim dijelom predstavlja novost, zasebnu cjelinu, koja se ne uklapa u budžački ambijent.

U Budžak dolaze časne sestre Klanjateljice 1879. godine. Nastanjavaju se u dijelu Budžaka s lijeve strane gradiške ceste, na mjestu zvanom "Pijesak". Prvo obitavalište bilo im je adaptirani turski čardak. Tu je bio evidentan spoj bosanske realnosti: na ostatku prošlosti stvara se novi život. Časne sestre, zapuštena ravnica i čardak, uz koji je na brzu ruku dograđena kapela. Otvaranjem sirotišta, škole, gradnjom lijepog samostana i uređenjem posjeda stvara se nama dobro poznati i lijepi "Nazaret".

Stari Budžak se proširuje, te od Vrbasa veže s gradiškom cestom. Pored Šeginog formira se i Pavlovića Put. Tako se Budžak stere od obale Vrbasa, pored Pred grada popunjavajući prostor do "Nazareta". Nastojanjem oo. trapista, čč, sestara i mještana budžačka se ravnica od zapuštenih uriya pretvara u lijepo kultivirano polje sa značajnim prigradskim selom. U ono vrijeme živjeti u Budžaku, u blizini željezničkog kolodvora, grada i trapista, uz Vrbas i prometnice, na plodnoj i ravnoj zemlji obećavalo je lijepu budućnost i blagostanje.

Impresivna je bila slika Budžaka u vremenu kraljevine Jugoslavije. Velebni i lijepi samostan čč. sestara izgledao je kao kruna na uređenom i prostranom posjedu. Žitorodni kompleksi zemljišta oo. trapista prostirali su se na budžačkoj

strani uz Vrbas, te na Plavnicama ispod Novakovića. Željeznička postaja Predgrađe predstavljala je spoj Banje Luke sa svijetom. Poljoprivredna škola, zajedno sa svojim domaćinskim odjelom predstavlja jednu posebnost mjesta. Baš kao i kapela sv. Jurja. Naselje Budžak neprestano se povećava. Niču individualna gospodarstva nizvodno, sve do Derviša. Na obali Vrbasa je niz vodenica, među kojima je i ona oo. franjevac, koju su 1919. godine prodali Franji Komarici. Zahvaljujući oo. trapistima i uticaju grada, Budžaćani uživaju blagodati svoga vremena i prostora. Od trapiske elektane Budžakom se povlače električni vodovi. Osvjetljava se poljoprivredna škola s pojedinim domaćinstvima. Samostan čč. sestara "Nazaret" osvijetljen je 25. veljače 1930. godine. Pet godina kasnije od poljoprivrede škole povlači se električna linija do Dudića, da bi se rasvijetlio samostan oo. franjevac

U Drugom svjetskom ratu Budžaćani su dijelili poteškoće koje su snašle stanovnike banjalučkog kraja. U tim ratnim događanjima posebnu ulogu imao je samostan čč. sestara "Nazaret". Tijekom savezničkih bombardiranja 1944. godine ovaj samostan bio je pribežište za mnoge, koji su morali uklanjati iz svojih kuća:

- U samostan sestara sklanjali su se oo. trapisti. Njih do trideset nalazilo je ondje utočište, čime im je uzvrato gostoprimstvo i pomoć, koju su u početku pružali sestrama.
- Vojna bolnica iz Banje Luke, koja je zauzimala ponajviše prostora u samostanu.
- Banjalučki župnik dr. Nikola Bilogrivić, sa svojom imovinom.
- Nekoliko sestara milosrdnica iz grada.
- Nešto imovine banjalučkog biskupa fra Jozef Garića.
- Zalihe cigareta tvornice duvana.
- Vojna glazba, nemajući mjesta, smjestila se u hladnjaku sirotišta.

Dotle je jedan dio sestara bio raspoređen po domovima katolika u šargovačkim Golubićima. Poslije Drugog svjetskog rata u Budžaku nastaju korjenite promjene. Mještani, pogođeni ratom i njegovim posljedicama snalazili su se kako su umjeli i znali, što nije moglo biti bez poteškoća. Časnim sestrama oduzet je 1949. godine samostan "Nazaret" s čitavim posjedom. Samostanski kompleks je pretvoren u veliku vojarnu, koju umjesto dotadašnjeg imena "Nazaret" prozvaše "Kozarom". Oduzeti su i posjedi oo. trapista. Na posjedu koji je pripadao poljoprivrednoj školi, u kutu što ga zatvaraju gradiška cesta i cesta koja vodi za trapiste otvorena je stočna pijaca. Grad se širi niz budžacku ravnicu. "Jelšingrad" se proširuje i gradi nova postrojenja na budžackoj strani, nasuprot samostanu oo. trapista. Poslije potresa 1969. godine u Budžaku se gradi mnoštvo baraka, u kojim su smješteni građani, koji su ostali bez stanova, te doseljenici iz bliže i dalje okolice Banja Luke. Tri godine poslije potresa čč. sestre grade "Novi Nazaret" a naredne godine osniva se župa "Marija Zvijezda", kojoj pripade dio Budžaka između željezničke pruge i Vrbasa.

Inače, kroz povijest Budžak je dugo pripadao gradskoj župi. U 17. stoljeću potpadao je pod župu Motike, da bi početkom 18. stoljeća bio opet vraćen Banjoj Luci, kojoj pripada do uspostave austrijske vlasti u Bosni. Godine 1885. Budžak nalazimo u sastavu petrićevačke župe, kojoj pripada narednih stotinjak godina.

Naime, godine 1983. osniva se budžačka župa, koja pokriva najveći dio Budžaka, osim dijela preko pruge, koji je trapiski i perićevačkog dijela između starog "Nazareta" i gradiške ceste.

Stanovništvo

Susjedne Kumsale su bile izrazito muslimansko selo. To se ne može reći za Budžak ni u prvom periodu turske vlasti u Bosni, kad se sustavnije provodila islamizacija. Na području Budžaka nalazio se poneki čardak, koji je svjedočio o nazočnosti izvršne turske vlasti. Međutim, mjesno stanovništvo bilo je katoličko. Pogotovo u vremenu postojanja stare motičke župe u 17. stoljeću, kad su ovi prostori bili prilično naseljem. Poslije ratnih stradanja u Bečkom i Banjalučkom ratu prostori Budžaka su opustjeli, da bi se malo selo formiralo u prvoj polovici 19. stoljeća. Stanovnici ovog starog Budžaka bili su katolici. Takvo stanje odražavalo se sve do šezdesetih godina 20. stoljeća, kad se urbanizacijom i naseljavanjem stvara multikonfesionalna i multinacionalna sredina, karakteristična za većinu bosanskih mjesta.

Tko su bili stanovnici budžačkih prostora u dalekoj prošlosti? To možemo samo pretpostavljati. Kako je mjesto Budžak novijeg datuma, ne možemo pratiti pojedine rodove u daljoj prošlosti. U ravnici pod gradom, u nemirnim turskim vremenima nisu se mogli održati, pa se Budžak stvarao naseljavanjem iz bližih mjesta.

U 17. stojeću spominju se Milanovići kao stanovnici na budžačkim prostorima, ali to je stvar nepouzdanе narodne predaje. Možemo reći da najstariji segment u Budžaku danas predstavljaju Lipovci. Međutim, ni za tu tvrdnju nemamo uvjerljivih dokaza. Moguće da su se tu udomili koncem 18. stoljeća. Do tada ih nalazimo na Petrićevcu i u Mađiru. Kasnije dolaze obitelji Šego i Pavlovići, koji se grupiraju u svojim putovima. Nadošli Topići su se smjestili niže prema Dervišima, tamo gdje je u tursko doba bilo vojno logorište.

U austrijskom periodu imamo jasniju sliku budžačke populacije. U naselju nalazimo petnaest "numera", od kojih je četrnaest bilo katoličkih a samo jedna pravoslavna. Za kraljevine Jugoslavije broj domaćinstava se povećava. Uz nešto starije Lipovce, Šege, Pavloviće i Topiće nalazimo i sljedeće: Marušiće, Jotiće, Lopare, Jajčeviće, Zoraje, Klindiće, Pajiće, Nanute, Psutke, Ljepotiće, Valentiće, Špoljare... Topići su bili krajnji prema Dervišima a Špoljari prema gradu. Ta kuća Špoljara bila je kod benzinske crpke, nadomak pijace. Kod kapele sv. Jurja bila je kuća Zdravana Valentića, doseljenika iz Ivanjske. Njegov brat Kruno, čuveni zagrebački glumac također je rođeni Budžaćanin. Lazo Delić je živio u gradu, ali je u Budžaku imao imanje s kućom, koju je obilježavala granata lipa.

U novije vrijeme Budžak vidimo kao kvart grada Banje Luke, s mješovitim nacionalnim i vjerskim sastavom stanovništva. Katolici imaju vlastitu župnu organizaciju, koja im mnogo znači u očuvanju svog identiteta. U takvom čuvanju duha katolicizma Budžaćanima mnogo doprinose biskupijski centar, te samostani

čč. sestara "Nazaret" i oo. trapista "Marija Zvijezda". Uz njih i franjevački Presv. Trojstva. Budžak je pretrpio velike promjene u ratu 1991-1995. godine. Iako je većina katolika morala napustiti rodno mjesto, župa se održava i okuplja preostale katolike u kapeli samostana čč. sestara. Takav nam Budžak ostaje prepoznatljiv po onome, po čemu ga kroz prošlost prepoznamo. Po katolicima, koji u njemu predstavljaju populaciju.

Statistički podaci o stanovništvu:

1864. godine	6 kuća	50 članova
1877.	11 kuća	72 članova
1885.		149 članova
1892.		195 članova
1935.		924 članova
1960.		1180 članova

Časna sestra Andreja Blažević

Sestra Andreja pripadala je družbi sestara Klanjateljica. Krsno ime bilo joj je Ruža. Rođena je u Stranjanima 13. travnja 1904. godine, od roditelja Pave Blaževića i Mande r. Tubić. Privučena primjerom svoje starije sestre Blaške odlučuje se slijediti duhovni poziv. Kao zrela djevojka dolazi u samostan čč. sestara 1928. godine. Prve zavjete polaže dvije godine kasnije a doživotne 1935. godine, kao sestra Andreja. Gotovo cijeli redovnički život provela je u Budžaku, ponajviše radeći u bašti. Nadošlo je vrijeme Drugog svjetskog rata, s mnogo poteškoća i opasnosti. U poratnom vremenu nadolaze još veće poteškoće. Godine 1949. ateističke vlasti oduzimaju od sestara samostan "Nazaret" s cjelokupnim posjedom. Među posljednjim sestrama samostan napušta i sestra Andreja na Silvestrovo, 31. prosinca iste godine. Poslije ovakvog izгона slijedilo je vrijeme iskušenja, snalaženja i preživljavanja. Sestra Andreja je dvije godine provela kod gospođe Pajić, da bi 1951-1955. godine bila u zajednici sestara u kući Franje Nanuta. Od 1955. godine boravi u novom obitavalištu čč. sestara, u kući, otkupljenoj od Marka Topića. Premještena je u Topolu 1973., da bi se naredne godine vratila u Budžak. Kao starica i bolesnica odlazi u kuću odmora u Bos. Aleksandrovcu 1983. godine, odakle je pošla na vječno klanjanje Bogu 28. srpnja 1992. godine, u 89. godini života. Sahranjena je u grobnici čč. sestara na groblju sv. Marka u Banjoj Luci 30. srpnja 1992. godine. Iako je jednolična odora čč. sestara, osobnost sestre Andreje je prepoznatljiva. Bilo je to vrlo jednostavno, skromno i marljivo stvorenje, osoba molitve i duboke vjere, koja ju je održavala u onim teškim ratnim i poratnim vremenima. S predanjem je radila svoj posao u vrtu, pa je s radošću i ponosom svakodnevno stavljala na stol pred sestre plodove svog rada, koje je ona sa zajednicom doživljavala kao Božje uzdarje i blagoslov. Pod starije dane, kad je uvelike osjećala slabost i

reumatičnost, pomagala je u zajednici sestara koliko je mogla, uvijek s molitvom, pozdanjem i predanjem Bogu. Na samrti je slušala pucnjavu iz vatrenog oružja, koje je bilo usmjereno prema samostanu. U takvim trenucima tješila je sestre riječima: "Bit će bolje!" Željela je dobro svojoj zajednici i onda, kad je prelazila u pokoj, kojeg više nitko ne može narušiti.

Osobno sam se susretao sa sestrom Andrejom kao staricom u Budžaku i Bos. Aleksandrovcu. U tim prigodama susreću osobu punu pažnje prema svakom bližnjem. Prilikom jednog takvog posjeta Bos. Aleksandrovcu uzela mi je ruku govoreći: "Ja se mnogo molim za svećenike...". Dugo sam razmišljao o tim njenim riječima i staračkim rukama, pa zaključio: "Taj osjećaj, ta pažnja i toplina! To su ruke majke".

Kaže da je mnogo molila za svećenike. Znam da se nije samo molila, nego i radila, upućivala oltaru Gospodnjem. Zajedničkim nastojanjem sa sestrom Blaškom dijete od brata Ivana odlazi u dječачko sjemenište u Visokom, pa tako - i njezinim zaslugama - sada imamo dra fra Velimira Blaževića.

Veliki crveni jezik

U nekdašnjem "Nazaretu" bila je škola čč. sestara, u kojoj je stjecalo znanje mnogo djece iz prigradskih sela. U tolikom mnoštvu sa sela bilo je djece, koja su se malo grublje izražavala. Koje bi dijete bilo pogana jezika, nešto ružno kazalo ili psovalo, dobivalo bi veliki crveni jezik, da ga nosi cijeli dan. Naime, jezik je posebno načinjen od crvenog platna. "Lajavcu" bi se podvezao, pa bi ga nosio poput neke velike kravate. Razmišljajući o ovakvom stegovnom postupku, zabrinuto gledamo na liječnik današnjeg čovjeka. Kad bi ovo bio opći parametar, moguće da bi se iznenadili i došli do porazne konstatacije: "Bože moj! Koliko bi danas ljudi, umjesto kravate nosilo veliki crveni jezik?"

Bog platio!

U Budžaku je obitavao Ilica Batković Andrijin, doseljenik iz Orlovca. Vodio je pogrebno društvo sv. Marka, radio spomenike, ukrasne vaze... Mnogo toga je radio i časnim sestrama, redovito bez ikakve naknade. Od strane sestara uvijek se čula zahvala: "Bog Ti platio!" Jednom je tako obavio neki posao kod sestara. Počasćen kavom i rakijom oprašta se, odlazi kući a časna sestra izusti uobičajeno: "Bog Ti platio!" Dosadi Ivici takva "preporuka", pa će časnoj: "E, ne može ni Bog uvijek plaćati. Dete, sada platite Vi!" Razmišljam o tome, pa dolazim do zaključka: "Bolje bi bilo da je časna sestra izostavila rakiju".

Joskan

Ovo je pripovijest, koju je napisao fra Franjo Lipovac o smrti mlinara Jose Lipovca iz Budžaka. Donosim je u cjelosti:

Suton je. Vrbas se probija krajem. Muklo šumi. Naglo prolazi kroz stjenoviti predio. Valovi šume razbijajući se od tvrde klisure. Voda se zapjenila. Dolazi i prolazi. Još koja ptica leprša zrakom. Laki vjetar popuhuje. Tiho je u sutonu ljetne večeri, sve je u skladnom redu.

U daljini rječnog talasanja zapaža se čamac. Teško ide naprijed. Bori se s brzim valovima rijeke. Nitko se ne vidi na njemu. Ali, za nekoliko časaka, eto ga na vidiku. U njemu je seoski mlinar, stari Joskan. Bio je na ribarenju, pa se vraća umoran i mokar. U torbici nosi nekoliko ribica. Starac je s tim zadovoljan. Ipak je nešto uznemiren i dršće. Trese mu se staračko tijelo, kako i ne bi. Mokar je do kože, vjetar propuhuje, a čovjek star i iznemogao. Čamac se primiče kraju i zamalo već ga stari mlinar veže za brijest. Izvadio je mrežu, torbicu i nesigurnim korakom pošao prema mlinu. Nije mu daleko. Eno, tamo gore na obali, među zelenim vrbijem.

Sunce je upravo zalazilo kad se je starac vraćao. Cijela je okolina odsjevala u rumenim bojama. Joskan je ušao u mlin. Pod rukom je nosio suhoga granja, što ga je usput skupio. Uskoro naloži vatru u maloj peći, sjedne na klupu i grijao se. Vatra se razgorila, pucketalo je suho granje, a starac se zamislio. Nije ni večerao, samo je ispušio lulu duhana i otišao leći. Ne može spavati. Prehladio se u ribolovu, muči ga kašalj i glavobolja. Jutro je. Tanka maglica zastire obzorje, a tek prodire koja sunčeva zraka. Sva priroda još spava. Dole se čuje buka Vrbasa. A Joskan? On se pati. Sve bi on sada dao, samo da mu je ustati, uzeti čamac pa na rijeku. He, sada je istom na njega djelovala huka Vrbasa. Dolaze susjedi da ga tješe. Ali on samo nešto misli. Želio bi se na rubu čamca kraj rijeke odmarati, loviti ribu, mljeti i životariti.

Sunce je visoko odskočilo. Joskana uhvatila groznica, muči ga i trese bez prestanka. Cijeli dan nije ništa jeo, samo bi katkada puštao guste kovrtljaje dima. Tako do na večer. Smrklo se... Tamo, malo dalje u selu, čula se buka i žamor. U mlinu starog Joskana svjetluca blijedo svjetlo zaprešene lampe, što visi u uglu. Vani je naglo zazviždao vjetar i lampa se utrнула, a kroz to vrijeme ugasio se i jedan život: Joskan je umro. Sutra dan došli su susjedi i pokopali starca na seoskom groblju. I tamo u sjeni lipa s mirom počivao je stari mlinar...(7).

DELIBAŠINO SELO

Kad danas spomenemo trapiste, mislimo na njihov samostan, posjed i mjesto u kojem su se nastanili u blizini Banje Luke. Došavši u banjalučki kraj, naselili su se u Delibašinom Selu. Ono se nalazi na desnoj obali Vrbasa, nizvodno od grada. Dijelom je uz obalu rijeke, dijelom na rubovima bujne šume. Dakako, ovo selo postupno ulazi u gradsku regiju Banje Luke. Inače je pripadalo gradskoj župi, sve do prvih godina austrijske vlasti, kad je s ostalim selima na toj strani Vrbasa dodijeljeno župi Petrićevac. Godine 1973. osniva se župa "Marija Zvijezda", čiji centar čini trapistički samostan u Delibašinom Selu.

Prošlost

Mjesto pod ovim imenom nastalo je u prvom periodu turske vladavine. Njegovi mještani pretežno su bili muslimani, što nam sugerira sam naziv mjesta. To je posve razumljivo za period islamizacije u Bosni. Selo je bilo malo, ali značajno. Locirano uz prelaz preko Vrbasa, na putu koji vodi od Banje Luke Slatini čini strateški važno mjesto. Međutim, pojavom austrijske vojske u banjalučkom kraju 1688. i 1737. godine muslimani se osjećaju ugroženim, pa se povlače u grad a u mjestu ostaje samo nešto katolika. Naravno, ne zaboravlja se ime mjesta, koje se i dalje naziva Delibašino Selo.

U drugom dijelu turskog perioda spominje se ovo selo kao malo mjesto, s nekoliko katoličkih kuća. Nije moglo imati kakve perspektive zbog nesigurnosti, koja je tada - stjecajem okolnosti - vladala u spomenutom mjestu. Naime, turski zulum i periodično pojavljivanje kužnih bolesti predstavljali su permanentnu prijetnju, koja je vodila zatiranju našeg naroda. Ali u Delibašinom Selu moralo se računati s još jednim faktorom, koji je unosio nemir i nesigurnost, a to je nazočnost hajduka. Razni pustolovi, komite, drumski razbojnici, odmetnici i svakojake bande nalazili su uporište i sigurno sklonište u šumi, ispod koje im se kao brana ispriječila rijeka. Dobro zaklonjeni zavjesom šume a tako blizu grada i puteva, presretali bi prolaznike, otimali i pljačkali imovinu.

Na brežuljku, s kojim nastaje šumoviti predio nalazi se seosko groblje. Malo kao i selo. Tek se u posljednje vrijeme povećalo. Njegovo postojanje seže u dalju prošlost, što potvrđuju zapisi matičnih knjiga. Između ostalog, obično se bilježi da je pokojnik pokopan u groblju u Delibašinom Selu (8).

U vremenu dolaska trapista u groblju je bila skromna drvena kapela, posvećena sv. Ivanu Krstitelju. S vremenom ta kapela i groblje pretvaraju se u značajno svetište sv. Ive, koje zauzima vidno mjesto u duhovnom životu katolika banjalučkog kraja.

8) "Sep. in Coem. Dellibassino Sello nuncupato", MK. župe Ivanjska, godina 1811., br. 178.

Inače, cijeli banjalučki kraj može se dičiti lijepim brojem duhovnih zvanja, svećenika, redovnika i redovnica. Upravo Delibašino Selo prodiralo je jedno takvo zvanje, kojim se ponosi Katolička Crkva u Bosni. Naime, iznad groblja sv. Ive, u domu koji se nalazi u bujnoj i lijepoj prirodi rodio se sadašnji kardinal Vinko Puljić, nadbiskup Vrhbosanske metropolije.

U Delibašino Selo došli su oo. trapisti. Po njima nerijetko mjesto nazivamo Trapistima. Međutim, pravi, službeni naziv je i dalje Delibašino Selo. Čak i u novije vrijeme, kad se utapa u gradsku regiju.

Brojno stanje

Delibašino Selo je tijekom prošlosti bilo manje mjesto, s **malo** domaćinstava, što potvrđuju statistički podaci, koje izvori mogu pružiti:

• 1737. godine	6 kuća	47 članova
• 1742.	7 kuća	50 članova
• 1768.	11 kuća	89 članova
• 1813.	13 kuća	67 članova
• 1864.	10 kuća	66 članova
• 1877.	11 kuća	47 članova
• 1885.		58 članova
• 1892.		41 članova

U vremenima iz kojih datiraju ovi podaci, Delibašino Selo je malo selo, bez tendencije većeg rasta. I u novijem vremenu ovo mjesto nema kakvog većeg prirasta. Najveću brojnost svojevrсно donijeli su mu oo. trapisti, kojih je 1910. godine bilo 219 članova. Pa i u ovom vremenu širenja grada na Delibašino Selo nema kako značajnog prirasta stanovništva, jer tu su smješteni bolnički odjeli ortopedije, pivovara i vojna skladišta. Uz već postojeće trapiste.

Trapisti

Ovi strogi redovnici došli su u Bosnu 1869. godine. To je vrijeme kraja turske vlasti, kad ni jedan zakon nije garantirao kršćaninu sigurnu mogućnost posjedovanja zemljišta u ovoj najjisturenijoj turskoj pokrajini. Prodorni pionirski duh o Franza Pfannera rješavao je i taj problem imovinskog stanja.

Kad su došli u Delibašino Selo, trapisti su na posjedu imali na raspolaganju samo jednu krovinjaru, daščaru, kojoj nisu bili potrebni prozori, jer su razmaci između dasaka propuštali dovoljno svjetla. Dvije godine nisu znali što je mlijeko, povrće i inače pristojna ishrana. Uglavnom im je na stol dolazilo jedno te isto: kruh od kukuruza i grah. Odmah su izgradili privremeni samostan, da uzmognu koliko - toliko biti zbrinuti. To im je bio spas, jer zima 1870. godine bila je izuzetno oštra, s mnogo padavina. Vrbas se zaledio a čopori gladnih vukova spuštali su se do samostana. Zemlja je bila zapuštena, obrasla korovom ili pod šumom. Još

uvijek je vladala nesigurnost, specifična za Bosnu u posljednjim godinama turske uprave. Turske vlasti su prijekim okom gledale na te čudne došljake iz austrijskih zemalja. Turska vojarna bila je na suprotnoj obali Vrbasa. Sve u svemu, složeno stanje, s prizvukom romantičnosti, arhaičnosti i nestabilnosti.

U tako zapuštenom i njima nepoznatom predjelu trapisti su počeli upomo stvarati uvjete za život redovničke zajednice. Uskoro su se vidjeli krupni rezultati njihovog rada. Kako im se povećavao broj, tako su im ostvarenja bila veća i raznovrsnija. Slijedi izgradnja, korištenje drveta, vodene snage na Vrbasu, otimanje zemljišta od šume i kultiviranje, otvaranje radionica a povrh toga uređen život redovničke zajednice, u kojoj se mnogo radi a govori samo onda kad se moli. Tako uređena zajednica trapista ličila je na zahuktali stroj, koji zaostaloj sredini Bosne pokazuje smjer evropske kulture i civilizacije.

Trapisti su mnogo gradili, dograđivali i proširivali. Ovaj trend izgradnje je trajao sve do izgradnje sadašnje crkve 1925-1928. godine, kad se opatija "Marija Zvijezda" pokazivala u punom sjaju. Uz velebnu crkvu i samostan na posjedu bilo je mnogo zgrada, pogona i ustanova. Sve zajedno činilo je manje naselje na obali Vrbasa, ispod šume, koja je prekrivala okolne brežuljke.

Osim crkve i samostana, koji su građeni u dva navrata ("Maria Stern" o. Franza Pfannera i "Marija Zvijezda" kakvu pamtimo) važnija ostvarenja oo. trapista bila su slijedeća:

- Mlin s tri kola, izgrađen 1872. godine. Novi mlin, koji je sagrađen 1910. godine bio je najveći u Bosni. Dnevno bi se u njemu mljelo po četiri vagona brašna.

- Sušionica šljiva, podignuta 1872. godine.
- Uz sušionu vezan je "Schweizerei", prostor za proizvodnju čuvenog trapiskog sira. Krajem 19. stoljeća ta proizvodnja je prenesena u Topolu i Aleksandrovac.
- Pilana, izgrađena 1872. godine. Rađena je u kombinaciji s mlinom, jer je kao pogon imala istu vodenu snagu Vrbasa.
- Godine 1872. izgrađen je kerep, prelaz preko Vrbasa. Zajedničkim nastojanjem oo. trapista i austrijske vlade, s jednakim ulaganjem izgrađen je 1904. godine most sv. Bernarda na Vrbasu, koji je otvoren 27. studenog naredne godine. Blagoslovio ga je tadašnji banjalučki biskup fra Marijan Marković.
- Pivovara, koja je počela s proizvodnjom 1875. godine, premda današnji nasljednici te trapiske tvornice na bocama piva "Nektar" kao vrijeme početka proizvodnje bilježe 1873. godinu.
- Godine 1878. izgrađena je tvornica sukna.
- Iste godine otvoreno je sirotište.
- Hidrocentrala na Vrbasu izgrađena je 1899. godine.

Povezano s ovim ostvarenjima, možemo spomenuti neke posebnosti i zanimljivosti, vezane uz nastojanje oo. trapista:

- Kad su došli, trapisti su bili deprimirani zaostalošću kraja i nepostojanjem nikakvih uvjeta za život redovničke zajednice. Poticaj da tu ostanu i urede svoj život davao im je katolički narod, koji se na Ivan-dan, tri dana nakon njihovog

dolaska sabrao na mjesnom groblju. Narod je ostavio lijep dojam na trapiste, koji su bili oduševljeni njegovom pobožnošću. Taj primjer ih je poticao da su načinili dobar izbor i da ustraju u namjeri ostanka i izgradnje.

- Prvo zvono nakon 1528. godine u banjalučkom kraju pozvonilo je kod oo. trapista 1871. godine.
- Prvu i jedinu vjetrenjaču u našim krajevima izgradili su trapisti još za turskog vremena. Spominje je o. Franz Pfanner u opisu borbi u Banjoj Luci 14. kolovoza 1878. godine: "Puške prašču kano naša vjetrenjača" (9).

U vremenu Bosansko-hercegovačkog ustanka 1875-1878. godine, a ponajviše za borbi s pobunjenim muslimanima 14. kolovoza iste godine trapisti su predstavljali svojevrсно sklonište za mnoge Banjalučane. U nemirnim vremenima ustanka kod njih je nalazio utočište banjalučki župnik Andrije Vidović. Ovo potvrđuje fra Anto Knežević, koji napominje da je spomenuti župnik "dva puta Trapistani sa svim svojim imanjem i službom bježao" (10). U navali muslimanskih pobunjenika u kolovozu 1878. godine trapisti su - zaklonjeni rijekom - pružali kakvu-takvu sigurnost. Mnoštvo katoličkog naroda bježalo je preko kerepa samostanu oo. trapista. U posljednji trenutak izbjegli su oo. franjevci s Petričevca i sklonili se kod trapista. Otac Pfanner je pridošlice i siročad poslao duboko u gustu šumu, da bi bili pošteđeni od eventualnog napada na samostan.

- Za potrebe radionice trapisti su devedesetih godina 19. stoljeća imali dvije parne mašine.
- Godine 1898. u mlinu su postavili uređaje za proizvodnju malih količina električne energije, pa je 27. ožujka iste godine samostan dobio električnu rasvjetu. Ovo je prethodilo gradnji hidrocentrale.
- Manja centrala, s turbinama ("čigramama") izgrađena je 1899. godine. Od nje se tijekom vremena granala električna mreža, da bi se osvijetlila poljoprivredna škola, pojedine kuće u Budžaku i gradu, te samostani čč. sestara i oo. franjevac.
- U zajednici oo. trapista živio je brat Eberhard, arhitekta, koji je projektirao sve značajne objekte. Usput, dao je planove za gradnju mnogih crkava u sjeverozapadnoj Bosni: Dubica, Mahovljani, Ivanjska, Barlovci, Gradiška, Prnjavor, Doboj, Topola, Bos. Aleksandrovac...
- Kod oo. trapista radilo se parnim mašinama, elektrikom, traktorima... U raznovrsnim radionicama izrađivana je kvalitetna roba. Istovremeno, na individualnim gospodarstvima u susjedstvu moglo se vidjeti drveno ralo. Gvozdeni plug značio je mnogo a plug s dva točka zvani "švabac" imao bi koji veliki gazda.
- Kod trapista radili su mnogi susjedni mještani. Tu su se nalazili zaposlenje, usvajali nove metode rada, strojeve i alate. Ukratko, uključivali su se u novost života, koji nudi napredniji svijet. U zaostaloj sredini to je značilo izvor primanja, tj. nalaženja ruha i kruha.
- Samostan je imao "portu", na kojoj su se siromašni mogli nahraniti u određeno doba dana. Uvijek su mogli dobiti potrebni obrok. Bilo je istinske sirotinje, kojoj je "potra" život značila. A bilo je i zgubidana, koji bi se smucali trapiskom šumom i čekali vrijeme za obrok.

Možemo konstatirati: zajednica oo. trapista u Delibašinom Selu predstavlja se u svom pravom svjetlu. U početku malobrojna a kasnije u sve većem broju. Najviše ih je bilo 1910. godine, kad je samostan brojio 219 redovnika. Pored izgradnje, poljodjelskih i zanatskih djelatnosti, među njima je bilo stručnih ljudi iz svih

9) Obzor 1878. godine, od 27. kolovoza, br. 195.

10) Dr. fra B. Gavranović, *Povijest franjevačkog samostana Petričevac i franjevačkih župa u Bosanskoj Krajini, Sarajevo 1959., str. 159*

područja ljudske aktivnosti: humanista, inženjera, arhitekta, medicinara, biologa, filozofa... A što je najdragocjenije, kao zajednica čine svijetlu točku kršćanstva u banjalučkom kraju. Vlastodršci ateističke Jugoslavije su ih razvlastili, ali oni su i dalje ostali na svome mjestu. S umanjenim brojem i mogućnostima, održavajući samostan i prihvaćajući se župnog rada prilagođavaju se zahtjevima i izazovima, s kojim se susreću Bogu posvećene osobe i Božji narod u ovome vremenu.

Brat Mohor

Kad tražimo lik, predstavu trapista, u mnoštvu tih strogih redovnika u odori s bijelom togom, crnim prevjesom i kožnim pojasom, svatko se prisjeća nekog od zaslužnih Božjih ljudi iz samostana "Marija Zvijezda". Tu se izmjenjuju čitave generacije, koje skupa čine plejadu svetih i umnih ljudi, dobrih majstora, graditelja, ekonomista, baštovana... Nama je u svježem sjećanju uzorni svećenik o. Anto Artner, te naš suvremenik, Superior samostana o. Niward Volkmer. Iz mnoštva tih sluga Božijih izdvajam časnu osobu brata Mohora.

Puno mu je ime Mohor (Franc) Dvojmoč, rođen 14. studeni 1914. godine u selu Dobrove kod Krškog u Sloveniji. U samostan "Marija Zvijezda" došao je 1928. godine. Nije se spremao za svećeničku službu, pa postaje obični trapist, brat u bratstvu, brat Mohor. Neko vrijeme poučavao je novake, da bi godine, koje su prethodili Drugom svjetskom ratu proveo u filijalnom samostanu "Josipovac" u Bos. Aleksandrovcu, gdje je spravljaio čuveni sir. Tako je postao "majstor trapiskog sira". Tu je naučio i svirati, pa je tako osposobljen vodio crkveni zbor.

Tko god bi dolazio u samostansku crkvu oo. trapista na sv. Misu, morao bi upoznati ovu iznimnu osobu. Po redu, radu, držanju i ponašanju bio je običan redovnik-trapist, poput ostalih u samostanskoj zajednici. U svojstvu časnog brata život mu je bio neprestano služenje Bogu, svome Redu i vjernom narodu. Crkva i samostan predstavljali su polje njegovog rada. Istina, sve ovo je svojstveno svim trapistima, ali ono po čemu ga ljudi cijene i pamte jest njegov lijepi glas i sviranje na orguljama, koje je odavalo vrsnog umjetnika. Desetljećima je u samostanskoj crkvi kao orguljaš vodio crkveni zbor, gdje je uvijek do izražaja dolazio njegov izvježbani, melodični i Bogom nadareni glas, koji slušateljima ostaje nezaboravan. Kad bi pjevao koralne Mise, nazočni bi imali priliku doživljavati klasiku glazbe.

Nije se udaljavao od samostana i crkve a ipak je bio u svemu informiran. Točno je znao što se svijetu događa. Čak i u ono vrijeme, kad su trapisti u šutnji živjeli, molili i radili. Veći dio svog života proveo je u takvoj šutnji. I tada je znao sve novosti. Kad je ubijen predsjednik SAD-a John Kennedy 1963. godine, on je odmah dočuo za atentat. Kako? Preko radija ili razgovora prolaznika? U oba slučaja on je bio obaviješten. Idući na molitvu znacima prenosi vijest Antonu Goričancu. Tonči shvata da je na nekog državnika izvršen atentat, ali ne dokučuje tko bi to mogao biti. Radoznalost je velika. No, šutnja je bila zakon, pa je Tonči saznao za zlu kob Kennedyja tek poslije molitve.

Brat Mohor je preminuo u nedjelju 6. listopada 1996. godine nakon što je učinio svečanijom sv. Misu lijepim pjevanjem i sviranjem. Da, bio je to vjerni i vrijedni brat Mohor Dvojmoč. Pretpostavljam što na slovenskom jeziku znači Dvojmoč, ali uviđam da je brat Mohor udvojenom moću radio svoj posao. Radio, odradio, otpjevao, pa se pridružio anđeoskim korovima. Otišao je na blagi počinak a kod banjalučkih katolika ostao je u lijepoj i trajnoj uspomeni.

PRIJEČANI

Riječ je o katoličkom selu, koje od davnina postoji na desnoj strani Vrbasa, između Delibašinog Sela i Trna. Na prostorima sela su brežuljci, koji se mjestimice spuštaju do samog Vrbasa. Uz rijeku je uski pojas ravne zemlje. Samo ime govori da je to mjesto preko rijeke. U matičnim knjigama s konca 18. i u 19. stoljeću imamo ikavski oblik imena Pričani. S lijeve strane Vrbasa je većina katoličkih sela, pa ako se od njih gleda, od Zalužana, Novakovića, Derviša..., za ovo mjesto se s pravom kaže da je ono preko rijeke, Priječani. U prošlosti kuće su im bile razasute po šumovitim brežuljcima i uvalama podalje od Vrbasa. Na rijeci je bio samo koji mlin. U turskom vremenu kršćani su bili sigurniji ako bi se zadržavali dalje od puteva. Osim toga, u tim vremenima preko Vrbasa obitavalo je mnogo katolika, koji su nastanjivali cijeli kraj do Slatine. Pokojni fra Ambrozije Radmanović pričao je o postojanju velike župe Slatina u davnim vremenima. Zato ne nalazimo utemeljenja u izvorima, ali to potvrđuje činjenicu, da je u tim predjelima od davnina obitavala veća grupacije katolika, koja se naslanjala na Delibašino Selo, Trn i Priječane.

Kako je put Banja Luka - Gradiška vodio lijevom stranom Vrbasa, Priječani su bili zaklonjeni i mirni. S te strane nisu imali nepravilnosti, kao sela uz putove u dolini rijeke. Doduše, uznemiravale bi ih uobičajene posjete turskih haračlija, kao i odmetnika-hajduka, kojih je bilo po šumama, koje se prostiru do Slatine. Čini se da su trapisti, prilikom doseljenja u Delibašino Selo dolazili desnom stranom Vrbasa, ne putem kroz Zalužane, Dervise i Budžak. Od Klačnica su prošli kroz Šušnjare, ispod Bešenice, da bi do odredišta prošli kroz Priječane. Tu su proširivali prolaze, staze i putove, da bi mogli prevesti teretna kola.

Odlaskom Turaka nastalo je mirnije i sigurnije vrijeme. Mještani Priječana počinju se pomicati s brežuljaka i silaziti rijeci. Tako u novije vrijeme imamo Priječane, koji su smješteni na samoj obali Vrbasa. Veći dio sela je uz samu rijeku i na bližim padinama a tek nešto življa ostaje dublje u brdima.

Tijekom turskog perioda Priječane nalazimo u sastavu banjalučke župe. Takvo stanje nalazimo u službenim popisima, premda su ih u 19. stoljeću dobrim dijelom opsluživali "ujaci" iz Ivanjske, čijoj župi su pripadali susjedni Derviši,

Trn, Šušnjari... Dolaskom Austrije stanje se mijenja, pa u šematizmu iz 1885. godine Priječane nalazimo pripisane Petričevcu. Takvo stanje ostaje do 1973. godine, kad se pribrajaju novoutemeljenoj župi "Marija Zvijezda".

Od kad znamo za Priječane, oni su bili jedno značajno katoličko selo, s dosta brojnim stanovništvom, koje se mijenjalo tijekom migracija, ratnih i kužnih vremena. Prema popisu biskupa fra Pave Dragičevića 1744. godine nalazimo stare priječanske obitelji s prezimenima: Andrijević, Klindić, Jakić, Vukadinović i ostale. Već u narednom Bogdanovićevom popisu 1768. godine Vukadinoviće nalazimo u Delibašinom Selu, da bi u kasnijim vremenima prešli Vrbas i smjestili se u Dervišima. Iz trnskog područja u Priječane dolaze Ćosići. Zatim se pojavljuju Matijevići i Bilići. U 19. stoljeću iz župe Sasina u Priječane doseljavaju Jakovljevići, koji su se starinom preživjeli Popovići. Od njih potječe divni redovnik i živa enciklopedija fra Marijan Jakovljević mladi, koji je živio 1880-1943. godine. Inače, u novije vrijeme u Priječanima su obitavali: Matijevići, Andrijevići, mnogobrojni Jakići i Pletikose, te Bilići, Ćosići, Jurići...

Prema dostupnim podacima brojno stanje stanovništva u Priječanima bilo je sljedeće:

1737. godine	10 kuća	117 članova
1742.	13 kuća	121 članova
1768.	13 kuća	139 članova
1813.	20 kuća	162 članova
1864.	18 kuća	119 članova
1877.	20 kuća	113 članova
1885.		88 članova
1892.		136 članova
1960.		651 članova

Kroz prošlost a posebno u novije vrijeme mještani Priječana predstavljaju se u lijepom svjetlu, kao dobri vjernici. Dolazili su na bogoslužje u crkvu oo. trapista. Kad ih ima veći broj, u posljednje vrijeme na mjesnom groblju sagradili su prostranu kapelu, u kojoj su imali sv. Mise nedjeljom i blagdanima. Kao patron u Priječanima, njihovom groblju i kapeli slavi se sv. Ilija prorok.

Naravno, i Priječani su doživjeli tužnu sudbinu izгона tijekom rata 1991-1995. godine. Razasuti diljem svijeta sa sjetom misle na svoje rodno mjesto preko rijeke. Tugaljiva pjesma pojačava tu sjetu i spomen na Priječane:

*Spustila se gusta magla ispod Priječana.
To ne bila gusta magla iznad Vrbasa.
Već to bjehu sokolovi iznad Trapista.
Koji bude staru slavu roda našega.*

Kiša iz Priječana

Mi iz katoličkih sela s ove strane Vrbasa uvijek smo gledali Priječane na istoku kao posebno mjesto. Naša zapažanja vremenskih prilika u odnosu na Priječane nikad nisu bila optimistična. Naime, s te strane nikad ne dolazi kiša. Padavine bi se redovito obrušavale s Kozare i od Gornjeg Šehera, ali nikad s ove istočne strane. Zato je nastala uzrečica, koja donosi i kuljansku posebnost: "Nit' cure iz Kuljana, nit' kiše iz Priječana".

MOTIKE

Motike danas predstavljaju jedno veliko selo nadomak Banje Luke. Kad prođemo Petrićevac i Rakovac - koji su već uključeni u gradsko područje - dolazimo u Motike, koje su uglavnom smještene uz istoimeni put u dužini pet kilometara. Kad prolazimo selom, dobivamo takav dojam. Međutim, selo se stere do Saračice na Crkveni a njegov vrh dopire do Klupa na zapadnoj strani. Južnu granicu ovog sela stvarno čini put Banja Luka - Bronzani Majdan, počevši negdje iznad Rudarske ulice na Crkveni a završava blizu Klupa. Odatle granica savija na sjever i vraća se južnim rubovima Matoševca, Stranjana i Čivčija, te starim turskim "drumom", koji vodi Keskenovačom izlazi na Čelenovac. U Brdima i Lipama dodiruje Šargovac. Dalje ide visovima do iznad Bukvinih Bara. Graničeći s Rakovcem na strani grada silazi pored Krupnjačeve kuće, sječe put i rječicu, penje se ispod Dubrića Brda i opet silazi na Crkvenu iznad Rudarske ulice.

U ovim granicama smješteno je dosta veliko područje, koje pokrivaju Motike sa svojim zaselcima. Doduše, na desnoj strani puta Banja Luka - Bronzani Majdan, iznad Saračice naselilo se nešto življa, koje se ne tretira kao motičko, ali to je od starina područje Motika. Sve u svemu, lijep i prostran kraj u brdovitom području. Bez nekih značajnijih privrednih mogućnosti, ali u blizini grada, u zdravom prirodnom ambijentu ima lijepu perspektivu.

Velike Motike u prošlosti

U prošlosti Motike su prostorno bile mnogo veće, sterući se istočno od današnjeg sela prema gradu u Vrbasu. U 16. i 17. stoljeću na ovoj strani Banje Luke bila su tri seoska područja: ivaštansko, dragočajsko i motičko, koje se naslanjalo na sam grad. Sadašnje Motike čine samo gornji dio negdašnjeg seoskog područja. Kako je došlo do toga da se selo smanjilo i pomicalo prema zapadu? Ovo nam se čini malo čudno, ali ako pratimo povijesna zbivanja na ovim prostorima, razumjet ćemo razliku između negdašnjeg velikog seoskog područja i današnjeg dosta velikog sela, koje nosi to isto ime.

U 17. stoljeću još se ne spominju sela: Rakovac, Petrićevac, Šargovac, Budžak, Vujnovići i Novakovići. Ne spominju se kao formirana seoska naselja. Samo se spominju Motike, selo nadomak Banje Luke, koje se širilo i na prostore spomenutih sela, koja su se tek kasnije izdvojila iz velikog područja Motika. Tako velike Motike sterale su se na širokim prostorima spomenutih sela, s napomenom, da je gornji dio Šargovca vjerovatno pripadao Dragočaju a dio Petrićevca samom gradu. Imajući u vidu ove datosti, dobivamo jasniju sliku ondašnjih Motika. Granica im je išla Vrbasom u dužini Budžaka, moguće i Derviša. S Vrbasa se dizala između Zalužana i Vujnovića, sjekla Šargovac u gornjem dijelu i izlazila na Čelanovac. Ostavivši Čivčije, Stranjane i Matoševce na dragočajskoj strani, izlazila je na Klupe. Odatle se Crkvenom spuštala do samoga grada, odakle se kretala na istok, te preko Petrićevca i Rosulja u Kumsalama silazila na Vrbas. Ovo bi u grubim crtama bio omeđeni prostor velikog seoskog područja negdašnjih Motika, koje su dobrim dijelom izlazile na Vrbas. U tako velikom selu najnaseljeniji su bili predjeli oko Motičkog groblja, Petrićevca i Budžaka a rjeđe gornji dio, kojeg su činile uglavnom šume, krčevine i pašnjaci.

Da je ovaj prostor sela stvarno identičan s ovakvim određenjem, dokazuju i slijedeće činjenice:

- Centar sela bio je u blizini samog Motičkog groblja. Dakle, približno u samom geografskom centru, kojeg je zapremalo selo.

- Groblje, koje je motičko, sada se nalazi izvan sela Motika. Posve nam je razumljivo, da je po tada prostranim Motikama dobilo ime.

- Nepovoljne prilike i migracije stanovništva dovele su do toga, da su prostori sela pri Vrbasu i gradu ostali pusti. Selo se sačuvalo u južnom i zapadnom dijelu a s pridošlim novim stanovništvom i povratnicima stvaraju se nova sela: Šargovac, Budžak, Petrićevac, Drakulić...

Sve u svemu, Motike su staro selo kod Banje Luke. U prošlosti razasuto na velikom prostoru, tijekom vremena se smanjivalo i došlo u današnje okvire, ali još uvijek veliko i prostrano. U prošlosti je imalo svoju župnu organizaciju, što ima i danas. Ljudi iz Motika su osebnog i posebnog temperamenta, ustrajani, radini i otporni, dobri kršćani. S posebnim crtama u svakom pogledu su zanimljivi. Zanimljivi za priču o sebi i svom selu. O Motikama i Motičanima.

Stanovništvo Motika

Ono se mijenjalo tijekom pojedinih perioda povijesti novijeg vremena. Migracije su činile svoje, pa su se jedni naseljavali a drugi odlazili ili izumirali. U blizini grada bili su kao na nekoj vjetrometini, izloženi zatiranjima, prouzrokovanim od kuge, gladi i rata, što se često događalo u teškim i žalosnim vremenima turske uprave u Bosni i Hercegovini.

Prema popisu biskupa fra Pave Dragičevića iz 1744. godine Motike su bile jedno od najvećih katoličkih sela u banjalučkom kraju. Veći broj pučanstva imala je samo Bukovica pri Trnu. Dragnić u ivaštanskom kraju doduše je veći, ali to je

skup sela: Abrići, Vukovići i Valentići. Također veći broj tada je imala kombinacija Duile - Miloševići.

Među 27 obitelji sela Motika vidimo da su u istom popisu zastupljena slijedeća prezimena:

Dumjenović (Duhmenlia)	3 kuće
Prnjavorac	3 kuće
Garić	2 kuće
Šobić	2 kuće
Aničić	1 kuće
Bijelić	1 kuće
Bugarinović	1 kuće
Grgić	1 kuće
Jurendić	1 kuće
Kasipović (Capapovich)	1 kuće
Leusnović	1 kuće
Lipovac	1 kuće
Majdandžić	1 kuće
Martinović	1 kuće
Pavić	1 kuće
Pustahia	1 kuće
Stjepančević (Stipanovich)	1 kuće
Topal	1 kuće
Vrebec	1 kuće
Žižak (Xischovich)	1 kuće

Imajući u vidu popis Dragičevića, zaključujemo da su se do ovog vremena u Motikama zadržale slijedeće obitelji: Žižak, Kasipovići, Pustahije, Martinovići, Majdandžići i Dumjenovići.

Pored migracija, uvjetovanih ratnim, kužnim i vremenima gladi, često puta i trivijalne okolnosti utječu na promjene stanovništva u selu. U prilog ovome govori predaja, da su u donjem dijelu stvarno velikih Motika, na prostoru današnjeg Budžaka živjeli mještani s prezimenom Milanović. Kod njih je stasalo jedno momče, koje je bilo tako "pusto", tj. tako nemirno i neobuzdano, da su se stariji dobro zamislili nad njegovim postupcima. Ne znajući što će s njime, sam spahija poručio Milanovićima da ga sklanjaju, da provide s njim kako znaju. Inače, tako radeći izgubit će glavu. Ne našavši kakvo zgodno rješenje, pošalju ga u krčevine, u još nenaseljeni kraj u gornjem dijelu sela. Vrijedno radeći, spomenuti momak se skućio, priženio i osnovao obitelj, izrodivši potomstvo. Kako je bio "pust", neobuzdan, on i njegovi potomci prozvani su Pustahijama. Ova zanimljiva predaja nije bez osnove. Ako bismo željeli uokviriti u povijesnu stvarnost, taj prijelaz Milanovića s Vrbasa u Pustahije u gornjem selu mogli bismo smjestiti u prve decenije 18. stoljeća, jer u izvješću biskupa fra Pave Dragičevića 1744. godine u selu Motikama, na sedmome mjestu spominje se domaćinstvo s pet članova, čiji je poglavar bio "Mattaues Postaia".

U Bečkom i Banjalučkom ratu, te vremenu između njih nastale su jače migracije i zatiranja u Motikama. Donji, naseljeniji dio je opustio. Narod se povlačio u gornji dio sela, stradao u ratnim događanjima, u kužnim i gladnim vremenima. Vjerovatno se nekolicina vratila na ognjišta, ali to nije bilo dovoljno. Zato Turci - da zemlja ne bi ostala neobrađena - naseljavaju središnji dio oko Motičkog groblja pravoslavnima od Kotar Varoša i Javorana. Od tada oni čine selo Drakulić. Ovo naseljavanje spominje biskup fra Augustin Miletić, u izvješću 1813. godine.

U migracijama, koje su se događale tijekom 18. i 19. stoljeća u Motike dolaze prinove. Sredinom 18. stoljeća pojavljuju se Josipovići i Marići ("Marijch"), a kasnije Ljevri, Kovačevići, Tutići, Madže i ostali.

Donekle se može pratiti brojno stanje stanovništva u Motikama. Biskup fra Nikola Olovčić spominje 1672. godine da Motike imaju 700 vjernika. Ovaj broj župljana u stvari je broj mještana tadašnjih Motika, uključujući i one s prostora današnjih sela: Šargovca, Budžaka, Petrićevca, Vujnovića i Novakovića. Prema dostupnim izvorima imamo prikaz brojnog stanja u vremenima koja su nadolazila:

1737. godine	36 domova	435 članova
1742.	27 domova	180 članova
1768.	30 domova	271 članova
1813.	40 domova	266 članova
1864.	32 domova	223 članova
1877.	34 domova	289 članova
1885.		299 članova
1892.		342 članova
1935.		992 članova
1960.		1230 članova

U vremenu osnivanja župe 1. siječnja 1984. godine Motike su imale 261 domaćinstvo i 1058 vjernika. Župi se pridodaje još 94 domaćinstva s 410 članova iz Čivčija, što sve skupa iznosi 1468 vjernika.

U novije vrijeme, posebno u Drugom svjetskom ratu vrh Motika do Klupa postaje pust kraj. Slabi uvjeti za život i neprestana nesigurnost u nemirnim vremenima doprinosili su da je s toga područja stanovništvo odseljavalo, povlačeći se u dubinu sela. Tako je opustio kraj iznad Majdandžića i Maršale, kao i predio uz put Banja Luka - Bronzani Majdan iznad Saračice.

Poslije 1960. godine u Motikama se više ne osjeća porast, nego stagnacija broja stanovništva. Tražeći bolje uvjete i radna mjesta mnogi odlaze iz sela, tako da se veliki broj Motičana nastanjava po Banjoj Luci, Zagrebu i Sloveniji. Osim toga, mnogo ih je na radu u Njemačkoj.

U ratu 1991-1995. godine Motike su bile izložene velikom pritisku, koji se neprestano povećavao. Uz prijetnje, napade, masakriranja i ubojstva mještani su napuštali svoje domove. U početku manje a potom sve više i više, da bi do kraja kolovoza 1995. godine praktično ispraznili selo. Prisila je stvarno bila velika i nepodnošljiva, radi čega je u selu ostalo samo tridesetak katolika. Kuće i imanja

zaposjeli su pripadnici druge nacionalnosti i konfesije. Što nije useljeno, jednostavno je opljačkano, demolirano i razvaljeno.

Zaselci Motika

Kako vidimo, Motike se steru na dosta velikom prostoru. Od granice s Rakovcem do Majdandžića ima oko sedam kilometara. Nenaseljenog prostora u vrh sela, iznad Majdandžića prema Klupama ima još znatno, tako da je njihov prostor veoma izdužen. Širina Motika je mnogo manja. Selo je najšire na relaciji Saračica - Ljevari. U tako velikom selu postoji više zaselaka, koji čine izdvojene cjeline, izrazito zasebna, manja mjesta.

Bukvine Bare čine početak Motika, smještene uz put i rječicu. To je najravniji i najplodniji dio sela. Obično se za ovaj zaselak kaže "u Bukvama", ili jednostavno "Bukve". Nitko ne zna odakle ovakav naziv zaselka. U njemu nigdje nema bukovog drveta. Pokojnog Niku Kovačevića zvali su Bukva, ali nadimak je dobio po svom zaselku. U ne baš davnoj prošlosti u Stranjanima bile su obitelji s prezimenom Bukva. Nitko nam ne zna reći da li Bukvine Bare imaju veze s navedenim mještanima Stranjana. Inače na Bukvinim Barama u zadnje vrijeme obitavali su Kovačevići, Josipovići i Dujići.

Dvorine su smještene na blagoj padini, u podnožju Durbića Brda. Vjerovatno je zaselak dobio ovakav naziv po nekoj većoj građevini: dvorcu, kuli, čardaku ili su nečemu sličnom. Dvorine nastanjivaju Josipovići, od kojih je u posljednje vrijeme najpoznatiji Pero Josipović zvani Bosanac, po kome je njegovoj djeci ostao naziv Bosančevi.

Durbića Brdo je vrletna, dominantna uzvisina na južnoj strani sela, s kojeg se cijeli krajolik Motika vidi kao na dlanu. Ime je dobilo po Durbićima, koji od davnina obitavaju na njemu. U posljednje vrijeme gotovo da je opustjelo. Pored prorijeđenih starosjedilaca, na njegovim padinama smjestilo se i nekoliko obitelji, doseljenih od Jajca.

Josipovići, koji popunjavaju prostor od motičke škole do Saračice, od davnina su nastanjeni obiteljima s istim prezimenom. To je postojbina i prastarih obitelji Kasipovića. Od svih Josipovića jedino ovi se nisu selili, nisu napuštali svoja ognjišta u vremenima haranja kužnih bolesti.

Martinovići nastanjivaju brdovit kraj iznad motičke škole, prema putu Banja Luka - Bronzani Majdan. Njihove zemlje steru se do spomenutog puta iznad Saračice. U novije vrijeme sve više silaze u dolinu i oko same škole.

Pustahije su smještene u gornjem, južnom dijelu sela. Čim se svlada uspon Desetarnica iznad škole, dolazi se u njihov zaselak. Domovi starih Pustahija bili su smješteni u strani ispod Krstova, dok se u novije vrijeme njihov zaselak svio u dolini oko puta i rječice. Tu je živio neumorni radnik Stipo Pustahije. Pored njega zanimljiva ličnost Perića, koji je bio slika i prilika rodočelnika Pustahija, onog "pustog" momka iz Budžaka. Tu su stasala braća Slavko i Mirko, te mlađi naraštaj Pustahija.

Knežići se nalaze u gornjem dijelu sela, prema Dragočaju. Tu su poznate obitelji Žižaka, Marića, Grgića... Žižci među njima predstavljaju starosjedioce, koji su tu od davnina.

Na ovaj zaselak naslanja se par kuća Majdandžića u vrhu sela a nakon njih prostire se prazan prostor krčevina i šuma do Klupa. U prošlosti je i taj prostor bio prilično naseljen. No, zbog nesigurnosti u poslednjih sto godina, pogotovo u Drugom svjetskom ratu taj golemi prostor na zapadu sela ostao je prazan.

Marici su također smješteni u gornjem dijelu sela. Naslanjaju se jednim dijelom na Šargovac a drugim na Čivčije. Njihovi preci su tu došli vrlo davno, u turskom periodu. Rodočelnik jednog njihovog ogranka bio je čovjek po imenu Šimun, doseljenik iz Dalmacije. Kako je bio malenog rasta, dobio je ime Šimunčić, pa prema tome su i njegove potomke prozvali Šimunčićima. Jedan od najuglednijih Šimunčića bio je pokojni Matija Marić.

Ljevare su smješteni desno od škole, na stranama prema Šargovcu. U Motike došli su iz sasinske župe. Prema predaji, najprije je došao jedan od njih u turskom periodu i bio kao najamnik kod Marića. Bio je vrijedan i radin čovjek. Pored najamnine, onog redovitog primanja, dali su mu da sebi iskrci dio zemljišta za okućnicu. Tako se nastani i skući među njima, priženi se i osnuje obitelj. Vrijedno radeći uskoro postaje najmućniji domaćin u selu. Njegova obitelj postaje brojna. Nekada ih je u zajednici živjelo i do 45 članova. Po njima cijeli zaselak je dobio ime. Od tih Ljevare posebno je bio poznat Mijat Ljevar, koji je umro u godinama posije Prvog svjetskog rata. Poslije njega kao zanimljiva osoba spominje se Pavao Ljevar.

Pored Ljevare i Marića, na granici prema Šargovcu su "Lipe", predio poznat po lipicama. Kad su bila česta saveznička bombardiranja 1944. godine - radi čega se nije smjelo okupljati po crkvama - svećenik bi s Petrićevca dolazio u Motike, te u "Lipama", tj. u lipovoj šumi održavao Službu Božju.

Šobe u današnjem vremenu nama predstavljaju samo jedan izraz, lokaciju "u Sobama", "pod Šobama", ali u prošlosti, sve do potkraj turske vladavine tu su obitavale prastare obitelji Šobića, koje su činile značajan istoimeni zaselak Motika. Među njima bio je poznat izvjesni Stjepan Šobić, koji je svojevremeno bio spomeničar. Naime, od kamenaje klesao nadgrobne ploče. Te ploče i sada možemo vidjeti na Motičkom groblju i Crkvenama. Duge su bile do dva metra, široke cca 60 cm, debljine 20-30 cm, sa znakom križa i nešto oskudne ornamentike. Vjerovatno je negdje u području Šoba bio kamenolom, majdan bijelog kamena, čije su naslage bile debljine, pogodne za obradu takve vrste spomenika. Od takvog bijelog kamena građena je i stara kapela na Motičkom groblju.

Župna pripadnost

U prvim desetljećima turske vladavine u Bosni i Hercegovini Motike su potpadale pod banjalučku župu. No, nije nam jasno da li je tako bilo krajem 16. i početkom 17. stoljeća, kad je već postojala župa Dragočaj. Moguće da je ovo selo

dijelom ili čitavo priključeno Dragočaju.

Nakon toga, u prvoj polovici 17. stoljeća nastaje župa Motike, koja se podudara s granicama tadašnjeg velikog istoimenog sela. Prvi spomen o postojanju ove župe nalazimo kod biskupa fra Tome Ivkovića. Na temelju njegovog izvješća iz 1630. godine možemo zaključiti da je ova župa formirana u dvadesetim godinama 17. stoljeća. Spomenuti biskup je obilazio župe u Bosni 1626-1630. godine. U tim obilascima dva puta bio je u Motikama. Prvi put krizmao je 113 a drugi put 300 krizmanika.

Kao Banja Luka i Dragočaj, Motike su potpadale pod fojnički samostan. Iz popisa 1647. godine ovaj samostan je imao 12 župa. Među njima na šestom mjestu bila je motička župa (11).

Biskup fra Marijan Maravić dostavlja izvješće o svom pohodu u Rim 1650. godine. Tu piše da je 23. studeni 1649. godine pohodio župu Motike, gdje je krizmao 438 pripravnika. Nešto više podataka o ovoj župi donosi biskup fra Nikola Olovčić u izvješću 1675. godine, u kome govori o pohodima 1672-1675. godine. Tu navodi da Motike imaju 700 vjernika, od kojih je 582 krizmanih. U župi nema crkve ni župnog stana. Službu župnika obnašao je jedan franjevac iz Fojnice, etc", Starine JA, knjiga XXXVI., str. 135-136. Kako tu nije bilo crkve, Službu Božju obavljao je po grobljima, šumama i kućama uglednijih vjernika (12).

Župna organizacija u Motikama jedva se održavala u vremenu Velikog bečkog rata 1683-1699. godine. Izložena ratnim razaranjima i represalijama Turaka nije se dugo održala. Posljednji spomen na ovu župu bilježi fra Ivan Krstitelj de Vietri 1708. godine. U narednim godinama gasi se zajedno sa susjednom dragočajskom župom. Motička župa nestaje a veliko selo - zahvaćeno ratnim događanjima, gladnim i kužnim godinama - smanjuje se i grupira u jugozapadnom dijelu. Ovo se događa u vremenu 1683-1737. godine.

Tako se ugasila ta stara župa Motike na samom početku 18. stoljeća; u strašnim ratnim i kužnim vremenima nestala je ta simpatična mala tvorevina, taj dragulj katolicizma pored same Banje Luke. Povijesni izvori i dalje spominju Motičko groblje, na kome se povremeno održava Služba Božja i blagoslov s procesijom na blagdan sv. Marka.

Nestankom župe Motike prostori istoimenog sela priključuju se ivaštanskoj župi. U vremenu Dubičkog rata 1788-1791. godine Motike se izuzimaju i priključuju banjalučkoj župi, u kojoj ih nalazi biskup fra Augustin Miletić 1813. godine. Takvo stanje traje do 1859. godine, kad se osniva rakovačka kapelanija, koja uskoro postaje župom. Njoj pripadaju Motike do 1876. godine. Tada se sjedište župe prenosi u Petričevac, po kome se župa prozva petričevačkom. Prema tome, Motike ostaju u sastavu te iste župe, samo s izmijenjenim imenom. Ostaju do 1983. godine, kad se opet uspostavlja motička župa, koja uključuje i susjedne Čivčije. U trenutku osnivanja župa broji 1468 vjernika. Uskoro se počelo s izgra-

11) J. Matasović, Fojnička regesta, str. 148.

12) "...unus patrum de conventu Foinizae celebrat per coemeteria, per silvas, domos

dnjom župnog centra na spoju Motika i Čivčija, s lijeve strane puta na Čelanovcu, kojih 200 metara u dubini Motika. Najprije se pristupilo izgradnji župnog stana, koji je sažidan i pokriven 1986. godine a narednih godina je uređen i namješten. Podrumski dio je adaptiran i služi kao privremena kapela. Naime, Služba Božja u novoosnovanoj župi održavala se u kapeli sv. Roka na Čelanovcu do 1989. godine, kad se počelo s okupljanjem u kućnoj kapeli.

Nova župa nastavlja tradiciju stare motičke župe. I ova novina predstavlja malu župu pored Banja Luke, dragocjenu za Crkvu na ovim prostorima. Vrijedan spomena je njen prvi i dugogodišnji župnik fra Anto Nedić, koji se svojski trudio gradeći župni stan a još više formirajući župnu zajednicu, živu Crkvu. Uz njegov angažman do izražaja dolazi vjernost i postojanost motičkih katolika, kojima se u župnoj zajednici pridružuju i Čivčijaši.

Rat 1991-1995. godine mnogo toga je izmijenio u Motikama i susjednim selima. U istom župnom stanu bila je vojska 1995-1997. godine. Na zdanju je pričinjeno mnogo štete. S najpotrebnijim popravcima i ulaganjima stan je opet doveden u funkcionalno Tijekom 18. stoljeća i u posljednjem periodu turske uprave u groblju se ne spominje nikakva kapela. U novijem vremenu tako značajno groblje nije moglo biti bez ikakvog sakralnog objekta. Moguće da je tu bila drvena kapela, ali negdje do 1978. godine u groblju je bilo skromno zdanje, zidano od bijelog kamena. Kako je dotrajalo, porušeno je, da bi nešto niže bila podignuta današnja kapela. Ne uvažavajući takvu tradiciju, u 80- tim godinama 20. stoljeća i groblje i kapela dobili su za nebeskog zaštitnika sv. Stjepana, čija se proslava prakticira u ovom prastarom groblju.

Svetište sv. Roka na Čelanovcu

Čelanovac ili Buljevac. To je manje brdo na granici Motika i Čivčija, kojeg dodiruje i gornji Šargovac. Iako je to niže brdo, niz Šargovac i na brda iznad Banja Luke, uključujući jasno vidljivo BANSKO BRDO sa Šehitlucima. Upravo na ovom brdu, na razmeđu Motika, Čivčija i Šargovca smješteno je svetište sv. Roka, koje je nastalo u godinama poslije Drugog svjetskog rata. Kako su ova sela udaljena od petričevačke i barlovačke crkve, ovo malo svetište odigralo je veliku ulogu u održavanju vjerskog života među mještanima. Svetište je pripadalo petričevačkoj župi, da bi se 1983. godine od nje odvojila župa Motike s istoimenim selom i Čivčijama. Prema tome, samo svetište je potpalo pod novonastalu župu.

Obično su po selima građene skromne kapele. Kad je trebalo graditi na Čelanovcu, prevagnuo je interes da se gradi nešto posebno, veće i značajnije, što bi objedinjavalo gornje Motike, Čivčije i gornji Šargovac. Naime, tridesetih godina, između dva svjetska rata mještani ovih sela živo su se angažirali da tu sagrade župni centar i stvore župu. Na takav zahvat poticala ih je svijest o nekadašnjem postojanju župa Dragočaj i Motike na ovim prostorima. Ovdje je došla do izražaja

upornost Motičana, jer su se oni najviše angažirali u izgradnji. Godine 1935-1936. sazidana je kuća, koja bi trebala postati župni stan. Zidali su je motički zidari, čuveni Marko Marić zvani Regoda i Niko Marić. Prema zamisli, gradili su prizemnu kuću, u kojoj će biti župna kancelarija, kuhinja, soba za "ujaka" i prostorija za nekoga tko bi tu služio. Dimenzije te zgrade bile su 12 x 10 metara, s tim što je podrum bio ispod polovice kuće. Osim podrumskog prostora, u kući je bio hodnik s četiri prostorije. Odmah pored spoljnog ulaza, desno i lijevo u hodniku bili su ulazi u prostorije sa strane. Naprijed je bio ulaz u treću sobu, iz koje se ulazilo u četvrtu. Ova se kuća nalazila točno na mjestu današnje kapele.

Nakon toga izgrađena je gospodarska zgrada veličine 10 x 5 metara. Odmaknuta je iza kuće dvadesetak metara, nešto niže, prema nama dobro poznatom stablu jasike, u čijem hladu smo se toliko puta odmarali, ugodno se izlažući strujanjima vjetra, koji dolazi s Kozare.

Pored kuće podignut je zvonik na četiri drvena stupa, na kome je instalirano zvono težine cca 80 kg. Malo dalje, na motičkoj strani prema Bujancu planirano je otvaranje groblja. Za početak bilo bi to malo groblje, koje bi se steralo na jednom dunumu zemljišta. Što se tiče mještana, trebala je još crkva i jedan "ujak", pa eto župe.

Kuća, zvonik i gospodarska zgrada izgrađeni su do početka Drugog svjetskog rata. Tijekom rata nije se moglo ništa više graditi. U borbama kuća je jako oštećena. Partizani su je gađali iz topa s Durbića Brda. Dobila je dva direktna pogotka. Srećom, prilikom ovog granatiranja nitko nije stradao. Poslije rata novi ateistički sistem nije dopuštao što novo raditi na vjerskom planu, pa se nije moglo ni misliti o otvaranju nove župe na Čelanovcu. Oštećena kuća je propadala i na koncu porušena a gospodarska zgrada je prodana. Ostao je samo zvonik sa zvonom. Po njemu, za nas iz bliže okolice ta lokacija dugo se zvala "kod zvonika". Ipak, u tako teškom vremenu 1950. godine mještani su sazidali kapelu na mjestu srušene kuće, iskoristivši njezin bijeli kamen za gradnju. U crkvi ima mjesta za 80-tak osoba. Nad ulazom sazidan je zvonik, na kome je montirano zvono s drvenog zvonika, koji je - ostavši bez funkcije - porušen. Ova kapela nije predviđena za održavanje poljskih blagoslova. Zato su kapele u Čivčijama, Ljevarima, na Martinovića Brdu .... Ovo je posebno mjesto, koje okuplja vjernike iz spomenutih sela. Crkva je posvećena sv. Roku, kužnom svecu, tako popularnom u katoličkom svijetu ovog kraja. Naime, u stara vremena, sve do konca Prvog svjetskog rata sv. Rok se svečano slavio na Crkvenama. Naravno uz sv. Vida i Gospine svetkovine. Ta tradicija se nastavlja s ovom kapelom. Osim na Rokovo, ovdje bi se svečano slavilo i na svetkovinu prvaka apostolskih sv. Petra i Pavla. Međutim, na Čelanovcu nisu održavani samo "godovi", već i pučke pobožnosti, Put križa u korizmenom vremenu kojeg je predvodila Zorka, supruga spomenutog Regode. Na tu pobožnost dolazilo bi stotinu, pa i više vjernika. Posebno je ova pobožnost ostavljala lijep dojam na djecu. Regodinica bi predmolila a djevojke i žene - koje su inače predvodile pjesmu u kolu, na igrankama i sijelima - skladnim bi glasovima pjevale korizmene pjesme i strofe na kraju svake postaje.

Uskoro je ovo Rokovo svetište postalo mjesto okupljanja vjernika nedjeljama i blagdanima. Početkom 60-tih godina ova crkvice postaje filijalom petričevačke župe. Kako joj gravitiraju čisto katolička sela, sv. Mise su dobro posjećene. Osim uobičajenog slavljenja dana Gospodnjeg sv. Misom, vjernici u ovoj kapeli imaju mogućnost " obači priliku", tj. izvršiti zavjet sv. Roku, pred njegovom zavjetnom slikom na oltaru. Tu se lijepo može vidjeti pobožnost katoličkog puka na djelu. U zelenilu pored same kapele dirljiv je pogled na vjernike koji se mole klečeći i raširenih ruku. S pogledom prema izloženoj zavjetnoj slici a duhom uzdignutim nebu. Uz to, skladno odgovaranje i pučko pjevanje pod Misom. Malo u šali a više u zbilji, postala je poslovična "motička liturgija".

Iako se kod kapele mogla vidjeti primjerena pobožnost, bilo je i tu iznimaka. Tamo u sjeni jasike bi "slušali" sv. Misu nestašni i oni koji su bili malo "crveni", kojima objest ili partijska pripadnost nije dala prići kapeli.

Na blagdan sv. Roka, svetkovinu sv. Petra i Pavla i običnim nedjeljama u ljetnom periodu bilo je veselo kod kapele. Mladež bi se obično uhvatila u kolo, pjevala, igrala i plesala. Nerijetko bi tu u popodnevним satima zakazivane seoske igranke.

Da ne bi bili ovisni o vremenskim prilikama, na kapelu sv. Roka dograđena je 1970. godine prostranija baraka. Kad je osnovana motička župa 1983. godine, ovo Rokovo svetište postaje privremena župna crkva. Kao takva funkcionira do 1989. godine, kad je otvoren novi prostor za bogoslužje u novoizgrađenom župnom stanu, u njegovom podrumskom dijelu. Otad se sv. Mise redovito održavaju u tome novom sakralnom prostoru. A svetište sv. Roka? Radi te izmjene, onaj aneks-baraka - izgubivši svoju funkciju - ruši se a sama kapela ostaje i dalje kao Rokovo svetište. Ova crkvice je sanirana u ljeto 1990. godine, čime se izjednačava sklad i ljepota prirodnog ambijenta i same građevine.

Tijekom rata 1991-1995. godine ovo svetište je provaljeno i demolirano. U njemu je podmetnut požar 12. veljače 1995. godine. Srećom, nije izgorio krov, ali je istom prigodom upropaštena zavjetna slika sv. Roka. Poslije rata, s manjim ulaganjima u crkvici je popravljeno ono najhitnije, da bi i dalje služila svojoj svrsi. I u poratnom vremenu kod ove kapele održavaju se zavjetne Mise na blagdan sv. Roka i svetkovinu sv. Petra i Pavla.

Tu, na Čelanovcu, gdje je nekad bio turski čardak, gdje se sabirala trećina, gdje je bila "bostan-bašta" sa sočnim lubenicama i dinjama, sad je svetište sv. Roka, najdraže mjesto za katolike Čivčija, gornjeg Šargovca i Motika. Koliko smo puta odande gledali niz Šargovac do istoimene škole; Starčeviću s okolnim banjalučkim brdima; Maršalu i ispod nje gornje Čivčije. Kozara je kao na dlanu. Pod Bobijom ivaštanska a visoko na obzoru šimička crkva. Negdje u šumi istog masiva, pod samom Krndijom zapaža se Visoka Glavica, također sveto, Rokovo mjesto. To je nezaboravno. Kao i samo brdo Čelanovac i Rokova kapela na njemu. Uvijek se jasno ocrtava u našoj svijesti. I dan danas mi je prepoznatljiv pjev djevojke Janje, kćeri pok. Ive Žižka. Svaki put, kad bi čuli njen melodičan glas, znali smo:

dvanaest je sati. Ide Janja pjevajući uz brdo a malo zatim oglasi se zvono. Taj pjev Janje i zvuk zvona uvijek mi se činio kao nešto rajsko, kao anđeoski zov. Zov na Pozdrav Gospin, spomen sv. Roka u "priporukama"; svaki dan nas podsjeća na to, da smo kršćani. Sve dok se ne dogodi da nakon blagog usnuća i nama zazvoni posljednji put.

Kapela sv. Ilije na Durbića Brdu

Kapela se nalazi na brdu, koje dominira u jugoistočnom dijelu sela a dobilo je ime po Durbićima, koji od davnina obitavaju na njemu. S njegove dosta visoke glavice vidi se gotovo svaki kutak Motika. Upravo tu je kapela sv. Ilije proroka. Prije Drugog svjetskog rata na brdu je postojala drvena kapela, posvećena spomenutom svecu. Nakon istog rata pored kapele je podignuto manje zvono na zvoniku s drvenim stupovima. Nova kapela je izgrađena 1991. godine. Lijepo zdanje u prirodi ostavlja ugodan dojam. Na glavicu strmog i visokog brda teško je uzaći a kad se čovjek gore uspne, pored svetišta doživljava ljepotu vrhunca, pogotovo na zavjetni dan sv. Ilije. Tada nazočni kršćani stvarno doživljavaju nešto od ugođaja na tome svom brdu preobražaja, na kome se kapela prisposodi onoj sjenici sv. Petra, namjenjenoj sv. Iliji proroku.

U svibnju 1995. godine miniran je zvonik. Istom prigodom neznatno je oštećena kapela. Pljačkaši su s nje skinuli pokrov u prvoj polovici 1998. godine. Onako otkrivena propada, zarastajući u korov i drveće. Zaista, tužna slika lijepog spomen — obilježja iztakoblize prošlosti.

Kapela na Ljevara stranama

Za potrebe održavanja zavjeta, tj. za održavanje poljskog blagoslova u Marićima i Ljevarima, u vremenu između dva svjetska rata podignuta je drvena kapela na stranama pored kuća Ljevara. Smještena je na lijepom mjestu, odakle se pruža lijep pogled na središnju udolinu Motika, na Durbića i Martinovića Brdo. Kod te kapele slavio je mladu Misu fra Franjo Josipović 1949. godine. Dotrajalu kapelu mještani su zamijenili novim zidanom, koja je također skromnih dimenzija, ali skladno građena, s malim zvoničićem iznad ulaza. Kapela je temeljito uređena, pa lijepo izgleda u divnom krajoliku livade, s nekoliko lipa, koje kraj nje čine jedinstvenu krošnju.

Prethodna i ova kapela nisu imale određenog patrona. Blagoslov se kod nje održavao prema rasporedu kojeg su određivali župnici, ne vežući ga za neku određenu svetkovinu. Jednostavno, bio bi jedne nedjelje u mjesecu svibnju. Tek u posljednje vrijeme određen je patron, pa je to sada kapela sv. Križa.

Ovo malo i mještanima drago svetište, dobro uočljivo s motičkog puta demolirano je u veljači 1995. godine. Sinovima razaranja sreće drugog smetala je

i ta mala kapela, od koje nisu imali što odnijeti.

Kapela Pohoda B.D. Marije na Martinovića Brdu

Prvotno je svetiinja bila u krčevinama iza Martinovića Brda, u strani bliže putu Banja Luka - Bronzani Majdan. Tu je bio veliki drveni križ, s limenim udubljenjem, u kome je bio pohranjen kip sv. Ante. Kad je taj predio opustio i nesavjesni namjernici sa strane pričinjavali štetu na toj svetinji, križ je prenesen na brdo, na čijoj padini su obitavali Martinovići. Postavljen je na glavici, koja se zove "Gradina". Nešto kasnije, na istoj glavici pored križa podignuta je kapela skromnih dimenzija, građena rigl-tehnikom. Svetište je bilo visoko na gradinskoj glavici, s koje se pruža lijep pogled na dolinu, motičku školu i susjedna brda. U Martinovićima "god" bi bio na blagdan Pohoda B.D. Marije, tj. na Marinu 2. srpnja, prema starijem računanju. Na taj dan održavala bi se sv. Misa i poljski blagoslov za zaselak Martinovića. Iako nije bila u pitanju zapovjedna svetkovina, katolici naših sela posvećivali bi veliku pažnju slavljenju ovog Marijinog blagdana. Tko ne bi poštivao i prihvaćao se posla na taj dan, smatrao bi se lošim ili nikakvim katolikom, koji bi takvim postupcima izazvao gnjev "blage Marine".

Nekada se sv. Misa održavala ispod brda, u livadi pored kužjeg groblja, u podnožju, od strane motičke škole. Za takvu prigodu načinili bi improviziranu kapelu od pruća i lisnatih grana. Ova se praksa održavala između dva svjetska rata a išezla je u poratnom vremenu.

Kad su Martinovići morali napustiti svoje brdo 1995. godine, njihova kapela ostala je nezbrinuta. Oni isti, koji su provaljivali i pljačkali po selu, provalili su i kapelu na glavici brda. Iako odatle nisu imali što odnijeti, demolirali su to skromno zdanje. Riglovana konstrukcija s oštećenim pokrovom stajala je 1998. godine, s izvaljenim pojedinim dijelovima zidova. S vremenom, ostaci kapele su zarasli u ukrasne grmove, korov, trnje i drveće, pa se jedva naziru u takvoj zapuštenosti. Kako smo vidjeli, Čelanovac s kapelom sv. Roka je zajedničko svetište Motika i Čivčija, u kome se nisu održavali poljski blagoslovi. Međutim, samo Motikama vlastite su tri svetinje, one na Durbića i Matrinovića Brdu i na Ljevara stranama. Pored poljskih blagoslova i zavjeta, na spomenutim mjestima bio je poseban "god" na blagdan Našašća sv. Križa 3. svibnja. Naime, svaki put bi se proslava održavala na drugom mjestu. Jedne godine sv. Misa bila bi na Durbića Brdu, druge u Martinovićima a treće na Ljevara stranama. S tom razlikom, što bi se bogoslužje održavalo kod kapela na Durbića Brdu i Ljevara stranama a u Martinovićima ne na "Gradini", nego u podnožju brda, u livadi, pokraj već spomenutog kužjeg groblja. Ova praksa je napuštena u godinama poslije Drugog svjetskog rata.

Vjerski život

Mještani Motika oduvijek su bili dobri vjernici, dobri katolici. Sama činjenica da su nekad u prošlosti imali župnu organizaciju dovoljno govori o njihovoj privrženosti Crkvi. Na pogodnom položaju uvijek su imali mogućnost osjećati bilo sela i grada, čuvajući svoje običaje i tradiciju. Istovremeno su usvajali novosti, koje donose suvremeni trendovi. Koristili su sve te mogućnosti da sačuvaju svoj vjerski identitet. Tako su mogli imati status župe u 17. stoljeću. Naime, tadašnji župljani Motika nisu bili posve obespravljeni sloj raje. To je bilo vrijeme, kad je među bosanskim katolicima još uvijek postojao obrtnički stalež, srednji, dosta dobro stojeći sloj ljudi. Kao poticaj tako boljem stanju, čini se da je ondašnjim Motikama pogodovala eksploatacija ugljena. Karakteristične grabe oko Motičkog groblja, rudnik u njegovoj blizini potiče nas na pomisao da se tu kopao ugljen u vremenu postojanja stare motičke župe, moguće i ranije, u Srednjem vijeku. Činjenica je da su rudarska mjesta po Bosni u turskom vremenu nudila katolicima bolje uvjete i veću sigurnost, što je doprinosilo poboljšanju stanja motičkih katolika do te mjere, da su mogli stvoriti i imati župnu organizaciju.

I poslije ugasnuća motičke župe, dosta proričeno stanovništvo Motika, u nemirnim i kužnim vremenima 18. i 19. stoljeća ostalo je postojano u vjeri, što svjedoče okupljanja na Motičkom groblju. Nedjeljama i blagdanima, a posebno na blagdan sv. Marka, kad bi upriličili poljski blagoslov s procesijom, tada jedinom takvom manifestacijom vjere u banjalučkom kraju.

Poslije odlaska Turaka, kroz narednih sto godine Motike su bile u sklopu petrićevačke župe. Kao dobri vjernici Motičani su u velikom broju dolazili u petrićevačku crkvu, koja je pojedinima udaljena 7-8 kilometara. Poseban doživljaj za njih predstavljala je ponoćna Misa na njihovom groblju, koja se održavala do Drugog svjetskog rata. Tada bi na groblje došli Šargovčani, Rakovčani, Vujnovčani, Novakovičani, te mnogi iz Petrićevca. Ali najbrojniji su bili Motičani. Oni najudaljeniji, iz Majdandžića i od Saračice krenuli bi u sam suton. Usput bi nailazili kraj poznanika i rodbine, malo zasjeli dok bi se i oni spremili. To bi se ponavljalo više puta. Tako bi se pomalo primicali, da bi u pola noći prispjeli na sv. Misu na groblju. Poslije ponoćke nastalo bi narodno veselje. U lijepoj vedroj noći, na mjesječini vrtjelo bi se kolo ispod groblja. Stariji bi ugodno razgovarali, zalijevajući se dobrom šljivovicom. Naravno, usput bi nekoga ili neke istukli. Tek tako, da ne prođe bez kavge. U međuvremenu bi osvanulo. Povratak kući bio bi polagan. Opet bi zastajali na pogodnim mjestima na putu ili u selu, poigrali u kolu i zapjevali. Tako bi se postupno rasipali, da bi oni najudaljeniji stigli kući u suton. Dakle, ta njihova ponoćka s odlaskom i povratkom trajala bi 24 sata.

Kad je dokinuta ta ponoćna Misa, nastavili su dolaziti na Motičko groblje na drugi dan Božića, Stjepan - dan. Dakako, i na drugi dan Uskrsa.

Poslije Drugog svjetskog rata Motičani su se okupljali u crkvi na Petrićevcu, da bi potom dolazili na Čelanovac kapeli sv. Roka, gdje bi se sabirali na pojedine

"godove", pučke pobožnosti (Put Križa), dok ta kapela nije postala filijala petrićevačke župe 1960. godine. Tu bi se održavale sv. Mise nedjeljom i blagdanima za Motike i Čivčije. Opet su Motičani dokazivali svoju privrženost vjeri. Pogotovo kad je osnovana motička župa 1983. godine i organizirano bogoslužje u izgrađenom župnom stanu. Bespoštednim zalaganjem i primjerom župnika fra Ante Nedića uobličena je ta manja župna zajednica. Sudjelovanje na sv. Misi, lijepim pjevanjem i primanjem sakramenata dokazivali su da je to posve katoličko mjesto, sa živom vjerom njegovih mještana. Nema više Regodinice, ali mlađi naraštaj nastavlja tim istim putem vjere.

Kad su Motičani morali jednostavno iseliti do 1995. godine, u njihovom selu ostalo je samo tridesetak katolika. Opet se održava sv. Misa u kapeli župnog centra, samo pred 10-15 nazočnih vjernika. Malo tužno, ali stvarno. I ta mala zajednica nastavlja put u vjeri. S nadom da će se brojno povećati.

Čudna ispovjed

Nekako u korizmi 1978. godine, kao kapelan u petrićevačkoj župi ispovjedao sam stare, nemoćne i bolesne u Motikama. Otišao sam prema Saračici i desno se uspeo do kuće Šime Kasipovića. Tu se sabralo više "didova" i baka. Svi su došli, osim jedne bake s kraja sela. Čekali smo neko vrijeme i na koncu počeo sam ispovjedati, računajući da će baka u međuvremenu stići. Međutim, ispovjedim ih i pričestim. Emilija, kći Šimina pripravi kavu, pa je popismo u ugodnom razgovoru sa starinama. A bake još nema. Meni ne prestade drugo, nego ići i potražiti staricu. Objasniše mi da je s kućom na padini iznad same Saračice, u starni prema Martinovićima. Upute me pješačkom stazom, koja je sjekla padinu obraslu šumom i s paprati na proplancima. Taman negdje nasred puta susretnem baku kako mi ide u susret. Polako, sa štapom u ruci. Pozdravljam se s njom, pitam za zdravlje ... i u sebi mislim: dok s njom dođem njenoj kući ili Šiminoj, proći će mnogo vremena. Sporazumijem se sa njom da to obavimo tu, na licu mjesta. U starni, na stazi, kojih stotinjak metara dalje od mjesta na kome je nekad stajao križ - svetinja starih Martinovića. Okolo paprat, raslinje, šuma, mir Božji. Samo jastreb gore visoko kruži. Zapalim svijeću, stavim štolu i počinjemo s ispovjedanjem. Baka sa svijećom u jednoj, oslonjena na štap u drugoj ruci. Ispovijedim i pričestim staricu, izmijenim s njom još nekoliko srdačnih riječi, pa okrenemo svatko svojim putem. Ja Šiminoj a ona svojoj kući moleći pokoru.

Neposlušna Dulja

Kao kapelan u petrićevačkoj župi blagoslivljao sam kuće 1977. godine. Prema rasporedu, došli smo u Motike. Mene je zapao onaj dio Knežića. Dakle, moji susjedi. Za blagoslov u selu obično se spremalo za doček "ujaka". Tako je bilo i u Knežićima. Okupilo ih se dosta u jednoj kući, pili kavu i čekali svećenika. Došao

sam, obavio blagoslov i otišao dalje. Ništa neobično. Međutim, tek kasnije čujem priču i komentare. Kad im je javljeno da dolazi svećenik spomenutoj kući, svi su se spustili na velika koljena. Red je klečeći primili blagoslov. Među njima klečala je i Dulja. Starija, visoka žena. Zbog njene visine tako smo je i zvali. Kako je već bila starija, teško joj je bilo klečati. Kad sam obavio blagoslov i otišao, Dulja se jadala dajući svoje viđenje: "Ja mislila da će doći netko drugi a ono došao naš Juro. Da sam znala, ne bih ni kleknula". Hajde de! Koliko god mi nije bilo pravo, što Dulja baš radi mene ne bi kleknula, toliko mi je bilo drago što je kazala "naš Juro". Znači, kakav sam, takav sam, njihov sam. Ja to pomalo i zaboravio. Išao sam iz samostana opsluživati Vujnoviće. Jednom me salete Motičani i Čivčijaši, prekoravajući me, što ne dolazim imati sv. Misu na Čelanovcu. Da se nekako obranim, malo u šali dobacio sam im: "Neću! Jer neće Dulja da me sluša".

Nesalomljivi ljudi

Na koncu Drugog svjetskog rata između ostalih, mnogo se Motičana vraćalo s Križnog puta. Da li su što krivi ili nisu, to nije bilo važno. Važno je bilo to, da je bilo tko rekao da je netko od njih kriv, pa je kao takav snosio posljedice. Među zatvorenima bio je i N. Pustahija, sproveden u zenički zatvor. No, Motičan se nikada ne miri s postojećim stanjem, pa ma kako god ono beznažno izgledalo. Noću uzme metalnu šipku, savije u luk i prebaci preko električnih vodova na zidu oko kaznionice. U cijelom zatvoru nestane elektrike. On to iskoristi, prebaci se preko zida i pobjegne. Nekoliko dana nakon toga javio se iz Austrije. Izbavio se i dokopao slobode. Ode u Australiju i tamo se skući, provodeći mirno dane, daleko od užasa, koji mu je nepravedno bio namijenjen.

Takvih snalažljivih, otpornih i silovitih ljudi bilo je mnogo u Motikama. Poput N. Marića, koji je mogao - dobro se nakativši šljivovicom - po tri patrole policije rastjerati po Petrićevcu. To može samo super Motičan.

Nadimci u Motikama

Faista, Svjetlaja, Tespija, Rona, Dulja, Brajca, Čikota, Bjera, Regoda, Pekulinica, Akuta, Ciki, Ruža, Kalaba, Kećura, Bukva, Pšenica talijanka, Odborovi, Pratrovi, Terempe, Rujkin, Vučak, Tucek, Perić, Tule, Bosanac, Milcov, Žujan, Kupus, Lijevoruk, Gladan, Pekan, Ganjobab, Sarajevo, Šeker, Mačak, Robo, Cambo, Pole, Ata, Čučalo, Grgutalo.

ŠARGOVAC

*"Pitaju me, odakle si seko:
iz Šargovca, to nije daleko".*

*"Pitaju me, odakle si seko:
iz Šagovcajo nije daleko".*

Nitko se nije posebno zabavio etimologijom naziva mjesta Šargovac. Premda kao pojam i naselje nastaje u ne baš dalekoj nam prošlosti, ipak o tome ništa određeno ne znamo, osim onoga što nam insinuira sama riječ, tj. da je mjesto dobilo ime po nekome ili nečem šarenome.

Šargovac se nalazi u blizini Banje Luke. Kad ovo iznosim, mislim na njegovu prošlost, jer se u današnje vrijeme grad širi na ovo mjesto. Gradu najbliži dio je onaj uz Djevojački Most. Istovremeno, oni krajnji dijelovi u prostranom Šargovcu, na Obuvalci i ispod Čelanovca dosta su udaljeni. S druge strane, predjeli uz prijedorsku cestu otvoreni su svim uticajima i promjenama, dok su zabačeniji na jugu i zapadu sačuvaniji i mirniji, sa zadržanim posebnostima i običajima. Ovako povoljan položaj, s mogućnostima korištenja prostranstva plodne zemlje i zapošljavanja u nedalekom gradu omogućavao je mještanima lijep život.

Prošlost

Ovo mjesto, blizu Banje Luke, s tako povoljnim smještajem bilo je naseljeno u svim periodima prošlosti. Arheološki nalazi upućuju nas na naseljenost Šargovca u rimskom periodu. Ako pogledamo raspored rimskih naseobina u banjalučkom kraju ("Castra" u centru Banje Luke."Ad Ladios" u Trnu), te postojanje manjih naselja u Gornjem Šeheru, Ramićima i Barlovcima, zaključujemo da je Šargovac u dotično vrijeme morao biti naseljen. U prilog ovome svjedoči vrijedan arheološki nalaz, otkriven u ovome mjestu. Riječ je o sarkofagu, izrazitom primjeru rimskog nadgrobnog spomenika, koji je isklesan iz dva kamena bloka. Svojom veličinom i klasičnom izradom daje do znanja da pripada nekoj znamenitoj ličnosti. Ako se na području Šargovca nalaze takvi spomenici, onda moramo zaključiti da je u navedenom periodu bio naseljen i predstavljao manju naseobinu uz utvrđeno komunikacijsko mjesto "Castra" na mjestu današnjeg Kastela.

U kasnijim periodima opet imamo naznake da je ovo mjesto bilo naseljeno, ovaj put kršćanskim stanovništvom. Naime, lokalitet "Crkvište", na kome je nađen spomenuti sarkofag potvrđuje ovakvu pretpostavku. Za postojanje crkve na ovom lokalitetu ne zna se u novijem i turskom vremenu. Vjerovatno datira iz Srednjeg vijeka. Ovdje bi bilo interesantno spomenuti "Selište" u vrhu sela, u zaseoku

Petrovićima. Tu je tijekom turske vladavine uvijek netko odlazio, dolazio i naseljavao. Naravno, u kružnim vremenima "Selišta" bi opustjela, da bi se sa zdravim zrakom u njima opet pojavljivao život. Nestalost i promjene u ovom dijelu sela dadoše mu takvo ime. Tu su se doskora mogli vidjeti ostaci nastambi, ploče od grobišta i drugo. Došavši u Šargovac, Kuljanci su se dijelom smjestili na području "Selišta".

Šargovac je svojevremeno bio sastavni dio velikih Motika. Iz tih razloga nema ga u popisu biskupa fra Mate Delivića 1737. godine. Biskup fra Pavo Dragičević, obilazeći župe u banjalučkom kraju 1742. godine spominje Šargovac kao dosta veliko selo. Od tada možemo sustavnije pratiti povijest ovog mjesta, zahvaljujući izvorima, dokumentima i matičnim knjigama. U početku turskog perioda Šargovac je pripadao banjalučkoj župi. Vjerojatnoj je tako bilo i u Srednjem vijeku. U 17. stoljeću pripada Motikama, da bi od 1720. godine činio selo ivaštanske župe, koje je najbliže gradu. Godine 1860. pripada Rakovcu, koji se 1876. godine preimenuje u petrićevačku župu. Spajanjem te dvije župe u kratkom periodu 1879-1882. godine pripada toj objedinjenoj župi, da bi poslije toga opet pribrojen Petrićevcu, u čijem sastavu se i danas nalazi.

Zaselci u Šargovcu

Golubići sa starosjediocima Golubima predstavljaju najznačajniji dio sela. Smješteni su na obroncima u južnom dijelu Šargovca. Na prvom obronku je lokalitet "Oltarišće", gdje su se nekada - u turskom vremenu - okupljali na sv. Misu. Na drugoj, većoj uzvisini bila je kapela sa zvonom, kod koje bi 1. svibnja bio "god", blagoslov polja. Svetinja ja minirana 7. svibnja 1995. godine. Za Šargovac Golubići predstavljaju zaselak s najčestitijim katolicima. Tijekom savezničkih bombardiranja Banja Luke 1944. godine. Časne sestre iz Nazareta nalazile su pribežište u ovom zaselku. Neko vrijeme grupa sestara je provela raspoređena po kućama obitelji Goluba. Radi takvog prihvata kasnije su Golubiće-malo u šali, malo u zbilji - prozvali "malim Rimom". Od ovih Goluba potječe fra Nikola Golub, ugledni svećenik s kraja 18. i početkom 19. stoljeća. Šargovački "papa" bio je netko od Goluba. U posljednje vrijeme uviđavne su bile i čestite starine Toma i Mato Golub.

Sušilovići čine zaselak u susjedstvu Golubića, na istoj strani južnog Šargovca, uz Drakulić prema Motičkom groblju. U Ivanjsci imamo zaselak s tim istim nazivom. No, tamo obitavaju mještani s istim prezimenom a ovdje imamo zaselak Sušiloviće, koji je naseljen Gagulama. Čini se da nemaju ništa s tim ivaštanskim Sušilovićima. Bit će da je njihov zaselak dobio ime po bolesti "sušici", koja je u prošlosti kod njih bila česta pojava.

Kuljanci su se naselili ispod Selišta, odmah do Petrovića krajem 18. stoljeća. Prema predaji, morali su napustiti svoje mjesto Kulu kod Sarajeva. Iako su imali drugo prezime, po toj Kuli u novoj šargovačkoj postojbini prozvani su Kuljancima.

Tako kaže predaja a na Butmiru, pored zračne luke stvarno i danas postoji mjesto Kula. Inače, Kuljanci su poznati kao kršni i beskompromisni ljudi.

Petrovići su u samom vrhu Šargovca, prema Čelanovcu i gornjim Motikama. U prošlosti su činili veliki zaselak, kojeg biskup fra Marijan Bogdanović 1768. godine navodi kao posebno selo (uporedo sa Šargovcem) s jedanaest kuća. Zaselak je dobio ime po starosjediocima s prezimenom Petrovići, koji su tijekom prošlosti do ovih vremena obitavali u zaselku. Listajući matične knjige vidimo da su imali i drugotno prezime Kvočari, koje im je u posljednje vrijeme postalo nadimak Kočari. U ovom zaselku je postojbina starih i uglednih obitelji Benkovića. U drugoj polovici 18. stoljeća kod njih bi odsjedali apostolski vikari, koji su krizmali na Crkvenama i odlazili dalje u pohode banjalučkoj župi. Od njih potiče ugledni svećenik fra Marko Benković, kojeg nalazimo na dužnosti župnika u Ivanjskoj 1779-1785. godine.

Pranjići predstavljaju mjesto obitavanja starih obitelji s istim prezimenom, Nalaze se u sjeverozapadnom dijelu Šargovca, ispod samog vrha Tunjica. Kroz njihov zaselak prolazi po njima prozvani Pranjića put, čiji naziv je u upotrebi i u ovom našem vremenu.

Radmani su smješteni u svome putu, koji od prijedorske ceste i ciglane veže sa šargovačkim putem. Prema predaji, šargovački Radmani su potomci nekdašnjih jajačkih doseljenika. Naime, kad su Turci osvojili grad Jajce, oni su se sklonili u okolna brda. Otuda jedan od njih, s dvoje djece doseljava u Šimiće na Kozari. Doduše, Dragičević ih ne spominje u popisu 1744. godine, ali biskup fra Marijan Bogdanović dvadeset i četiri godine kasnije nalazi pet obitelji Radmana u spomenutom selu. Odatle su njihovi potomci postupno silazili i naseljavali se po selima bližim Banjoj Luci. Zato su došli u Šargovac u prvoj polovici 19. stoljeća, ali ne prije velike kuge 1813-1818. godine. Od šargovačkih Radmana potiču trojica franjevac starije generacije:

Fra Stipo Radman (1824-1837.)

Fra Ambrozije Radmanovic (1844-1924)

Fra Joso Radman (1858- 1897.)

Nakon njih iz Šargovca imamo novi val, također trojicu Radmana:

Fra Ivo Radman, rođen 1955. godine, zaređen 1981. godine.

Fra Vili Radman, rođeni brat fra Ive, rođen 1968., zaređen 1993. godine.

Fra Mario Radman, rođen 1973., zaređen za svećenika 1999.godine.Četvrti, fra Franjo Radman rododm je iz Šimića.

Debeljaci su također došli u kasnijem vremenu i smjestili se na vrhu Tunjica i dalje uz put prema Obuvaljci. Još nam je svima svjež i draga uspomena na pokojnog Jakova Debeljaka, čestitog poljoprivrednika, voćara, lovca i dobrog kršćanina.

U takvom Šargovcu iz prošlih vremena uvijek se znalo tko je tko u mjestu. Prema takvom poimanju Sušilovićima se pripisuje sušica (bolest), Golubima molitva (kao pobožni ljudi), Kuljancima sila (siloviti ljudi) a Radmanima

budalaština. U sklopu ovakvog poimanja Mršići su bili " sića", tj. beznačajni u odnosu na ove prethodne. Tako je nastala uzrečica : " Čuvaj se sušice Sušilovića, molitve Goluba, sile Kuljanaca i Radmana budalaštine".

Međutim, u novije vrijeme mnogo toga se mijenja u Šargovcu. Sve više popunjavaju prostori između zaselaka. Iz njih sve više ljudi gradi svoje kuće u dolini pored šargovačkog puta ili uz prijedorsku cestu. Na taj način, iako ostaju stari zaselci, Šargovac postaje jedinstveniji.

Stanovništvo

U dalekoj prošlosti Šargovac je uključivao i prostore Vujnovića i Novakovića. Na tako velikom području stanovništvo je obitavalo po brežuljcima, počevši od Sušilovića, preko Golubića, Petrovića i Pranjića do Obuvaljka. S druge strane, nešto življa bilo je u Vujnovićima i Novakovićima. Središnja linija, počevši od današnjeg Djevojačkog Mosta do vrha Tunjica uglavnom je bila nenaseljena, jer njom je vodio turski put za Kozarac, uz koji kršćanska raja nije bila sigurna. U opisu biskupa fra Pave Dragičevića iz 1744. godine nalazimo predočeno stanje. Među osamnaest domaćinstava prepoznajemo stare šargovačke obitelji: Gagule, Golube, Benkoviće, Mršiće i Pranjiće. Na prostoru Vujnovića bile su obitelji Vida Vujnovića i Martina Arabadžića, ali malo podalje od gradiške i kozaračke ceste, zaklonjene lugovima. Godine 1768. biskup fra Marijan Bogdanović donosi sličan popis, u kome nalazimo odijeljenje Vujnovića i Novakovića. Uz Šargovac, kao selo spominje se njegov gornji dio Petrovići. Kuće Šargovčana su po obroncima, s lijeve strane puta Banja Luka - Kozarac. Uglavnom tamo, gdje su spomenuti zaseoci. Autohtone obitelji ovog mjesta nalazimo kao i u prethodnom popisu, uz nove obitelji, koje su se u migracijama našle na prostoru ovog sela, ali se tu nisu dugo zadržale. Prezimena su im: Lupić, Vučica, Kekezović, Kotoranin, Ivaštanin...

U prvoj polovici 19. stoljeća u Šargovac dolaze Gašpari, Radmani, Debeljaci, Kneževići i drugi. Istovremeno s njegovog područja nestaju stare obitelji Benkovića.

Šargovac je u prošlosti bio veliko selo, što predstavlja i u novijem vremenu. Njegovo brojno stanje imalo je slijedeće kretanje:

1742. godine	18 kuća,	154 član	
1768. "	15 "	119 "	
	11 "	97 "	(u Petrovićima)
1813. "	17 "	153 "	
1856. "	23 "	234 "	
1858. "	27 "	234 "	
1864. "	20 "	202 "	
1877. "	24 "	224 "	
1885. "		243 "	
1892. "		349 "	
1935. "		443 "	
1960. "		1050 "	

U novije vrijeme Šargovac se sačuvao kao veće jedinstveno mjesto, koje nadilazi okvire sela i koje dodiruje grad s promjenama koje on donosi. U zaklonjenim zaselcima sačuvao se seoski način života, svojstven starom Šargovcu a uz Djevojački Most i prijedorsku cestu polagano se provodi urbanizacija. No, pored svih tih izazova i širenja grada na bliže dijelove, Šargovac sve do rata 1991-1995. godine ostaje izrazito katoličko naselje. Iako s mnoštvom mještana - katolika, osim zavjetne kapele u Golubićima, nema nikakvu crkvicu, pa su Šargovčani u većem broju odlazili na Službu Božju na Petrićevac, u Vujnoviće i Čelanovac.

Ovaj posljednji rat fatalno se odrazio na sva katolička sela oko Banje Luke, pa i na Šargovac. Na tako veliko i mirno katoličko mjesto vršenje veliki pritisak, pa su njegovi mještani morali poći u izgnanstvo. U početku pojedinci, da bi do kraja kolovoza 1995. godine Šargovac napustila najbrojnija skupina mještana. Tek ponetko je ostao na rodnoj grudi.

Gospodin Čekić

Pravo mu je ime Anto Majdandžić. Kuća mu je smještena uz put, koji s vrha Tunjica od prijedorske ceste vodi Obuvaljci. Spada u red onih ljudi, koji udahnuju dušu mjestu. Bez njega, Tome Goluba, starog Gajana, Antuna Kuljanca - Keca i sličnih Šargovaca u posljednje vrijeme ne bi imao ovakvu fizionomiju. On je sada čovjek u zrelim godinama. Kao mladić, pun poleta angažirao se u društvenim aktivnostima. Posebno u sportskim nadmetanjima. On bi organizirao i vodio susrete, sastavljao momčad i sve što je uz to išlo. U mnogo toga se razumio i mnogo privređivao kući i mjestu. Kao mladog i dobrog organizatora zapazili su partijski drugovi, pa su ga komesarski obrađivali da dođe u njihovo društvo. Salijetali su ga i nagovarali da se učlani u partiju. On kršćanin, iz katoličke obitelji i sredine da ide u vladajuće ateističke strukture? Nikako nije mogao poreći sebe i svoje uvjerenje. Kako da ih odbije a da ne navuče njihov bijes na sebe? Inteligentno im se ispričao: "Ma ja bih nekako, ali ne znam kako bi to išlo. Jer, moja žena kod kuće objesila je na zid križ s velikim Isusom. Toliko je velik, da može odmah ići u treći razred". Dosljedni svojoj netolerantnosti, čim su čuli za tolikog Isusa, odustali su od njegovog angažiranja u partiju.

A naš Čekić nastavlja s uobičajenim životom u svome Šargovcu. Lijepo se brine za kuću i obitelj. Gdje god je sahrana, krštenje, vjenčanje, kakav državni ili crkveni "god", on je pri ruci da pomogne i stvori odgovarajuću atmosferu. Zato je rado viđen u svakom društvu.

U godinama koje su predhodile ovom posljednjem ratu slijedilo je uređenje Motičkoga groblja. Pod sv. Misom gvardijan fra Josip Božić najavljuje što se sve treba uraditi u groblju. Raspičao se: "Treba podići ogradu, kapije, urediti i očistiti groblje...treba sasjeći sve šljive i posaditi nešto plemenito...". Ovo posljednje nije se sviđelo Čekiću i njegovom društvu. Zato poslije Mise zovnu o. gvardijana: "Hej! Dodite ovamo! Što Vi ono rekoste? Sasjeći sve šljive i zasaditi nešto pleme-

nito? Pa zar ima nešto plemenitije od šljive?" Šaleći se dalje zaključuje: "Radi ovakve izjave trebalo bi o. gvardijana pred narodni sud; tu u groblju, na licu mjesta".

Gospodin Čekić, uključujući se u ovakve akcije usput čini posao i život zanimljivim i ljepšim. Nažalost, 1995. godine morao je napustiti dom u Šargovcu, pa kao prognanik otići u Udbinu. I tamo svojom vedrinom, pristupom i angažmanom čini snošljivijim izbjeglički život.

Pavo Golub

Sinje čestitog oca, pok. Tome Goluba. Otac je slika i prilika pravog kršćanina a po toj dobrohotnosti i vjernosti ni sin mnogo na zaostaje. Razlika je samo u tome, što je sin Pavo nestašan i pravi veseljak. Inače, Pavo je zanimljiva ličnost. Sa svojim dosjetkama i šalama uvijek je u centru pažnje. Kao domar u šargovačkoj školi uvijek je bio u društvu prosvjetnih djelatnika. Ako se izvodi neka akcija ili je netko od vlasti u selu, Pavo je s njima. Kad god je poljski blagoslov u Šargovcu, Vujnovićima ili Novakovićima, on je kod kapele; za stolom popisuje što tko daje na tu nakanu. Sa svima uvijek je dobra volje, nasmijan i raspoložen. Kao stolar i domar u školi stizao je popravljati u seli sve, što god bi mu najavili. Tako je kod Gospine kapele u Vujnovićima živjela baka Filipovica. Bila je sama u skromnoj kućici. Trebalo je nešto kod nje popraviti, pa su poručili Pavi, koji je došao, čim je našao slobodnog vremena. No, Pavo ko Pavo šali se i sa bakom. Kod nje na zidu visi križ sa svetim slikama. Pavo kao negoduje: "Što je ovo bako? Zar ti do toga držiš? Skidaj to!" Baka sva izbezumljena trči Mati Arabadžiću - Parici i pita: "Tko je onaj čovjek, koga ste mi poslali?" Mato je umiruje: "Pa to je Pavo, Tome Goluba sin". "Ah", uzdahnu baka, "od onakvog čovjeka što otpade!" Saznavši za ovo, mještani napadnu Pavu pred prodavnicom kod Ivaniša. Spočitavaju mu da nije trebalo plašiti baku na takav način, pogotovo radi svetinja, križa i slika. Pavo, glumeći iznenađenje unosi im se u lice i pita: "Šta? Zar i Vi do toga držite?".

Osvanu nedjelja a Pavo, kao i inače svaki dan koji se svetkuje pobožno sudjeluje na ranoj Misi u crkvi oo. franjevac na Petričevcu.

Nadošao je rat a Pavo sveudilj radi u školi. Povremeno ga odvedu na radnu obavezu, gdje mu nije bilo do veselja i dosjetki. Na koncu je morao napustiti svoj dom. Zamijenio je imanje i sada živi na Okučanima. Opet raspoložen, opet domar, ali ne škole, nego mjesta. Kad sam zimi 1999. godine bio u Vojniću, javio mi se telefonom: "Ovdje Pavo Golub". Prisjetim se, pa mu odvratim: "Ovdje u susjedstvu ima još jedan Pavo Golub". Stvarno, bio je tu čovjek s istim imenom i prezimenom, izbjeglica iz Šargovca. Na moju primjebdu Pavo dobacuje: "Da, da! Ali to je divlji". Vratim mu istom mjerom: "Ne znam koji je od Vas dvojice divlji a koji pitomi. Samo, ovaj mi se susjed čini mnogo smjerniji od Tebe". Pavo Golub i dalje živi na Okučanima. Dobra srca, kao što mu je i otac bio; istovremeno veseo poput sv. Franje.

VOJNOVIĆI

Ovo selo danas čini obod grada na njegovom sjeverozapadu. Inače, u prošlosti Vujnovići su bili omaleno mimo selo ispod Timara, smješteno uz istoimeni put, koji iznad Novakovića veže prijedorsku i staru gradišku cestu. Prostori sela pripadali su gradskoj, motičkoj, ivaštanskoj, rakovačkoj i u zadnje vrijeme petričevačkoj župi. Manji dio, ispod auto - puta Banja Luka - Klačnice od 1983.godine propada župi Budžak.

Selo je nastalo sredinom 18. stoljeća. U popisu mjesta ivaštanske župe, i inače u banjalučkom kraju 1744. godine, kojeg imamo od biskupa fra Pave Dragičevića, Vujnovići se ne spominju kao naselje. Tada je prostor ovog sela podpadao pod Šargovac. Od tadašnjih osamnaest šargovačkih domaćinstava na prvome mjestu spominje se ono od Vida Vujnovića s četiri odrasla člana. Pored njega, spominje se Martin Arabadžija, čija zajednica broji trinaest članova. Moguće da je tada na prostoru Vujnovića obitavala još koja obitelj. Znamo da su Golubi, Gagule, Mršići, Benkovići i Pranjići šargovački starosjedioci, ali netko od Kolakovića, Vučića, Kotorana, Čečeza... vjerojatno je obitavao na području Vujnovića.

U izvješću biskupa fra Marijana Bogdanovića 1768. godine Vujnovići se spominju kao selo sa šest katoličkih domaćinstava. Evidentno je da su ime dobili po dotadašnjim stanovnicima obitelji Vujnovića.

Godine 1813. biskup Miletić navodi se da Vujnovići imaju šesnaest domaćinstava. Čini se da su tu pribrojeni i oni iz Derviša.

Prema dostupnim izvorima vidimo da su Vujnovići bili malo selo, da bi tek u novije vrijeme imali brojnija domaćinstva i pučanstvo:

1768. godine	6 kuća	40 članova
1813. godine	16 kuća	124 članova
1856. godine	12 kuća	77 članova
1858. godine	12 kuća	80 članova
1864. godine	9 kuća	76 članova
1877. godine	10 kuća	112 članova
1885. godine		122 članova
1892. godine		148 članova
1935. godine		272 članova
1960. godine		386 članova

Od starosjedilačkih obitelji u Vujnovićima su se održali Arabadžići. Aleksići su također starosjedioci, ali se više pribrajaju Zalužanima. Krajem 18. stoljeća u selo su pristigle Pavleke, da bi se u 19. stoljeću pojavili Marići, Tukarići, Blaževići i drugi. Ljubičići i Gavrići su došli iz Liskovice.

Do potresa 1969. godine Vujnovići su bili čisto katoličko selo. Od tada se u njemu naseljavaju i drugi. Pogoni "Rudi Čajaveca", smješteni na zemlji Vujnovića

ispod puta u gornjem dijelu sela oduzeli su dragocijeni prostor mještanima Vujnovića. Ovo se isto dogodilo prilikom gradnje autoceste u donjem dijelu sela, koje se time presijeca na dva jednaka dijela. Iako su danas Vujnovići periferija grada, pored prometnica koje ih uokviruju, ipak još nisu urbano izgrađeni. Duskora se u selu mirno, tiho i idilično živjelo, što sada narušava huka snažnih strojeva s prometnica i iz pogona "Rudi Čajaveca", te iz ciglane s Timara. Takvim približavanjem grada nagovješta se preobražaj sela u urbanu sredinu.

Vujnovići su bili jedno od najkatoličких sela u okolici Banja Luke. Takvu katoličku sredinu mogli smo naći u Golubićima u susjednom Šargovcu, u Stranjanima ili kojem sačuvanom ivastanskom selu. U eri komunističkog poretka nisu bili zaraženi "crvenim bezvjerjem", tako da i 70-tih godina 20. stoljeća među sobom gotovo nisu imali članova vladajuće ateističke partije, radi čega su trpjeli ne male kritike. Očito, Gospino svetište u selu činilo je svoje. Uz to, na dobroj zemlji, blizu grada i sa zaposlenjem, u selu se moglo dobro živjeti, sa svim blagodatima. U šali su se uvijek dokazivali Marići i Blaževići, uvjeravajući se međusobno, koji su bolji. Prvi bi govorili da potječu od B.D. Marije a drugi da su "blaženi", opet od blažene Gospe. I ne složivši se, na koncu izađe da su i "Blaženi" i "Marijini", i Blaževići i Marići gospini, kao što je cijelo selo pod njezinim okriljem. Čini se da ih je Gospa složila svaki put, kad bi ušli u kapelu. Složno bi molili.

Od kolovoza 1995. godine u Vujnovićima gotovo i nema katolika. Iz poznatih razloga morali su poći u izbjeglištvo. U selu su ostale samo 2-3 katoličke obitelji i nekoliko pojedinaca. Stjecajem okolnosti u ratnim vremenima i po nekoj pravičnosti međunarodnih i domaćih čimbenika selo je ostalo bez svojih mještana. Međutim, po pravednosti, to se ne bi dogodilo. Nitko ne bi trebao ići iz svog sela.

Gospina kapela

Značajno mjesto u selu i životu njegovih mještana zauzimala je Gospina kapela, smještena na pogodnom mjestu u gornjem dijelu sela. Izgrađena je u vremenu između dva svjetska rata. Bila je malih dimenzija, zidana i lijepo održavana. Uređivali bi je, krećili i kitili cvijećem, posebno za Spasovo, kad bi se kod nje održavao blagoslov za selo. Iza kapele postavljen je veliki drveni križ. Skromna kapela nije bila toliko značajna, koliko Gospin kip, koji je u njoj smješten. Naime, kad je poslije Drugog svjetskog rata od č.č.sestara oduzet samostan "Nazaret", zauzimanjem č.sestre Agneze Komarice Vujnovćani su dobili Gospin kip, koji je do tada stajao u lurdskoj špilji u vrtu iza samostana. Neko vrijeme bio je smješten u kući Mate Arabadžića zvanog "Parica", dok na koncu nije postavljen u kapeli. Kip je dosta velik, nešto manji od naravne veličine. Bio je magnet, koji je privlačio vjernike da obavljaju privatne pobožnosti.

Takva svetinja u mirnom katoličkom selu nije se sviđala lokalnim ateističkim vlastima, pa su manirom komesara razbijački riješili stvar. Njihovi izvršitelji iznijeli su i razbili kip na putu ispod kapele. Časne sestre su od polomljenih ostataka opet

sastavile kip, koji je nešto kasnije vraćen na njegovo mjesto, tako da su vjernici opet dolazili i molili kod kipa, obavljajući svoje zavjete. Tu se najprimjerjenije vidi praksa, koja se zapaža pri svetinjama po selima: blagdanima, čak i običnim danima vide se vjernici, posebno žene, djevojke i djeca kako obilaze oko kapele. Njih po dvojce, troje prihvate se jedne krunice, obilaze, mole i završavaju klečeći pred kipom.

U potresu 1969. godine kapela je mnogo rastrešena. Kako takva nije mogla služiti svojoj svrsi, mještani su sazidali novo, čvršće zdanje. Već u 60-tim godinama 20.stoljeća tu se održavala Služba Božja nedjeljama i blagdanima, čime ovo Gospino svetište postaje filijalom petrićevačke župe. Kako je na sv. Misu dolazio veći broj vjernika, često puta zimi bi na snijegu prestajali cijelo vrijeme bogoslužja. Kad je izgrađena petrićevačka crkva 1973-1975. godine, šator u kome se služila sv. Misa postao je suvišan. Njegova željezna konstrukcija prenesena je u Vujnoviće, nastavljena na kapelu, pokrivena ter-papirom i opšivena daskama. Kasnije je taj montažni dio jednostavno obzidan i prekriven pouzdanijim pokrovom od salonita. Međutim, iako je tu bilo dosta prostora, i tako dograđena kapela bila je malena za veći broj vjernika, koji su se tu sabirali na sv. Misu, jer pored Vujnovćana tu su dolazili mnogi vjernici iz Zalužana i Šargovca, te nešto manje iz Novakovića i Derviša.

Kvega

Ovo je nadimak za čovjeka, koji se uvijek nasmijana lica mogao vidjeti u Vujnovićima, kako na zaprezi u stojećem stavu tjera konje s uzdama u rukama. Zvao se Joso Marić a kuća mu je bila u Marićima ispod puta. Uvijek je nešto prevozio sa zapregom, obrađivao zemlju i sa svakim se lijepo ophodio. Bio je sklon povredama, pa malo kad se mogao vidjeti bez zavoja na ruci ili nozi. Redovito je dolazio na sv. Misu u Gospinu kapelu u Vujnovićima. On i njegovi ukućani.

Teško ga je pogodilo oduzimanje većeg dijela okućnice za gradnju novih postrojenja "Rudi Čajaveca", ispod Marića kuća. Još teže ga je pogodio nadošli rat. Čvrsto riješen da ne ide nikuda, odolijevao je svim pritiscima i sugestijama da ide u Hrvatsku. Na koncu se više nije moglo, pa je među posljednjim Vujnovćanima napustio svoje selo i otišao u izbjeglištvo. U Hrvatskoj se nikako nije mogao obiknuti. Želio se vratiti svojoj kući. Samo je o tome razmišljao. Tugovao je i u duši se grizao što nije svoj na svome. Ta tuga i duševna bol slomili su njegovu tjelesnu otpornost. Vitalnost sa željom za životom sve je više napuštala njegovo biće. Umro je u izgnanstvu, ne dočekavši starosnu dob, niti povratak svome domu. Rat i na ovakav način prikraćuje život čovjeku. A u našem sjećanju živi Joso. Nasmijan, uspravan u kolima, s uzdama u rukama, tjera konje da brže idu. Nadamo se da ga i Bog, pravedni sudac tako blagonaklono gleda.

NOVAKOVIĆI

Do 1967. godine Novakovići predstavljaju selo a od tada se uključuju u urbani prostor Banje Luke. Sve su im kuće smještene uz istoimeni put, koji počinje na Djevojačkom Mostu na staroj prijedorskoj cesti, sječe novu i autocestu prema Klačnicama, da bi završio na staroj gradiškoj cesti. U prošlosti prostor ovog sela podpadao je pod gradsku župu, da bi u 17. stoljeću pripadao Motikama. Od 1720. godine Novakovići kao rubni dio prema gradu pripadaju ivaštanskoj župi. Godine 1860. uključuju se u rakovačku kapelaniju uskoro uzdignutu u rang župe, koja je 1876. godine preimenovana u petrićevačku, kojoj i danas većim dijelom pripadaju. Manji dio od 1983. godine pripada župi Budžak.

Kao selo Novakovići se pojavljuju sredinom 18. stoljeća. Godine 1744. prostori ovog sela vode se kao dio Šargovca. Međutim, u izvješću biskupa fra Marijana Bogdanovića 1768. godine Novakoviće nalazimo kao malo selo s pet katoličkih kuća. Samo ime sela izvodi se iz prezimena katoličke obitelji Novakovića, koja je obitavala na istom području. O ovome znamo tek toliko, da bismo mogli sa sigurnošću potvrditi ovu tvrdnju. Naime, imamo podatak, da se 1811. godine oženio Marko, sin pok. Jeronima Novakovića iz istog mjesta (14). Dakle, postojala je obitelj s takvim prezimenom. Spomenuti Jeronim umro je vjerojatno početkom 19. stoljeća. Najvjerovatnije je ta obitelj bila ili se naselila u tadašnjem rubnom dijelu Šargovca na istoku, pa prema prezimenu ove obitelji prozvalo se i novonastalo selo. Tako, prema povijesnim saznanjima imamo spomen na Novakoviće u 60-tim godinama 18. stoljeća.

U nastanku i tijekom prošlosti, sve do potresa 1969. godine Novakovići su bili čisto katoličko selo. Od katoličkih obitelji, koje u posljednje vrijeme obitavaju u Novakovićima čini se da su najstariji Marušići, koji su došli negdje na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Potom su došli Laštre, da bi se tijekom Bosansko-hercegovačkog ustanka 1875-1878. godine u selu pojavile obitelji Komarica.

Novakovići su u prošlosti činili malo selo. Tek u posljednjih trideset godina selo se povećava, da bi - ušavši u sklop grada - postupno poprimalo urbani izgled, s još većim brojem stanovništva, čime se u njemu mijenja nacionalna i konfesionalna slika. Brojno stanje katolika u Novakovićima tijekom prošlosti bilo je sljedeće:

• 1768. godine	5 kuća,	51 član
• 1856. godine	2 kuće,	9 članova
• 1858. "	3 "	25 članova
• 1864. "	3 "	31 član
• 1877. "	4 "	59 članova

14) "Novakovich, Die 24. febr. 1811... Ego Fr. Stephanus Christichevich socius, ac de licentia R.P. Parochi interrogavi Marcum Filium Defuncti Hieronymi Novakovich, ejusque L. C. Ursulae Dujmenovich... neo non Angleam Filiam Laurentii Chielossevich de Shimichi, ejusque... Mariae Chelossevich...", Matica vjenčanih župe Ivanjska za godinu 1811., br. 67.

1885. "	56 "
1892. "	76 "
1935. "	136 "
1960. "	223 "

U Novakovićima je bila skromna i lijepa kapela u dvorištu Marka Komarice, podignuta 1933. godine. Ta kapela ja predstavljala katolički znamen sela. Ali još veće i značajnije je ono živo znamenje, živa zajednica vjere Novakovića, koju uz mnoštvo čestitih kršćana predvodi naš biskup, dr. Franjo Komarica.

Inače, Novakovići se diče lijepim položajem, koji se u posljednje vrijeme urbano profilira. Podno sela, u ravnici siječe ih put s raskrsnicom na ulazu u grad. Selom prolazi i prijedorska cesta. Benziska crpka uz taj put je na području Novakovića. Skladište naftnih proizvoda je u dnu sela, pri samim Dervišima. Tu je i nova " crna kuća", zatvor, za koji kažemo da je " na Tunjicama". Iznad sela su pogoni tvornice " Rudi Čajevac".

Tijekom rata, posebno 1995, godine i Novakovićani su prognani sa svojih ognjišta. Svi, osim nekolicine. Mukotrpnim nastojanjem ponetko se vraća. Vrativši se u obiteljski dom, u dvorištu očeve kuće biskupa Franje Komarice su sagradile lijepu kapelu 1999. godine, pa Novakovićani opet imaju katoličko obilježje u svome mjestu. U kapeli su postavljeni oltarić i kipovi, sačuvani iz prethodne kapele, koji su bili dar časnih sestara iz Nazareta. Kao i prvotna, tako je i ova kapela posvećena Srcu Isusovu i Marijanu.

DERVIŠI

Derviši u novije vrijeme čine dio grada Banje Luke u ravnici pored Vrbasa, do samih Zalužana. U prošlosti su bili jedno u nizu sela pri gradu, s lijeve strane Vrbasa, između Zalužana i Budžaka. Kuće su im locirane uz samu rijeku i staru gradišku cestu. Tu od davnina obitavaju obitelji Vukadinovića, Uvalića i Mamuza, kojima se u novije vrijeme pridružuju i drugi, s drugim prezimenima.

Prema imenu mogli bismo zaključiti da je naselje nastalo u prvo doba turskog gospodstva u našim krajevima, kad su na sve strane po Bosni - putem islamizacije - nicala nova muslimanska naselja. Ne bismo mogli ustvrditi da je tu postojala tekija, derviški samostan, ali samo ime govori da mora postojati neka veza s dervišima, islamskim redovnicima. U svakom slučaju bilo je to muslimansko naselje koje je napušteno nakon prodora austrijske vojske 1688., najkasnije 1737. godine. Uz ratna razaranja, čini se da je kuga 1732. godine pridonijela pustošenju ovog mjesta. Da plodna zemlja ne bi ostala neiskorištena, turski gospodari su poticali preostalu kršćansku rajdu da tu oстане i naseljava se s okolnih brežuljaka. U takvim okolnostima imamo spomen na Dervise 1737. godine, kada se spominju kao malo katoličko selo. Vjerojatno su Derviši u početku turske vladavine potpadali

pod banjalučku župu. Tijekom 17. stoljeća čine sastavni dio župe Motike. Nakon toga opet pripadaju gradskoj župi, u kojoj ih nalazi biskup fra Mato Delivić 1737. godine. Kasnije su pripadali ivaštanskoj, rakovačkoj, petričevačkoj, da bi se 1983. godine priključili novoosnovanoj župi u Budžaku.

Godine 1737. biskup fra Mati Delivić nalazi Derviše kao malo selo, pod nazivom " Dervisc" (15). U drugoj polovici 18. stoljeća onako neznatno selo se i ne spominje, osim u matičnim knjigama banjalučke i ivaštanske župe. Vjerojatno su pribrajani susjednim selima, kao Vujnovićima i Zalužanima. Iz istih razloga ne nalazimo ih ni u prvoj polovici 19. stoljeća. Iznenađujuće je da spomen o Dervišima ne nalazimo u dosta iscrpnom Miletićevom izvješću 1813. godine. Tu spominje Vujnoviće sa 16 katoličkim domova. Spomenuti broj kuća u Vujnovićima za ono vrijeme bio je velik, pa pomišljamo da su tu pribrojeni i Derviši.

Godine 1857. Ivan Kukuljević dolazi od Gradiške u Banju Luku. Usput, idući od Trna, ne vidjevši ni Zalužane nešto podalje zaklonjene šumom, spominje: " Slijedi neznatno selo Derviši..." (16).

Uskoro, za austrijske uprave gradi se željeznička pruga kroz Derviše. Dolazeći od Zalužana, trasa prolazi svom dužinom sela, sjećući dalje Budžak od Predgrađa. Pruga se provlači između Vrbasa i stare gradiške ceste.

Već smo spomenuli da je u pitanju malo selo, s malo domova i članova. Brojno stanje, prema dostupnim izvorima, uglavnom šematizmima bilo je sljedeće:

1737. godine	4 kat. kuće,	28 članova
1856. "	7 " "	44 članova
1858.	7 " "	46 članova
1864.	6 " "	45 članova
1877.	8 " "	51 članova
1885.		45 članova
1892.		56 članova
1935.		160 članova
1960.		296 članova

Negdje do potresa 1969. godine Derviši su bili mirno selo na sjevernom prilazu grada, koji se već proširio na susjedni Budžak. Postupno i prostori Derviša ulaze u urbani sklop grada. Istovremeno i pravoslavni doseljavaju u područje sela, koje je do tada bilo više od dvije stotine godina čisto katoličko. Kako se grad širi, Derviši se gube u njenoj urbanoj sredini a s tim i idila sela, kao i katolička monolitnost. Prije tridesetak godina tabla Banja Luka bila je na Kametnjači, čime je praktično prepolovila selo na gradski i prigradski dio. U novije vrijeme tabla je pomaknuta na most u Zalužanima, tako da su se Derviši cijeli našli u gradskom području.

15) F. Marić, Hrvati - katolici u Bosni i Hercegovini između 1483. i 1995. godine, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1998., str. 48.

16) M. Džaja, Banja Luka u putopisima i zapisima, Glas, Banja Luka 1973., str. 75.

Izgradnjom naselja baraka u Budžaku, donekle se mijenja granica pored same pruge. Uz staru gradišku cestu područje Derviša i dalje se računa do Stočara, Motela i benzinske crpke, ali u ravnici pri Vrbasu i pruži budžačko naselje se zavlaci i spušta sve do auto - servisa. Nekada su ti prostori bili livade ravne kao tepih, koje su pripadale Dervišima a sada je to izgrađeno urbano naselje baraka i privatne gradnje, koje se pribraja Budžaku.

Kako smo već spomenuli, kroz Dervişe prolazi stara gradiška cesta i željeznica a dionica auto - puta, kao prilaz Banjoj Luci sa sjeverne strane prolazi iznad sela, sa zapadne strane. Od objekata u Dervişima najznačajniji je veliki auto - servis, uz mnoge druge skladišne prostore, te objekte uslužnih djelatnosti. Župni centar za budžačku župu predviđen je u Dervişima, zašto je već izgrađen župni stan. Inače, od 1911. godine mjesto ima svoju kapelu, posvećenu Gospi Lurdskoj, koja se nalazi uz samu obalu Vrbasa, kod Vukadinovića kuća.

ZALUŽANI

Ovo naselje ima povoljan geografski položaj. Kad gledamo s Crkvena, zapažamo da se od Obuvaljske blaga kosa spušta okomito na Vrbas. Uz doline i ravnice s lijeve strane, do rječice Dragočaja to su prostori zaluzanskog naselja, koje ima mnogo prednosti. U blizini je grad Banja Luka, koji već zahvata prostore ovog mjesta, koje se naslanja na Vrbas između Derviša i Trna. Sijeku ga važne prometnice, koje vode za Prijedor i Gradišku. Tu je i željeznička pruga a uz nju i manja trenažna zračna luka u sastavu garnizona. Sve u svemu, značajno i zanimljivo naselje, koje se uklapa u gradsko područje Banje Luke na njenom sjevernom rubu. Jedino mu izgled i zdravu prirodu kvari deponija gradskog smeća, smještena pod Crkvenama, u jugozapadnom dijelu zaluzanskog prostora.

Čini se da je u prvom dijelu turske vladavine na području Zalužana uz Vrbas bilo manje muslimansko naselje, nastalo kao produkt islamizacije u 16. i 17. stoljeću. Na sadašnjem prelazu pruge bilo je muslimansko groblje. Prema predaji, tu je bila i džamija. Ovo nam govori da je tijekom 16. i 17. stoljeća muslimanski dio sela bio uz Vrbas, na prostorima današnjeg marketa, betonare, škole, upravnih zgrada i ugostiteljskih objekata a dio sela s kršćanskom rajom katoličke vjeroispovijesti nastajao je u Koritovcu i sezao sve do Obuvaljke. Muslimanski dio sela nestao je u ratnim i kužnim godinama 1683 - 1737. godine. Od njega ostaje samo groblje i spomen na džamiju. Katolički dio Zalužana ostaje i dalje na istome mjestu, ne spuštajući se rijeci Vrbasu jer su kršćani sigurniji zaklonjeni šumom, nego usput i rijeku, gdje bi više bili izloženi turskom zulumu. Zato je cijelo vrijeme drugog dijela turskog perioda prostor Zalužana uz rijeku ostao nenaseljen, kako svjedoče izvori iz spomenutog vremena. Tek uspostavom austrijske vlasti zaluzansko selo se izvlači na kosu, uz istoimeni put, odakle se dijelom spušta niže .

prema Vrbasu, popunjava dotada prazni prostor i postupno stvara centar Zalužana

Kao najstarije rodove u Zalužanima nalazimo Kašljeviće i Aleksiće. Godine 1768. kućna zajednica Nikole Kašljevića broji 28 članova a Nikole Aleksića nešto manje, 24 člana. Inače, oni su uz Glavaše pravi starosjedioci, koje nalazimo na popisu 1744. godine a svi ostali nadošli su u kasnijim vremenima.

Kneževići su pridošli iz Stranjana početkom 19. stoljeća. Migracijom i kužnim zatiranjima nestali su u gornjem Dragočaju a ovi, naseljeni u Zalužanima i susjednom Šargovcu održali su se kao značajne obitelji u mjestima.

Sredinom 18. stoljeća jednu obitelj Pavlovića nalazimo u Zalužanima. Istovremeno, Pavlovići su bili brojni na Pavlovači, brdu između Dikevaca i Gradine, što nas navodi na pomisao, da su odatle došli u Zalužane. Preostali na Pavlovači su izumrli i raselili se a doseljeni u Zalužane nisu se dugo zadržali u novom obitavalištu. Tu ih je prorijedila velika kuga 1813 - 1818. godine, kad ih je 22 podleglo opakoj zarazi. Pavlovići, koji su preživjeli kugu preselili su se u Budžak, uz put koji nosi njihovo ime.

Obitelji Glavaša nalazimo u Zalužanima uz Aleksića i Kašljeviće sredinom 18. stoljeća. Kužnim zatiranjem i seljenjem nestali su iz ovog mjesta.

Ojdanići su naseljenici s Ojdanića Brda. Pojedine njihove obitelji zadržale su se na spomenutom brdu do polovice 19. stoljeća. U Zalužanima se pojavljuju krajem 18. stoljeća. Čini se da su tu došli zahvaljujući ženidbenim vezama. U matičnim knjigama spominje se da je u 80-tim godinama 18. stoljeća nekoliko nevjesta s Ojdanića Brda udano u Zalužane. Nakon njih pojavljuju se i pojedine njihove obitelji. U vremenu pomora velike kuge 1813 - 1818. godine bilo ih je više u Zalužanima, nego na Ojdanića Brdu. Bar ih je više pomrlo od zaraze. Sredinom 19. stoljeća nestaje ih u postojbini na spomenutom brdu a u Zalužanima su se umnožili, tako da s Kašljevićima i Aleksićima čine najmnogoljudnije rodove.

Tijekom vremena u Zalužane su naselili i drugi: Ljevare, Brkići, Uvalići, Matoševići, Tadići... U posljednje vrijeme nadošao je izvjestan broj pravoslavnih, koji su se naselili u donjem dijelu sela.

Tijekom prošlosti Zalužani su imali slijedeće brojno stanje:

1737. godine	40 kuće,	530	članova
1742.	14	"	110
1768.	12	"	187
1813.	15	"	162
1856.	11	"	125
1858	11	"	118
1864.	13	"	125
1877.	14	"	85
1880.	13	"	95
1885.	"	"	106
1892.	"	"	114
1935.	"	"	325
1960.	"	"	454
1991.	"	"	483

1994.
1996.

295
38

Od 1885. godine uračunata je samo barlovačka strana sela. Strana koja pripada župi Petrićevac pribraja se Vujnovićima, pa o njoj nemamo točne evidencije.

Zalužani su inače dobri vjernici. Ponajviše su dolazili Gospinoj kapeli u Vujnoviće, jer to im je najbliže. Mnogi su se vidjeli i u većem broju u barlovačkoj župnoj crkvi, u kapeli čč. sestara u Budžaku, katedrali, na Petrićevcu, u trapistima, u Trnu... U svom selu nemaju bogomolje. Bio je kip - svetinja na Tunjicama, koji je porušen u jesen 1995. godine. Crkve, i kapele, kao i današnja kapela na Crkvenama građane su u zalužanskom dijelu groblja.

Ovaj povijesni razvoj Zalužana doveo je do urbanizacije samog mjesta, na dodiru gradskih regija Banje Luke i Trna. Međutim, rat 1991 - 1995. godine donosi korijenite promjene u mjestu. Zalužančani su jednostavno morali napustiti svoja ognjišta do kraja kolovoza 1995. godine. Ostao ih je samo neznatan broj. Mnogi su se zadržali na Okučanima i u Petrinji, bilo da su mijenjali imanja, ili su jednostavno razmješteni po tuđim kućama. Takvo stanje zadržava se godinama.

Gospodin Čup

Imamo svakojakih nadimaka, ali ovaj nam je posve neobičan. Kad je bio mali dječak, jednom zgodom vadio je orahe iz čupa. Kako mu je to teško išlo - valjda zbog nestrpljivosti ili nespretnosti - razbio je spomenutu glinenu posudu, samo da što prije dođe do njenog sadržaja. Prema neprežaljenoj posudi - čupu dobio je ovaj nadimak.

Inače, zove se Drago Ojdanić, s drugotnim nadimkom Dragec. Sin je pok. Marka zvanog Brka. Sredovječan čovjek, koji živi u mješovitom braku sa suprugom Ivankom. S njimaje i mati i sin Marko, dok je kći Klaudija u Njemačkoj. U obitelji je sve skladno, sve se slaže, samo on, kad se nakiti pićem malo iskače iz te harmonične zajednice. Dobar čovjek, zna i hoće mnogo uraditi, što treba kod kuće, susjeda i u selu. Ne može se obaviti sahrana na Crkvenama a da on ne organizira kopanje i ostale pripremne radove. Inače je dobar vjernik. Često je preko rosnih bara i rijeke dolazio na ranu Misu u barlovačku crkvu. Prije Mise uvijek je bio naslonjen na ogradu pored bunara, ugodno časkajući s ljudima. Time je razgonio mamurluk. Poslije rata dolazio je na bogoslužje po grobljima i mi nismo smjeli početi sa sv.Misom bez njegovog "odobrenja". Kod Bore Slavnića radio je sve što bi mu se zapovijedilo. Bio je pravi volonter. Običan radnik, majstor, domar, čuvar stada... Kažu da je čak sjekirom "sjec'o kokošima vodu". Malo više mu jezik leti prije misli, pa svašta kaže. Pogotovo kad malo više popije. Onda mu je jezik "k'o ošlajfan brus".

Nadošao je rat 1991-1995. godine. Traže se ljudi pod oružje i na radnu obvezu. On se ne odziva na te pozive, radi čega se morao sklanjati od policije,

koja prisilno kupi sposobne za rad. Tu mu je bila sretna okolnost, što mu je kuća na rubu zaravni, ispod koje je šumovita strmina, koja se obara ravnici i rječici Dragočaj. Taj položaj mu je dobro došao. Kako mu je gospodarska zgrada na samom rubu zaravni i dvorišta, uvijek je po njoj nešto radio. Kraj sebe je imao staklenku od pola litre šljivovice i nešto spremljenog jela. Kad bi se pojavili policajci koji kupe na radnu obvezu, zgrabio bi pripremljeno jelo i piće, pa bi zamakao niz stranu u šumu, gdje ga nitko nije mogao pronaći. Ipak, jednom su ga uhvatili na spavanju, pa je otišao mjesec dana na radnu obvezu, na neko poljoprivredno imanje u Foči kod Doboja.

Supruga i mati ostale su kod kuće a on je sa sinom izbjegao u kolovozu 1995. godine. Zadržao se u Ratkovcu kod Okučana. Odatle odlazi u Njemačku, da bi se vratio kući 8. siječnja 1997. godine. On je bio prvi povratnik u barlovačku župu.

Nastavio je lijepo živjeti u svome domu. Nekad i preveselo, kad se prepusti šljivovici. Jednom, kad je pretjerao, nije mu bilo dobro. Opet briga za suprugu Ivanku. Odvede ga u ambulantu, gdje mu liječnik propiše lijekove. Trebao ih je primati šest narednih dana. No, on neće. Jednostavno kaže: "Ne može!" Liječnik se čudi tražeći objašnjenje. A on ga kratko daje: "Ispek'o sam rakiju". Kao, treba piti a to ne može na lijekove.

Uvijek je stvarao ugodno raspoloženje u društvu. Ima lijepih ideja, dosjetki i prigovora, ali i uvijek spremnih odgovora.

Kad sam krajem 1998. godine napuštao Barlovce i odlazio na novu dužnost u Vojnić, u šali sam mu govorio: "E moj Dragec! Ja odoh a s Tobom nisam sve obavio. Drugi su Te krstili, pričestili, krizmali i vjenčali a ja bih trebao obaviti ono posljednje, što ne stigoх uraditi". Spremno odgovara u istom tonu: "Hajde Ti pratre! Ovdje je mnogo naroda pomrlo. Sad je red da se netko od pratara doveze u groblje". Nema šta, odgovor bi po mjeri.

To je Drago Ojdanić, Brkin, Dragec, Čup. Možemo reći i Amfora. To dvoje je slično.

Gemelli

Godine 1840. kod Ilije Kašljevića i njegove supruge Katarine r. Matić našla su se bliznad Ivan i Ruža.

Godine 1853. rodili su se Petar i Katarina, bliznad Marijana Ojdanića i Agneze r. Pezić.

Godine 1854. rodili su se Jakov i Marija, bliznad Marka Ojdanića i Roze r. Pezić.

Godine 1858. došle su na svijet bliznakinje Katarina i Roza, kćeri Ivana Aleksića i Ivanke r. Madžar.

Godine 1945. rodili su se blizanci Mirko i Ivo, sinovi Ilije Kašljevića i Kaje - Ojdanić.

Nadimci u Zalužanima

Purko, Pajko, Brajko, Kreja, Žuna, Cika, Pišća, Bakrica, Ključuka, Ilišak, Leut, Fiut, Krumak, Šum, Muf, Ćup, Dojdo, Šerif, Bilan, Doja, Kega, Gera, Pisko, Dreljo, Brmbo, Čana, Kići, Krivan, Buba, Čupka, Ledina, Šnole, Kusovac, Čule, Ćipa, Meha, Super baka, Kena, Jagan.

KULJANI

Kad govorimo o Kuljanima, trebamo znati da je riječ o velikom i prilično starom selu, nedaleko od Banje Luke. Smješteno je u kutu, što ga zatvaraju Vrbas i rječica Dragočaj. Graniči se sa Zalužanima, Ramićima, Barlovcima, Trnom i Priječanima preko Vrbasa. Na zapadu se prostire do Ramića i crkve sv. Vida. Proizlazi da je cijeli kuljanski prostor smješten s lijeve strane rječice Dragočaj, u njenom donjem toku. Dužina sela nije veća od pet kilometara a širina tek prelazi dva kilometra. Na istom prostoru u posljednje vrijeme bilo je oko 220 katoličkih kuća. Lijepo i mimo selo, koje se naslanja na Vrbas i gradišku prometnicu, te željeznicu Banja Luka - Prijedor, koja pored Dragočajke prolazi cijelom dužinom sela.

Samo ime sela nije nam dovoljno poznato. Vjerojatno je u njemu bila neka kula u prvom turskom periodu, po kojoj je selo prozvano Kuljanima. I sada ima lokacija "begluk" u selu, na kojoj je nekad bio čardak a čardak i kula mogu se shvatiti kao jedna ista građevina.

Prostori sela podpadali su pod dragočajsku župu. Nakon što je ta župa nestala u Veliko bečkom ratu, Kuljani su pripali Ivanjskoj, da bi u kratkom vremenu 1876-1879. godine potpali pod Petrićevac. Konačno su 1879. godine ušli u sastav barlovačke župe, kojoj i danas pripadaju.

Selo se izdvojilo iz područja velikog Dragočaja veoma rano. Čini se, odmah poslije propasti dragočajske župe, tj. na početku 18. stoljeća. U Velikom bečkom 1683-1699. i Banjalučkom ratu 1737. godine prostori Kuljana su opustošeni prilikom prolaska i sukoba vojnih formacija, uz nezaobilazne turske osvete. Osim toga, kuga 1732. godine prorijedila je mještane ovih prostora.

U prvom nama poznatom spomenu 1742. godine Kuljani su predstavljeni kao malo selo. Apostolski vikar i biskup fra Pavo Dragičević spominje ih sa sedam domaćinstava, s prezimenima domaćina: Adrovac, Busturević, Marinković, Stoić, Firić, Grgić i Lalić. Kako je selo i dalje bilo izloženo migracijama i kužnim zatiranjima, uskoro su i ovi nestali s područja sela, na koje su pridolazili drugi. Od tada postojećih ostao je samo spomen na Firiće. I danas postoji Firića most, obični prijelaz preko rječice Dragočaja u gornjem dijelu sela, što potvrđuje da su Firići obitavali u gornjim Kuljanima, kod same rijeke. Sredinom 18. stoljeća u selo dolaze Blaževići. Kao i oni u Stranjanima, vjerojatno dolaze iz Lišnje. Imaju

drugotno prezime Pranješevići. Bilo ih je više, pa su činili poseban zaselak u Kuljanima.

U matičnim knjigama ivaštanske župe krajem 18. i početkom 19. stoljeća često se spominju samo Pranješevići umjesto Kuljana, što govori o značenju i veličini zaselka. Pripadnici tih obitelji danas se prezivaju Blaževići a Pranješević je za njih samo nadimak. Nakon njih u selo dolaze Kukići, Anušići i Vidovići iz Barlovaca, Radmani iz Šimića, Pavleke iz Vujnovića, Domići iz Dragočaja, Mršići iz Trna...

Međutim, u austrijskom periodu i za kraljevine Jugoslavije u Kuljane dolaze doseljenici iz Slovenije, Dalmacije i drugih krajeva, koji čine posebnost u selu. Slovenci su: Princ, Cucek, Štemberger, Kralj, Godnić, Šabec... Iz Dalmacije su Božinovići i Plazanići. Od Jajaca su došli Dojderi. Tuzle su starinom iz Šimića. Potkraj turske vladavine silaze ivaštanskoj crkvi u Ružiće, gdje nalazimo Milu Tuzlu kao crkvenog odbornika. Tu je živio s obitelji. Od njegovog sina Ante potiču obitelji kuljanskih Tuzala. Antin sin je pokojni Joso a Josini sinovi Marko, Tone i Joso Tuzla, sada već stariji ljudi. Rendulići su od Kutine a Begići starinom iz Like. Osim toga, u selo je došlo i nekoliko obitelji iz daljih slavenskih zemalja, poput obitelji Karla Kaube (izvorno Kouba), što je i danas uobičajeno češko prezime. Ti doseljenici su se grupirali u donjem dijelu sela. Pokopavali su se na groblju Gajić, dok su starosjedioci i dalje išli na Crkvene. Međutim, u posljednje vrijeme Gajić postaje groblje svih Kuljančana.

Inače, od kada se zna za Kuljane, uvijek su bili nastanjeni katoličkim življem. Tek u novije vrijeme doseljavaju i drugi u donji dio na gradiškoj cesti. Od vojarni do crkve sv.Vida i dalje obitava katoličko stanovništvo, osim dviju kuća pravoslavnih, doseljenih u 60-tim godinama 20.stoljeća. Blizina crkve sv.Vida sa župnim centrom, te kapela sv.Ilije doprinosili su formiranju katoličkog ambijenta u selu, kakav se nalazi po sačuvanim selima banjalučkog kraja. Zato nije ni čudo, što je u selu bilo mnogo dobrih katolika, poput pok.Ante Blaževića - Pranješevića. Tu su rođeni i svećenici vlč. Ivica Božinović i fra Božo Blažević, te časne sestre Helena Radman i Marina Domić. Naravno, ovo je selo imalo i svoga "papu" Matu Pavleka.

Takvo selo blizu grada, na povoljnom položaju bilo je primamljivo za one, koji su tražili kuće i posjede oko Banje Luke 1991-1995. godine, što im je pogodovalo, jer su se Kuljunčani - pod velikim pritiskom - morali sklanjati i napuštati domove. Negdje je bilo prisile, izbacivanja, čak i ubojstava (Niko Blažević Pepin, djed Joso Brkić). Na koncu 1995. godine selo je izmijenilo etničku i konfesionalnu sliku. Ostao je neznatan broj katolika i tužna konstatacija: "Što bi od onako lijepog sela i još ljepšeg života u njemu?"

Kapela sv. Ilije

Kuljani su imali **svoje svetište u selu, lijepu kapelu** za održavanje "goda" i Privatnih pobožnosti. **Svetište je ustanovljeno u 30-tim godinama, između dva**

svjetska rata. Mještani su najprije kupili parcelu zemlje od Jose Jakobašića, koja se nalazi na pogodnom i cijelom selu dostupnom mjestu. Na tome malom komadiću zemlje s nekoliko stoljetnih hrastova sazidali su kapelu pred Drugi svjetski rat, koju su lijepo uređivali i po potrebi popravljali. Ovo malo zdanje potpuno je rastresao potres 1969. godine. Kako ne bi ostali bez svetinje i "goda" u selu, mještani su pred Ilin-dan 1971. godine sazidali novu, solidniju kapelu. Ona nije baš najljepša u barlovačkoj župi, ali je najuređenija, jer su joj oni bliži Kuljančani posvećivali mnogo pažnje. Osim zavjeta na Ilin-dan, tu bi se u svibnju održavao poljski blagoslov za selo a u posljednje vrijeme slavio bi se i blagdan sv. Nikole Tavelića. Svakako, najsvečanije kod kapele bilo bi na blagdan sv. Ilije proroka. Ilin-dan je blagdan za sve u selu, čak i za one koji su se zapustili u vjeri, jer ako ništa drugo, bojali su se gnjeva Ilije gromovnika. Svjesni su da ih može snaći neka nevolja ako ne svetkuju Ilin-dan i inače dan Gospodnji. Takvo "uvjeravanje" doživio je Ivo Blažević Apin iz istog sela. Djeca su se spremala kupiti sijeno nedjeljom. Otac Ivo, ne baš potrčan za rad odgovara ih a djeca, mladost k'o ludost: hoće, pa hoće. Sakupe sijeno a grom ga zapali. Ivina žena zakuka: "Izgorijet će sve! Sva sijena i slama". A Ivo, probudivši se u svojoj kršćanskoj svijesti odgovara: "Neće, neće! Izgorijet će samo ono, koje smo kupili na svetkovinu!" Na opće iznenađenje, pogodio je: izgorjelo je samo sijeno, nesretno kupljeno nedjeljom.

Tijekom rata 1991-1995. godine ova lijepa kapela je pretrpjela više oštećenja i potpuno demolirana. Nesavjesni došljaci u njoj su zatvarali marvu... Pravoslavni svećenik, noseći vodicu pri blagoslovu kuća, videći takvu neprimjerenost zgrozio se i izgalamio na bezobzirne stočare i svojim prosvjedom prisilio ih da odstrane marvu iz kapele. Lijepa gesta humanosti, razumijevanja i vjerske tolerancije pravoslavnog svećenika u moru razobličjenja ljudske biti došljaka.

Brojno stanje stanovništva u Kuljanima

1742. godine	7 kuća	58 članova
1768. godine	11 kuća	139 članova
1813. godine	13 kuća	185 članova
1856. godine	12 kuća	61 članova
1858. godine	12 kuća	108 članova
1864. godine	13 kuća	107 članova
1877. godine	12 kuća	96 članova
1880. godine	14 kuća	116 članova
1885. godine		130 članova
1892. godine		118 članova
1935. godine		378 članova
1960. godine		606 članova
1991. godine	220 kuća	832 članova
1995. godine		398 članova
1996. godine	16 kuća	56 članova

U potresu 1969. godine

Cijele jeseni 1969. godine nije se spavalo po kućama, jer je tlo stalno podrhtavalo. Svatko se snalazio kako je znao a Ivica Begić se lijepo dosjetio, pa u dvorištu, na čistini smjestio poveću kacu, povalio je na stranu i u njoj smjestio ležaj. Da se ne bi kotrljala, podbacio je cigle sa strane. Tu je mirno spavao, sve dok se momčići iz susjedstva nisu poželjeli malo našaliti s njim. Dok je on noću spavao, oni odmaknu cigle u stranu i zaljuljaju kacu. Ovo je probudilo Ivicu. Kao sumanut, misleći da je potres, onako iza sna istrči stari Čifut vani. Kad je došao sebi, shvatio je da nije bio potres, nego pakost dječaka, koji su pobjegli. Sočno se izgalamio, spomenuo im svu rodbinu i otišao opet u kacu na spavanje.

Svetac ima strpljenja

Joso Blažević Stipin iz Kuljana vodio je radove prilikom saniranja crkve u Bos. Aleksandrovcu. Za takvu izvedbu angažirao je momke iz svog susjedstva. Među njima bio je i Marinko Kuljanac Ivin. Za vrijeme jednog odmora Joso uđe u crkvu. Nešto mu je bilo neobično. Čuje nekakvo lupanje, koje nikako ne prestaje. Dolazi iz potkrovlja. Znatiželjan, popne se gore. Uspevši se, imao je što i vidjeti. Marinko stoji pored kipa sv. Ivana Krstitelja, vadi orahe iz džepa i čekićem lupa ih na glavi sveca. Joso odmah složi galamu na njega: "Nesrećo jedna, što to radiš? Zar nemaš na čemu tucati orahe, nego baš na svečevoj glavi?" Momak mu hladnokrvno odgovora: "Kad se on ne buni, što se Ti ljutiš?"

Nadimci u Kuljanima

Apini, Babini, Cojlini, Pepini, Jurišini, Begovčini, Kukani, Biger, Čeleš, Kina, Kilometraža, Zlatni, Dasa, Srica, Šeko, Čifut, Majstoruša, Ministar, Papa, Seljak, Pješak, Hitler, Kale, Dimnjačar, Golovrat, Puđo, Macan, Uljez, Čovin, Duplak, Živa duša, Krko, Šile, Šerif, Šef...

TRN

Kad danas govorimo o Trnu, mislimo na manji grad, koji se naslanja na urbano područje Banje Luke. Table s oznakama periferije Banje Luke i Trna nalaze se ispod Zalužana, na razdaljini od jednog kilometra. Mjesto Trn je smješteno u prostranoj ravnici pored Vrbasa, koja se nastavlja na banjalučku kotlinu. Smješten na širokom prostoru pored rijeke, uz značajne prometnice i u blizini privredno jake Banje Luke ima lijepu perspektivu. Uostalom, ima i svoju dugu i zanimljivu prošlost.

U kasnoantičkom periodu rimski naziv za ovo mjesto bio je "Ad Ladios". U turskom vremenu Tern ili Tarn, da bi se od istog korijena izveo suvremeni naziv Trn. Nemamo etimološkog tumačenja ovog naziva, osim onog jednostavnog, što sama riječ sugerira, tj. da je mjesto dobilo naziv po nečem trnovitom. Ponajprije Trnskom Polju, nekad obraslom u trnovito raslinje.

Prošlost

U doba Rimljana u Trnu je bilo značajno naselje zvano "Ad Ladios". Naime, na rimskoj cesti, koja je vodila niz Vrbas bio je niz naselja: termalno naselje u Gornjem Šeheru i ono u Laktašima zvano "Ad Fines", "Castra", veća utvrda s podgrađem u centru današnje Banje Luke i "Ad Ladios" u Trnu. "Ad Ladios" je poput ostalih spomenutih bio naselje municipijskog tipa, tj. manji grad s izvyesnom autonomijom, komu je pripadalo prostrano područje okolnih sela. Naselje se većim dijelom nalazilo na cesti u širokom polju, s lijeve strane Vrbasa. Prema arheološkim nalazima mjesto se s manjim dijelom steralo i na desnoj obali. U provali barbara stradalo je ovo naselje u Trnu a njegovi ostaci i razvaline bili su vidljivi sve do novijeg vremena. Do potkraj turske vladavine mogli su se vidjeti ostaci temelja i zidova po njivama u trnskoj ravnici.

Nemamo posebnih podataka o Trnu iz Srednjeg vijeka. Međutim, moramo zaključiti da je i tada na njegovom prostoru postojalo manje naselje, koje se nalazilo na desnoj obali Vrbasa, zaklonjeno rijekom i naslonjeno na brdo. Crkva sv. Ivana Krstitelja na desnoj obali Vrbasa, kao i sv. Martina u susjednom Jablanu potvrđuju pretpostavku, da je u predturskom vremenu Trn bio naselje, koje je činilo značajnije mjesto.

U tijeku navala na banjalučki kraj Turci su se ugnijezdili u Trnu, Sagrađivši manju drvenu utvrd, odakle su napadali prometnice i banjalučka naselja. Čini se da je ta utvrda bila na nekoj uzvisini pored Vrbasa, negdje kod Bešenice. Knez Krsto Frankopan, prolazeći u pomoć opsjednutom Jajcu razorio je to tursko gnijezdo u lipnju 1525. godine.

U prvom dijelu turske vladavine Trn s crkvom sv. Ivana bio je značajnije katoličko mjesto. Sama varošica (kasaba) bila je s desne strane rijeke, s izmješanim muslimanskim i katoličkim stanovništvom. Neko vrijeme crkvi sv. Ive dolazili su i katolici Dragočaja i Ivanjske, što se jasno vidi iz presuda, vezanih uz spor oko trnskog mosta na Vrbasu. Okolna sela bila su uglavnom katolička. S lijeve strane Bukovica a s desne, sve do Slatine nastanjivali su katolici. S iste strane nizvodno bilo je manje katoličko selo Šušnjari, koje spominje biskup fra Mato Delivić 1737. godine. Tada su u njemu bile samo dvije kuće s petnaest članova. U maticama ivažtanske župe također se spominju vjernici u Šušnjarima, s mjesnim katoličkim grobljem. U drugoj polovici 17. stoljeća zapažene su tendencije, koje su vodile stvaranju vlastite župne organizacije u Trnu. Čini se da je upravo tijekom tih nastojanja buknuo Veliki bečki rat 1683-1699. godine. Tada su Turci porušili

crkvu sv. Ive i na njenom mjestu sagradili džamiju. Kad je i ona propala, mjesto je ostalo pod nazivom "džamište", koje je u posljednje vrijeme bilo u sklopu posjeda pok. Matije Tomića. Znakovit je iskaz dra fra Berislava Gavranovića, da su Turci porušili crkvu "a franjevence rastjerali" (17), što potvrđuje da su pred spomenuti rat ispunjeni svi uvjeti za formiranje župe u Trnu: nazočnost svećenika, crkva i dovoljan broj vjernika.

U Velikom bečkom ratu nestaje trnska varošica. Vjerojatno je spaljena 1688. godine. Godine 1717. austrijska vojska zauzima Dubicu, pa dubički Turci i muslimani nalaze izbjeglički dom u popaljenom Trnu. Austrijska vojska polazi na Banju Luku 1737. godine. U prolasku princ Hildburghausen s glavninom vojske boravi u Trnu (Trnsko polje) 22-24. srpnja. S neke uzvisine gledao je kako gori predgrađe Banje Luke, koje je planulo tijekom borbi austrijske prethodnice s Turcima. Bilo u borbi, od Austrijanaca ili Turaka, koji su se povlačili prema Banjoj Luci, Trn je posve razoren. Prestaje biti varošica i svodi se u okvire sela. Muslimani se povlače u Banju Luku a ono malo katolika ostaje razasuto na trnskom prostoru.

Sve do odlaska Turaka Trn ostaje neveliko katoličko selo, koje je 1737. godine imalo samo pet a 1877. godine sedamnaest domaćinstava. U selu je postojalo staro groblje sv. Ive. Krajem 18. stoljeća, za pokopane u ovom groblju, u maticama umrlih stoji uobičajena ubilježba: "Sep.in Com. Coem. S. Joannis trans Verbasz" (18). Kasnije nosi jednostavni naziv "Tarnsko grebglie", da bi to u novije vrijeme bilo groblje sv. Ive na Bešenici.

U prvom dijelu turske uprave u našim zemljama Trn je pripadao banjalučkoj župi. Diskutabilno je pitanje, da li je Trn imao svoju župnu organizaciju u drugoj polovici 17. stoljeća. Godine 1720. potpao je pod ivaštansku župu. Pred Banjalučki rat 1737. godine vidimo zanimljivu situaciju. Biskup fra Mato Delivić pribraja Trn ivaštanskoj a Šušnjare banjalučkoj župi, što je znak da je naselje na desnoj strani rijeke razoreno a većina preostalog malobrojnog stanovništva se nalazila na lijevoj obali Vrbasa. Trn ostaje u granicama ivaštanske župe do 1876. godine, kad se pribraja Petrićevcu. Godine 1879. osniva se barlovačka župa, kojoj pripada trnsko područje. Konačno, 1980. godine osniva se trnska župa, kojoj uz istoimeno mjesto pripadoše i sela Jablan i Bukovica.

Stanovništvo

Uz rijeku i važnu prometnicu, na prostranoj ravnici stanovništvo trnskog područja nije imalo sigurnosti i stabilnosti, pa je bilo podložno stalnim migracijama, ratnim i kužnim zatiranjima. Ovo se posebno događalo u vremenu turske navale, Velikog bečkog i Banjalučkog rata, te kužne 1732. godine. Turci su 19. srpnja 1737. godine pobili sve nemuslimansko stanovništvo u dolini Vrbasa nizvodno od Banje Luke, da se ne bi pridružilo Austrijancima. Time je Trn bio opustošen gore nego pet godina ranije, kad ga je pohodila epidemija. Godine 1742. biskup

17) Dr fra Berislav Gavranović, Nav. dj., str. 172.).

18) Vidi matice umrlih ivaštanske župe s kraja 18. stoljeća.

fra Pavo Dragičević nalazi dvanaest obitelji u Trnu s prezimenima: Petrović, Čečura, Kovačević, Ćosić, Topalović, Jurić, Josipović i Antunović. U popisu biskupa fra Marijana Bogdanovića iz 1768. godine u Trnu nalazimo 17 obitelji, čija su prezimena slijedeća: Čečure, Delići, Jurići, Alerići, Lukende, Žitnikovići, Ćingali, Barunčići, Nulići, Vulinovići, Topalovići, Matoševići, Rebrovići i Matići. Pored Jurića iz prethodnog popisa ovdje nalazimo stare obitelji Delića, Ćingala i Matića a Matoševići i Lukende su se pomicali u Bukovicu, odnosno Barlovce. Sve do konca turskog perioda ovo malobrojno stanovništvo bilo je razasuto na prilično velikom prostranstvu. Kuće su im bile u ravnici bliže Vrbasu a kasnije i na desnoj strani, na ruševinama nekdašnje varošice i po brežuljcima, koji su bliže rijeci.

Potkraj turske vladavine pored Trna spominje se Jaruga. Nekada kao zasebno naselje a nekada kao zaselak Trna. To je dio Trna u polju, više u strani prema Bukovici i Jablanu.

Brojno stanje stanovništva donekle možemo pratiti od 1737. godine. Nakon propasti varošice Trn postaje manje selo, s adekvatnim brojem mještana, što pokazuju statistički podaci:

Tern 1737. godine	5 kuća	40 članova	
Tern 1742. godine	12 kuća	84 članova	
Tern 1768. godine	17 kuća	138 članova	
Trn 1813. godine	14 kuća	168 članova	
Tern 1756. godine	7 kuća	75 članova	
	10 kuća	38 članova	Jaruga
Tern 1858. godine	8 kuća	84 članova	
	7 kuća	41 članova	Jaruga
Trn 1864. godine	12 kuća	107 članova	
	8 kuća	30 članova	Jaruga
1877. godine	17 kuća	151 članova	Jaruga-Trn
Trn 1880. godine	8 kuća	72 članova	
	11 kuća	86 članova	Jaruga
1885. godine		217 članova	Trn-jaruga
Trn 1935. godine		637 članova	
Trn 1960.		889 članova	

Izazovi novog vremena

U austrijskom periodu Trn je bio značajno selo, razasuto s obje strane Vrbasa, s perspektivom i većim mogućnostima na lijevoj strani, jer na njoj se prostire široko, plodno polje, koje siječe važna prometnica. Ne bojeći se više turskog zuluma, mještani sve više grade kuće uz cestu i njene odvojkve u polju. Takav trend se nastavlja i u vremenu postojanja zajednica naroda Jugoslavije. Lijepo je bilo vidjeti kultivirano polje, ispresijecano prilaznim putovima, uz koje su smještena seoska gospodarstva. U širokoj ravnici mogao se vidjeti pokoji gaj. Cesta za Gradišku prolazi kroz polje a njegovim krajem, označen nizom vrba, joha i drugog raslinja protječe Vrbas. Polje uokviruju manja brda. Jedno od njih je Bešlenica, s desne strane rijeke. U groblju sv. Ive na ovom brdu 1880. godine

bila je skromna drvena kapela.

Sve u svemu, ovo je predodžba katoličkog sela Trn, koje je kao takvo postojalo sve do 60-tih godina 20. stoljeća. Tada Trnsko Polje zahvaća izgradnja. Trn kao mjesto nadilazi okvire sela i poprima gradske konture. Lijepe zelene poljane se parceliraju za gradnju kuća. Urbanizacijom i nacionalizacijom nestaje prirodni ambijent polja, kojeg sve više prekriva niska gradnja. Trn, dobivši gradsku fizionomiju, mijenja etničku i konfesionalnu sliku stanovništva.

U takvom Trnu, u kojem s naseljenim pripadnicima drugih vjeroispovijesti živi znatan broj katolika, potrebna je vlastita župna organizacija. Išli su Trnjani na Službu Božju u Barlovce i gradske crkve; išli su u grkokatoličku crkvu sv. Nikole u Jablanu, gdje se od 1959. godine nedjeljom i blagdanima održavala Služba Božja za katolike. Međutim, to nisu bila zadovoljavajuća rješenja za Trnjane. Stvoreni su uvjeti za osamostaljivanje od matične barlovačke župe. Godine 1980. osnovana je župa Trn, koju čine istoimeno naselje, Bukovica i Jablan. U vrijeme osnutka župa je imala nešto više od 2000 vjernika. Pod vodstvom prvog župnika fra Duje Ljevara do 1985. godine izgrađen je župni centar na spoju Trna i Jablana. Župna kuća ima dosta prostora a crkva sv. Josipa također je prostrana, s dosta svjetla i prozračnosti. Izgrađena je u stilu, koji odaje crte suvremene arhitekture.

Ratna događanja 1991-1995. godine teško su pogodila trnsku župu. Većina župljana pošla je u izgnanstvo a samo mali dio ostao je na rodnoj grudi preživljavajući teške dane. Župna kuća s gospodarskim zgradama gorjela je tri puta a crkva je minirana 18. svibnja 1995. godine. Zvonik crkve, nestručno miniran ostao je s ozbiljnim oštećenjima.

Služba Božja u župi održavala se bez prekida. U nemogućnosti da drži sv. Misu u porušenom i zapaljenom župnom centru, župnik fra Blaž Marković okupljao je preostale župljane u kapeli na groblju Bešenica do Josipova 1997. godine, kad je u podrumskom dijelu spaljene župne kuće uređen sakralni prostor. Zahvaljujući Caritasu i drugim humanitarnim udrugama sanirana je župna kuća, kod koje se opet sabiru župljani, koji održavaju kontinuitet katolicizma u Trnu.

Sreća u nesreći

Dana 29. rujna 1994. godine zapaljena je župna kuća u Trnu. Nakon ponoći Paljevinom i eksplozivom provaljena su podrumська vrata. Policija je bila na uviđaju i otišla. Oko 3 sata i 30 minuta odjeknula je nova eksplozija. Eksploziv je Podmetnut pod kola, garažirana u srednjem dijelu podruma. Pored razornog djelovanja eksplozija je inicirala požar u cijelom podrumu, na stubištu i u Potkrovlju. Krov je sav izgorio. U podrumu sve je uništeno kombiniranim djelovanjem eksplozije i vatre. Samo je jedno ostalo pošteđeno: bure rakije. Kako je bilo u kutu i iznad njega pukla vodovodna cijev, voda ga je neprestano oblijevala, tako da ga vatra nije mogla zahvatiti. Sve propade, ali "aqua viva" ne može propasti.

Kad o ovome razmišljam, sjetim se događaja koji se opričava u Lepenici. Nadošla voda poplavlila je sve oko crkve, pa i podrum župne kuće. A bure rakije pluta po potopljenom podrumu. Župnik fra Vjeko Šunjić gleda kroz prozorčić i viče Pepi Krati (Laštri): "Eno, eno! Vražije ne može potonuti! Idi, vadi ga, ako misliš popiti!"

JABLAN

Jablan je selo koje se spušta u ravni dio između Bukovice i Glamočana, dok se veći dio starog sela zavlači duboko u Kozaru. Visovi između današnjeg sela zovu se Jablanska Kozara, u kojoj se Jablan graniči s Cericima i selom Kozara. To znači, da Jablan ima svoj ravničarski i planinski dio.

Postanak sela s ovim imenom možemo tražiti na početku 19. stoljeća. Međutim, katolici su živjeli na području Jablana i u ranijim vremenima. U predturskom periodu tu je bila crkva sv. Martina, što potvrđuje nazočnost katolika na prostorima ovog mjesta. Prepoznatljive jablanske obitelji Lagundžija nalazimo da su obitavale na istom prostoru u prvoj polovici 18. stoljeća. Naime, biskup fra Pavo Dragičević 1774. godine spominje obitelj Marka Lagundžije sa 16 članova. Istu obitelj pribrojava Bukovici, koja se tada sterala i po jablanskom području. Krajem 18. stoljeća nalazimo više obitelji s ovim prezimenom. Jablan se još ne spominje a za onaj dio Bukovice, koji je uključivao jablanski prostor, upotrebljava se naziv Lagundžije, prema istoimenim obiteljima. U matičnim knjigama ivaštanske župe Lagundžije se sve više spominju kao zaselak. Čak šta više, 1768. godine biskup fra Marijan Bogdanović u izvješću ne spominje Bukovicu, nego samo Lagundžije s 22 kuće i 333 člana, pod kojim razumijemo oba sela, Bukovicu i Jablan.

Istovremeno možemo vidjeti jednu interesantnu posebnost u Jablanu. U drugoj polovici 18. stoljeća spominje se da je negdje u jablanskom području obitavao izvjesni Svajo sa svojom obitelji. Bit će da mu je to nadimak. Po njemu su njegovi potomci prozvani Svajama a mjesto gdje su obitavali "Svaichi", ili jednostavno Svaje. Spominju se mnogo puta u matičnim knjigama u 80-tim godinama 18. stoljeća. Kao spomen na njih do danas je ostalo groblje Suvaje, koje potvrđuje da su u tom dijelu Jablana živjeli katolici, po kojima se taj zaselak zvao Svaje.

Inače, stare obitelji, koje su obitavale na području Jablana u 18. stoljeću a koje su se tu zadržale do novijeg vremena su Lagundžije, Matići i Orlovci. U 18. stoljeću njima su se pridružili doseljeni Samardžije, Golubi, Filipovići i drugi.

Jablansko područje potpadalo je pod dragočajsku župu. Godine 1720 -1876. pripada Ivanjskoj. Naredne tri godine Jablan je pripojen Petrićevcu, da bi u sastavu barlovačke župe bio 1879 - 1980 godine. Osnivanjem trnske župa 1980. godine Jablan je pribrojen toj novonastaloj župi. U prošlosti Jablan je bio malo selo, da bi u novije vrijeme imao nešto brojnije stanovništvo, što možemo vidjeti iz pisanih izvora:

1813. godine	9 kuća	88 članova
1856. godine	6 kuća	33 članova
1858. godine	5 kuća	65 članova
1864. godine	6 kuća	54 članova
1877. godine	8 kuća	90 članova
1880. godine	7 kuća	89 članova
1885. godine		89 članova
1892. godine		99 članova
1885. godine		89 članova
1935. godine		318 članova
1960. godine		433 članova

Već spomenuto Suvajsko groblje je na području ovog sela, dok je u novije vrijeme izgrađena trnska crkva u dnu sela, na samoj granici prema Trnu. Inače, Jablan je katoličko selo od davnina. Jablančani su u mnogu čemu slični Bukovčanima. Kako je staro selo bilo posve na obroncima Kozare, nose u sebi nešto gorštačkoga, s mnogo otpornosti i odvažnosti. Nisu zaostajali ni u vjerskom pogledu, jer su jednako dobri katolici, kao i Bukovčani. Možemo ih hvaliti i kritizirati, ali mislim da nikako ne stoji tvrdnja dra Ante Ćosića, koju izriče na usta svoje bake Mande, kad govori: "Nema gorih ljudi od Jablančana ! Sve samo kartaš, pijanac i neradnik" (19). To su ipak ljudi, kao oni iz susjednih sela: Barlovaca, Bukovice, Cerika ...

U austrijskom periodu doselio se izvjestan broj grkokatolika i nastanio se u donjem dijelu sela, gdje su za svoje vjerske potrebe sagradili lijepu crkvu sv. Nikole.

U novije vrijeme selo se sve više spuštalo u ravnicu, tako da su gornji dijelovi ostali gotovo pusti. Time Jablan veže s Trnom i sa svoje strane čini njegovu periferiju. Ta dva mjesta, zajedno s trećim Bukovicom veže jedna župna organizacija. U takvom stanju Jablan je zatekao rat 1991. godine. Jablančane je stigla ista sudbina katolika susjednih sela: morali su poći u izgon. Samo neznatan dio njih je ostao na svojim ognjištima.

Kapela na Suvajama

U onom dijelu Jablana, u kojem je nekad u 18. stoljeću živo Svajo i njegovi potomci "Svaichi" postoji groblje, koje se po njima naziva Suvaje. To je staro groblje sa stoljetnim cerovima, nastalo krajem 18. stoljeća. Kako su se značajniji pojedinci pokopavali na Crkvenama, ipak većina Jablančana i Bukovčana počiva u ovom groblju. U njemu je postojala kapela od drveta 1880. godine. I današnje skromno svetište izgrađeno je od drveta. Tu se umjesećusvičnju upriličuje poljski blagoslov za Jablan. Nekada i za Bukovicu.

Pored spomenute kapele, u groblju postoji još jedna zidana, lijepa kapela, zavjet ukućana i rodbine, učinjen zbog izgubljenog člana obitelji. Doima se kao

(16) A. Ćosić, *Ne možeš živjeti vječno (Banjalučke priče)*, Zagreb 1998., str. 121.

nova kapela, pored postojeće stare. Međutim, tretira se kao privatna.

Inače, Suvaje čine veće groblje s mnoštvo kršćanskih znamenja, spomenika, među kojima su pojedini neobičnog oblika. U hladovini visokih cerova snom vječitog mira počiva starina Jablana i Bukovice, poput Ante Lukende "Brice", starog Ive Vidovića i drugih.

Tijekom rata 1991 - 1995.. godine, kao i u prvim poratnim godinama pričinjeno je mnogo štete po groblju. Kapele su provaljene i devastirane. Skinuta je ograda a mnogi spomenici su oštećeni ili su s njih otuđeni mramorni predmeti. Oboren je veliki drveni križ, koji je bio udaljen stotinjak metara, uz sam prilazni put.

BUKOVICA

Kad govorimo o Bukovici i o njenoj prošlosti, moramo gledati malo šire područje od onoga što pokriva sadašnje mjesto, što se ne može reći da je predstavljala u prošlosti. U njoj su se isticali pojedini zaselci, nekad toliko, da se oni spominju a ne sama Bukovica. U svakom slučaju, riječ je o velikom i značajnom katoličkom selu, smještenom na blagim obroncima Kozare, koji se spuštaju prema Vrbasu i Trnu.

U prvom periodu turske vladavine spominju se dva gradska naselja, Banja Luka i Trn. Uz Banju Luku vezana su tri seoska područja: Motike, Dragočaj i Ivanjska, nastanjena katoličkim stanovništvom. Uz Trn se spominje selo Bukovica, kojoj su tada podpadali Barlovci, Jablan i predjeli dublje u Banjalučkoj Kozari. Takvu Bukovicu nalazi skradinski biskup i ap. administrator Bosne fra Tomo Ivković, u kanonskim pohodima 1626 - 1630. godine. Obilazeći banjalučke župe u dva navrata dolazi u Bukovicu, u kojoj krizma 124 krizmanika. Nije nam jasno kome je ovo selo pripadalo. Da li Banjoj Luci ili Dragočaju? Moguće da je s trnom imala vlastitu župnu organizaciju. Godine 1720. pribraja se novoj ivaštanskoj župi. Sedamnaest godina kasnije biskup fra Mato Delivić u svom izvješću nabraja sela ivaštanske župe. Spominje Bukovicu kao veliko selo, koje još uvijek pokriva Barlovce i Jablan. Međutim, pored Bukovice spominje Prnjavor i Junuzovce, kao mala seoska naselja. Prnjavor s pet a Junuzovci s četiri katoličke kuće. U kasnijim izvješćima i matičnim knjigama spominju se još Balaginci i Cigumovci. Sva ova manja naselja trebamo tražiti na prostoru te velike Bukovice ili na njenim rubovima. Posebne izmjene vidimo u izvješću biskupa fra Marijana Bogdanovića, poslanom u Rim 20. ožujka 1769. godine. Kao novost vidimo izdvojene Barlovce. Ne spominje se Bukovica, ni njeni zaselci. Sva ta mjesta unesena su u popis pod nazivom Lagundžije s 22 domaćinstva. Bit će da su obitelji s tim prezimenom bile brojne i dominantne na prostorima te stare Bukovice, umjesto koje je u popis unesen takav naziv sela.

Listajući matične knjige i izvješća, u staroj i dosta prostranoj Bukovici nalazimo prezimena, na koja nailazimo u današnjem selu, te Barlovcima i Jablanu:

Bumbari, Anušići, Miljani, Lopari, Bartulovići, Vidovići, Relje, Orlovci, Lipovci, Matoševići, Mačinkovići, Žunići, Josipovići, Lagundžije, Matići i drugi.

Brojno stanje stanovništva

1737. godine	18 kuća	270 članova	
	5 kuća	62 članova	Prnjavor
1742. godine	30 kuća	362 članova	Junuzovci
1768. godine	22 kuća	333 članova	(Lagundžije)
1785. godine	20 kuća		
1813. godine	17 kuća	206 članova	(Balaginci)
1856. godine	23 kuća	280 članova	
1858. godine	26 kuća	263 članova	
1864. godine	24 kuća	243 članova	
1877. godine	20 kuća	244 članova	
1880. godine	22 kuća	192 članova	
1885. godine		216 članova	
1892. godine		213 članova	
1935. godine		555 članova	
1960. godine		698 članova	

Zaselci u Bukovici

U posljednje vrijeme Bukovica je objedinjeno selo, kakvo se nije uvijek pokazivalo u prošlosti, kad se spominje više zaselaka na njenom području ili na njenim rubovima.

Balaginci su činili zaselak Bukovice, koji se u prošlosti mnogo spominjao, nalazimo ga kao sastavni dio Bukovice, kao zasebno mjesto, katkad i samostalno, pasestječe dojam, da je u pojedinim vremenskim periodima funkcioniralo kao posebno naselje, neovisno o Bukovici. Nekad su se kao važniji umjesto Bukovice spominjali Balaginci, Tako biskup fra Augustin Miletić 1813. godine spominje Balagince sa 17 kuća. Očito se vidi da se pod tim imenom podrazumijeva prostor cijele Bukovice. U matičnim knjigama neprestano se spominju Balaginci i Balaginčani, počevši od polovice 18. stoljeća. Kada pogledamo stanovništvo spomenutog mjesta u prošlosti, vidimo ista prezimena, kao u preostalom dijelu Bukovice: Orlovci, Mačinkovići, Matoševići, Žunići, Lipovci ...

Balaginci kao mjesto poznati su i na širem području. Tako u matičnim knjigama župe Vodičevo spominje se da je u mjestu Žune kod Ljubije 1821. godine vjenčana Lucija, kći Marka Orlovca, samodošla iz Balaginaca, sela tadašnje ivaštanske župe (20). S druge strane vidimo da je 23. ožujka 1804. godine u dolinskom groblju pokopana Helena, kći Nikole Lipovca iz Balaginaca.

Prnjavor se vrlo rano spominje. Godine 1737. navodi se kao malo naselje, uporedo s Bukovicom. Pojedini biskupi, obilazeći banjalučke župe dolazili su u Prnjavor. Inače, i danas se dotični dio Bukovice tako zove. Kuće su mu smještene uz put, koji se od Vidovića Brda spušta u smjeru Zalužana, izlazeći prije njih na

barlovački put. Dakle, Prnjavor je dio bukovičkog sela, koji se naslanja na Barlovac.

Do novijeg vremena tu su obitavale obitelji Lipovaca, Vidovića, Mačinkovića i drugih.

Cigumovci (Cigumovci) također se spominju u matičnim knjigama krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Spominju se u vremenu postojanja velike Bukovice, u koju je bio uključen i Jablan. Po svemu sudeći, ovo mjesto je bilo negdje na rubu stare Bukovice, prema Trnu ili Kozari. Svoje mrtve pokopavali su na Suvajama.

Junuzovci se spominju kao posebno selo još 1737. godine. Moguće na rubu stare Bukovice ili dublje u Kozari.

Župna kuća u Bukovici

U drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća u Bukovici se spominje župna kuća, koja je bila vlasništvo ivaštanske župe. Tu bi se zadržavao svećenik, kad bi dolazio u ovaj dio župe. Da li je to u stvari preostali župni centar iz prijašnjih vremena ili rezultat nastojanja da se tako nešto ostvari, teško je što određeno reći. Nešto od toga naslućujemo u izvješćima biskupa fra Tome Ivkovića 1630. godine, koji je krizmao u ovom selu, ali nismo sigurni, da li se tu radi o župi ili dijelu druge župe. U svakom slučaju, ta kuća je postojala u gore navedenom vremenu. Spominju je biskupi koji su obilazili ivaštansku župu u drugoj polovici 18. stoljeća. Također je spominje Nastavnik Božić 1785. godine. Nešto više o njoj nalazimo u knjizi inventara ivaštanske župe. Imamo prikazan njen inventar prilikom primopredaja 1807. i 1809. godine. Godine 1807. predavao je župu fra Jakov Bumbar nastupajućem župniku fra Marku Šekimiću. Nakon što je prikazao inventar župne kuće u Ivanjskoj, popisao je sve što se nalazi u župnoj kući u Bukovici. Naravno, tu se vidi dosta skromnije stanje, nego ono gore u župi, u rezidenciji. Ovaj popis donosimo u originalu, kako je fra Jakov zabilježio:

Bukovicza		Navlake	3
		Pesskiraa Polovni	3
Ambar			
Shenicze Ulcekaa	6	Konoba	
Kokuruza	7	Kacze velike	3
Zobi Ulcekaa	3	Mahla (Kacza)	1
Prove Ulcekaa	2	Cabricze	3
		Adrovichia	2
Czela		Sac	1
Bigliacz	1	Gradele	1
Carssaffa Polovni	4	Peczaricza	1
Jastukaa	4	Parxagn od Kaffe	1

(20) "Kune... Lucia Marci Orlovacz, exigaluscha olim de Balaghinzipago Ivagnska...", M. V. župe Vodičevo, godina 1821., br. 31.

Oxeg	1
Raxagn	1
Kanatar	1
Kima	1
Sofre	4
Lopara	2
Slanica od Solli	1
Kapaka od Ionacza	4
Zejtinicza i Sirchetnicza	1
Sitta	2
Resseta	2
Nachve	
Ambarich	1
Sikira	1
Lopata gvozdena	1
Metla	1
Kassika gvozdena	1
Obruc gvozdeni	1
Bukagie	4
Svichiaa Lojani	6
(Adrov) Jedan od Tovaraa	3
(Adrov) Jedan od Okaa	30
(Adrov) Od Rakie u Tome Blazevichia,	
Koi uzima Tovaraa	2
Maala (Bacvicza) od okaa	20
Kuchia	
Sahna	5
Lengiera	2
Tancericza s Kapkom	1
Zdila mahli i Veliki	5
Lonaczaa mahli i Velčiki	7
Kotla	3
Kassikaa	5
Tava	1
Sacakaa	3
Prikladan	1
Verige	1
Res Sacra	
Paramenta perfecta	1
Paramenta nova	1
Kalexvet.	1
Daska od Ottara	1
Prilika Gospina	1
Prilika S. Rokka	1
Tarane Oke	2
Smokka Oke	2
Chiuskia	1
Mlinchich od Bibera	1
Bibernicza	1
Cirak mideni	1
Puska dugacka brez oggnia	1

Oko 1810. godine spomenuta kuće ne vodi se više kao vlasništvo župe. Vjerojatno je otuđena i prodana. Kako se Jablan odvojio sa Suvajama, Bukovica je ostala bez svetinje. Tako je bilo do novijeg vremena. Između dva svjetska rata Bukovčani su na Vidovića Brdu podigli veliki drveni križ. Poslije Drugog svjetskog rata na istome mjestu podigli su kip- svetinju da bi 1979. godine sagradili lijepu kapelu, pored koje su podigli zvonik s manjim zvonom. Kapela je posvećena Pohodu na B. D. Marije, pa su se tu održavale sv. Mise na blagdan Marine i u nedjelju poslije Male Gospe. Za Bukovicu, dosta udaljene od barlovačke i trnske crkve ova kapela je sve više dobivala na značenju, jer se kod nje održavao vjeronauk i bogoslužje pojedinim nedjeljama i blagdanima. U ratu 1991 - 1995- godine ista kapela je oštećena i demolirana.

Bukovačke dileme

U zajednici naroda države Jugoslavije Bukovica je bila veliko selo s brojnim stanovništvom. Zapostavljena, posebno od vlasti poslije Drugog svjetskog rata predstavljala je agrarni kraj, koji se zbog ondašnjih prilika sporo uključivao u suvremene tokove života. Selo se prorjeđivalo u gornjem, kozarskom dijelu a jačalo u nizinama. Višak populacije odlazio je dalje: u Zalužane, Kuljane i grad Banja Luku. Nerijetko su se selili diljem svijeta ili išli na rad u inozemstvo. Inače, u zdravom ambijentu stasavali su zdravi ljudi, a odvažnošću i otpornošću planinskog tipa čovjeka. Zajedno s Jablanom i Barlovcima Bukovica je sačuvala ustaljene forme življenja, s posebnim odlikama i običajima, oblikovanim podnebljem i prilikama na njenim prostorima. U takvoj situaciji Bukovčani su dočekali odvajanje od matične barlovačke i pripajanje novoj trnskoj župi 1980. godine. Vjerski život u taško čisto katoličkom selu također je sačuvan, po čemu se Bukovica ističe, zajedno s Barlovcima. Iz tako sačuvane kršćanske sredine dolazila su i duhovna zvanja. U posljednje vrijeme imamo slijedeće svećenike iz Bukovice:

Fra Stipo Orlovac	1836 -1882 godine
Fra Antun Mačinković	1849 -1887 godine
Fra Anto Mačinković	1872 -1929 godine
Vič. Tomo Matošević	1920 -1988 godine
Vič. Nikola Matošević	1932 - 1997 godine (laiciziran 1973,)
Mons. dr. Anto Orlovac	1947-
Fra Ivo Orlovac	1957 -

U ratu 1991 - 1995. godine ni Bukovica nije izbjegla sudbinu katolika banjalučkog kraja. Pod rastućim pritiskom selo se postupno prorjeđivalo, da bi u kolovožu 1995. godine u izbjeglištvo otišla najbrojnija skupina Bukovčana. Veoma malo ih je ostalo na rodnoj grudi. Razasuti diljem Hrvatske mnogi Bukovčani traže novi dom, ali ono što im Bukovica znači, to nigdje neće naći. Do nekog konačnog i povoljnog rješenja mogu sjetno pjevati sa žuborom Bukovice:

*Što je selo, sve do te granice,
Nigdje sela, kao Bukovice.*

Neobične prinove

U Bukovici je bio običaj, razumljiv za ono vrijeme koje je prethodilo i nastavilo se poslije Drugog svjetskog rata. Kuće su bile riglovane, uglavnom s dvije prostorije, pa se osjećao manjak stambenog prostora a potrebe su kadkad prevelike. Kad bi se našla prinova, dijete u kući u zimskom periodu, obično bi se u uglu prostorije koja bi se zagrijavala nastrlo slame, donio prekivač, pa bi se mati oporavljala, brinući se za novorođenče. Tu bi bila i staklenka sa šljivovicom i kava, da bi se počastili oni, koji dolaze na "babine". Tako se našlo dijete u jednoj bukovičkoj obitelji. Nekako u isto vrijeme našla se i druga prinova, tele. I ono bi trebalo topline, pa su ga unijeli u istu prostoriju, samo u dragi kut. Malo neumjesno, ali nema se kuda. Treba i njega sačuvati. Dolaze susjedi i rodbina na čestitanje. Sve je dobro bilo, dok nije došla baka Kaja iz Josipovića. Slabo videći, zagleda se, pa tepa djetetu. "Jest lijepo! Isti ćaća". Kako se dohvatila šljivovice jezik joj se razvezao, pa neprestano tepe djetetu. Na koncu, pometena šljivovicom, baka izgubi i ono malo vida i rasuđivanja. Izgubivši orijentaciju, gleda tele a i dalje ponavlja: "Jest lijepo! Isti ćaća".

BARLOVCI

Selo se stere u smjeru istok - sjeverozapad, počevši od vojarni u Zalužanima a završava duboko u Kozari, u predjelu Bajinca i Anušća imanja. Graniči s Kuljanima, Ramićima. Cericima i Bukovicom.

Etimologija imena sela prilično nam je jasna. Ime Barlovci izvodi se od imena Bartol, Bartul, Bartulović. Bartulovići su stare obitelji, koje od davnina obitavaju na području sela. Skraćeni oblik prezimena Bartulović - koji se može čuti i u posljednje vrijeme - glasi Barlović. Po toj kratlici prezimena Bartulović Barlovci su dobili ime.

Postoji legenda, koja slikovito govori o postanku Barlovaca. Prema toj predaji, Fehrad - beg se divio graditeljima, kako su na njegovu zapovijed sagradili divnu džamiju Fehradiju. Ti kršćanski graditelji zvali su se Petar i Bare. Da ne bi kome drugom sagradili sličnu građevinu, beg ih zatvori u istu džamiju, da bi tu samrli od žeđi i gladi. No, oni kao majstori načine sebi krila i odlete. "Gdje se spustio Petar, nastane kasnije krasni franjevački manastir Petrićevac, a gdje se spustao Bare sa svog leta nastade mjesto Barlovci" (21).

Imamo i drukčije, ne baš pouzdano tumačenje. Kad je paša, vezir uređivao

Bosnu i određivao granice naselja, našao se jedan "kaiš", izduženi komad zemljišta između Bukovice, Kuljana, Ramića i Cerika. Ne znajući što će s njim, navodno ga je

odredio za lovište: "Hajde, da bar lovci imaju nešto prostora za sebe, gdje će loviti". Po toj uzrečici "bar" i lovcima navodno je selo prozvano Barlovcima. Međutim, ovo nam se čini neuvjeljivim, u stilu lovačkih priča.

Prošlost

Početkom 18. stoljeća Barlovci se još ne spominju. Prostori sela su potpadali pod Bukovicu, što se vidi iz izvješća ap. vikara fra Pave Dragičevića iz 1744. godine. U popisu sela nema Barlovaca, ali se spominju obitelji Bartulovića, Anušića, Bumbara, Vidovića, Lopara i Miljanovića. Znači, prije nego su postali Barlovci, u istom dijelu tadašnje Bukovice obitavale su ove stare obitelji, koje u kasnijim periodima do ovog vremena čine ogromnu većinu barlovačkog stanovništva. Uz ovo napominjemo da je biskup Dragičević 16. siječnja 1742. godine služio sv. Misu i dijelio sakramente sv. Potvrde trideset dvojici krizmanika u kući Petra Bumbara (22).

Selo se izdvaja iz Bukovice sredinom 18. stoljeća. Biskup fra Marijan Bogdanović obilazi banjalučki kraj 1768. godine, gdje nalazi Barlovce kao malo selo s devet kuća, što donosi u izvješću od 28. ožujka 1769. godine. U matičnim knjigama s kraja 18. stoljeća Barlovci se spominju kao značajno selo ivaštanske župe. Prema izvješću biskupa fra Augustina Miletića 1813. godine Barlovci su već veliko selo s 26 domaćinstava:

Čini se da već na prelomu 18. i 19. stoljeća ovo selo preuzima primat od Bukovice, kao najsjačuvanije katoličko selo u donjem dijelu ivaštanske župe. U istom periodu Barlovci su dali dva svećenika iz obitelji Bumbara. Listajući matične knjige s kraja 18. stoljeća nalazimo spomen na fra Jakova Bumbara. Godine 1779. vršio je službu župnika u Ivanjskoj a početkom 19. stoljeća kao stariji svećenik u istoj župi je duhovni pomoćnik. Nekako u isto vrijeme djelovao je fra Marijan Bumbar, glasoviti propovjednik i zaslužni franjevac bosanske provincije. Nalazimo ga kao kapelana u Ivanjskoj 1786. a kao župnika u Gučoj Gori 1803. godine. Čini se da je i fra Andrija Anušić rodom iz Barlovaca.

Za velike kuge 1813 - 1818. godine pomrlo je mnogo naroda u Barlovcima. U početku pomora pokopavani su na Gajiću i Bijedi a kasnije, kad je zaraza uzela maha, nikla su prava kužja groblja po šumarcima, kao u Grabiku i Brezovcu ("Brezovac"), što se jasno može vidjeti u matici umrlih ivaštanske župe za 1816. godinu.

U Bosanko-hercegovačkom ustanku 1875 - 1878. godine Barlovčani su bili izloženi pritiscima ustanika, jer kao svi ostali katolici oko Banja Luke nisu se odlučili za bunu. Spominje se da je od strane ustanika oštećen čardak Mustaj -

bega Kapetanovića kod Bijede, po čemu zaključujemo po čemu zaključujemo da su barlovački katolici trpjeli u tim nemirnim vremenima. Nije nam poznato da je tko od njih stradao tijekom ustanka.

Od svog postanka Barlovci su bili u sastavu ivaštanske župe. U periodu 1876 - 1879. godine kratko su potpali pod Petrićevac. No, 1879. godine između Petrićevca i Ivanjske uspostavlja se nova župa, koja po ovom selu nosi ime Barlovci.

U to vrijeme stasao je dr. fra Vid Miljanović, dokazana veličina i zaslužni franjevac, rođen, u Barlovcima 1854. godine. Vjerojatno prvi Bosanac s doktorskom titulom. Graditelj barlovačke crkve sv. Vida i samostanske crkve na Petrićevcu. U dobi od 60 godine počeo mu je slabiti vid, tako da je desetak posljednjih godina života proveo posve slijep. Podnosio je strpljivo taj križ, radi čega bi često puta - smiješeći se - govorio: "Ima toliko slijepaca na zemlji, pa zašto da ne budem i ja" (23). Umro je kao zaslužni redovnik u samostanu na Petrićevcu 1938. godine. Drugi značajni svećenik franjevac iz istog vremena bio je fra Jozo Loparević, rođen 1876. a umro 1946. godine.

U novije vrijeme Barlovci su dali još dvojicu svećenika: vlč. Filip Lukenda, mučenički stradao u Presnačama 7. svibnja 1995. godine i njegov rođak vlč. Vlado Lukenda. Također iz ovog sela potiče č. sestra Miroslava Anušić.

U novije vrijeme selo se sve više grupira u središnjem dijelu. Gornji, kozarski dio s Bajincem je opustio a izgradnjom zračne luke i vojarni zapriječeno je naseljavanje na drugom kraju, u ravnici, bliže Vrbasu. Inače, selo je dosta veliko, pa ima svoje zaselke:

- *Lukende uz samu Bukovicu*
- *Lopare oko Klepala u središnjem dijelu*
- *Obalu s Kuljanima*
- *Gajane u strani prema Kuljanima i ramićima*
- *Bure u donjem dijelu sela, blizu vojarni*

Sve do rata 1991 - 1995. godine selo je bilo čisto katoličko. Od ostalih, u njemu su obitavali jedan musliman i jedan pravoslavac u mješanim brakovima. Posjećivanjem sv. Mise, održavanjem svojih svetinja, običaja i inače praktičnim kršćanskim životom Barlovčani daju do znanja da je njihovo selo najkršćanskije u župi, koja upravo po njemu nosi ime. Lijepo selo s dičnom prošlošću, s dobrim ljudima, kršćanima, poput Jakova Bumbara, koji je dolazio na pazarne dane na banjalučku pijacu da što privrijedi, kako bi prehranio sebe i obitelj, radeći kao mrav, uvijek lijepo s ljudima, s kršćanskom i Jobovom strpljivošću znao bi kazati: "Bog dao, Bog uzeo". Kad nešto ima, to mu je Bog dao, kad nema, uzeo je. Jednostavna logika izražaja, s dubokim pouzdanjem u Božje providenje.

Barlovci su posebno stradali u ratu 1991 - 1995. godine. Na ovako mirno

23) / . Vlašić, Iz Božje riznice, Zagreb 1967., str. 184.

selo vršeni su veliki pritisci, zbog čega u njemu imamo sedam nedužnih žrtava rata (Ivo Bartulović, Vid i Tomo Anušić, Janja Bumbar r. Anušić, Ljuban Miljanović, Mijat Anušić i Mišo Lukenda). U takvim okolnostima Barlovčani su jednostavno napustili svoje selo. U kolovozu 1995. godine doslovno su ispraznili rodno mjesto i otišli u izbjeglištvo a u njemu je ostalo samo par osoba katoličke vjeroispovijesti.

Brojnostanjestanovništva u Barlovcima

1768. godine	9 kuća	225 članova
1813. godine	26 kuća	297 članova
1856. godine	18 kuća	212 članova
1858. godine	18 kuća	242 članova
1864. godine	18 kuća	234 članova
1877. godine	22 kuća	212 članova
1880. godine	18 kuća	216 članova
1885. godine		262 članova
1892. godine		278 članova
1935. godine		524 članova
1960. godine		687 članova
1991. godine		497 članova
1995. godine		316 članova
1996. godine		6 članova

Turski čardak - župni stan

Kad je ustanovljena barlovačka župa (prve tri godine kapelanija) 1879. godine, na njenom prostoru nije bilo stana za svećenika. Po grobljima je bila poneka trošna kapela a na Crkvenama prostranija crkva, izgrađena od drveta. Prvi svećenik koji je opsluživao Barlovce bio je fra Jakov Blažević. kako nije imao gdje prebivati, nastanio se u čardaku Mustaj - bega Kapetanovića, blizu groblja Bijede. Dakako, to je učinio u dogovoru s vlasnikom. Ovaj čardak ustanici su opljačkali, demolirali i jako oštetili. Fra Jako je u popravke i namještenje čardaka potrošio 1613 groša, što je uračunato u najamninu kuće i posjeda s gospodarskim zgradama, šljivikom i vinogradom. U svemu je bilo 25 dunuma zemlje, koja je bila veoma slaba, osim 3 - 4 dunuma oko samog čardaka. Za sve to fra Jako je plaćao najamninu od 112 forinti.

Salijetao je vlasnika Mustaj - bega da kupi posjed s čardakom i gospodarskim zgradama, nudeći mu 2400 forinti, kasnije je nudio još 1000 forinti, ali je beg ostao pri svome i nije htio prodati posjed. Tako je svećenik do 1884. godine koristio čardak kao župni stan. Svakako, adaptirao ga je za potrebe župne crkve. Dakle, za stanovanje svećenika i posluge a u prizemlju vjerojatno je uredio skromnu kapelu za održavanje Službe Božje običnim danom, nekad i blagdanima. Kad je izgrađen župni stan na kupljenom zemljištu u Ramićima, svećenik je napustio čardak i prešao u to novo, stalno prebivalište.

Kapela sv. Ane u Miljana Gaju

Miljana Gaj se nalazi kraj puta, koji dijeli Ramiće i Barlovce. Kapela u njemu predstavljala je skromno svetište. Sagrađeno od drveta, pored koga je među stoljetnim hrastovima podignut veliki drveni crkveni križ. Ovo svetište je značajno od davnina. U njemu je bila zavjetna slika sv. Ane, dar mađarske obitelji Jozefa Gociana, koji je radio kao skretničar na pruži. Sliku je darovao 23. svibnja 1897. godine. Pored Damjanovca i Rebrovca, ovo je bilo treće svetište sv. Ane u banjalučkom kraju.

Poslije Drugog svjetskog rata ovo se svetište nije moglo održati, pa je slavljenje blagdana sv. Ane preneseno na Bijedu. Grada ruševne kapele prodana je Štembergerima a novac je utrošen za popravak kapele u groblju Bijeda. Veliki drveni križ ostao je u spomenutom Gaju. Kad je Gaj sasječen oko 1996. godine, križ kao znamen pokazivao se u svojoj veličini. Kao takav stajao je i dalje, obilježavajući ovo mjesto. Zavjetna slika sv. Ane čuvala se u župnom uredu, odakle bi donesena na Bijedu, prilikom proslava dotičnog blagdana. Takva praksa nastavlja se i poslije ovog posljednjeg rata.

Kapela sv. Petra i Pavla na Gajiću

Gajić je staro groblje, koje se nalazi na rubu Barlovaca prema Kuljanima. U njemu su se u prošlosti pokapala djeca. Prateći matice umrlih ivaštanske župe, nalazimo da se u njemu pokapalo daleke 1789. godine. Naime, tada je u njemu pokopana Lucije Vidović, dijete koje je živjelo samo jedan sat vremena. Dana 16. kolovoza 1801. godine na Gajiću je pokopano dijete Nikola, sin Ivana Svaića ("Joannis Svaich"). Zabilježeno je da je iz Bukovice, jer se Jablan još ne spominje. Kad je morila velika kuga 1813 - 1818. godine, u njemu su pokopavana djeca, pomrla od zaraze. Krajem 19. stoljeća tu su se počeli pokopavati doseljenici, koji su došli u Kuljane i Barlovce. Osamdesetih godina 20. stoljeća Gajić je postao groblje svih Kuljančana.

Godine 1880. na groblju je postojala skromna drvena kapela. Kako je dotrajala, uklonjena je i pred Drugi svjetski rat ozidana je nova, manjih dimenzija, da bi 1990 - 1991. godine u proširenom groblju sazidana mrtvačnica. Ove kapele dugo vremena nisu imale svog patrona, tek pred ovaj posljednji rat postojeća kapela je posvećena prvacima apostolskim, sv. Petru i Pavlu. Služba Božja se održavala na Petrovo i Dušni dan. Koncem 1995. godine kapela je demolirana i oštećena. U nemogućnosti da se sv. Mise drže u župnoj crkvi, kroz navedene tri godine povremeno su se održavale u ovom minijaturnom svetištu sv. Petra i Pavla.

Kapela sv. Marka na Bijedi

Groblje Bijeda je nastalo početkom 19. stoljeća. Listajući matice umrlih

nalazimo da se u njemu pokopavalo daleke 1809. godine. Naime, tu je 26. rujna pokopan

Bartol Miljanović, koga su Turci ubili u Kozari. Za velike kuge u groblju je pokopano mnogo okuženih. Kao i Gajić, Bijeda je bila sekundarno groblje. Uglavnom se pokopavalo na Crkvenama, da bi preostali - sirotinja i oni koji ne bi htjeli ići tako daleko - svojim pokojnicima tu podarili vječni smiraj. Tek u novije vrijeme Bijeda postaje groblje svih Barlovčana, osim doseljenih, koji dolaze na Gajić.

U groblju je bila obična drvena kapela, kakve su u prošlosti postojale po takvim mjestima. Pored sv. Mise za Svi Svete, tu se održava Služba Božja s poljskim blagoslovom na Markov - dan. Kad je dokinuto svetište sv. Ane u Miljana Gaju, blagdan sv. Ane počeo se proslavljati na Bijedi. Godine 1971. mještani su sazidali novu, lijepu kapelu, u uređenom i proširenom groblju, na pogodnom mjestu, što se sve skupa lijepo doima. Da se upotpuni slika, podigli su skromni zvonik s malim zvonom. Kapela je provaljena 1995. godine. Pljačkaši su uklonili zvonik sa zvonom a veći broj spomenika je polomljen ili s njih odneseni mramorni predmeti. I u takvom stanju kapela je u uporabi. I dalje se proslavlja Markov dan i sv. Ana a u nemogućnosti da se sv. Misa slavi u župnoj crkvi, kroz tri naredne godine često se ono malo preostalih vjernika okupljalo na Bijedi.

Frapantna pouka

Sjedi fra Jozo Loparević u župnom uredu. Pred sv. Misu dovedoše mu neko nestašno dijete. Tuže ga ujaku, kako nikoga ne sluša. Pravi obješenjak. Sluša fra Jozo, meškolji se i smišlja. Raspustio ono svojih 120 kilograma, istrbio se. Kad ovi završiše, obrati se malom strogim, povišenim glasom: "Mali!" Svi pažljivo slušaju što će reći. Fra Jozo se protegnu u svojoj veličini i kucnu se po stomaku: "Vidiš", reče, "od jutros sam troje takvih pojeo; nemoj da i tebe pojedem". Kako on to reče, dječak se istrže iz ruku onih koji su ga doveli i nestade na vratima. Kao vjetar istrči iz crkvenog dvorišta. Nije se zaustavio sve do kuće. Stvarno, neobična odgojna metoda.

Ljuljaj Marijane!

Osim Marijana Lovrenovića, čuvenog gorskog hajduka s Ojdanića Brda, čuven je još jedan Marijan s tim prezimenom. Ovaj drugi je otac pok. Jure Lovrenovića a djed Ivice, koji i danas živi u Kuljanima. Marijan je obitavao nešto niže, u donjem dijelu Barlovaca, gdje su sada vojarne ispod Tuzlinih kuća. U austrijskom periodu, u kome se još zadržavala feudalna turska uprava, Marijan je išao u najam kod nekog bega u Banjoj Luci. Radio je sve, što god bi mu zapovijedili, samo da ima posao, da ima kakav - takav izvor primanja. Između ostalog, morao je u ljuljašci ljuljati begovog sina, malog bega. To nije teško, ali

dosadi. Jednom zgodom, ljuljajući malog koji se umirio, pomisli da je dijete zaspalo, da prestane ljuljati, da se malo odmori. Umirio je ljuljašku i utonuo u svoje misli. Međutim, prevario se, jer se dječak samo primirio a ne i zaspao. Čudeći se što ga više ne ljulja, mali beg poviče: "Ljuljaj Marijana!" Ljuljanje opet počne a iznenađeni Marijan se poboja da će se mali beg potužiti ocu, kako Marijan nije dobro obavljao svoj posao, radi čega bi mogao izgubiti službu.

Marijanova djeca, iako su bila sirotinja, sva su bila školovana. Svi su postali situirani ljudi a onaj mali beg je poodrastao i - propao. Malo po malo, nove vlasti su mu sve oduzele, pa on ostade bez igdje ičega. Da bi mogao kako tako živjeti, 50-tih godina 20. stoljeća meo je ulice. Tako je radio na ulici kao čistač a ljudi, koji su znali da ga je Marijan ljuljao, zadirkivali bi ga dobacujući: "Ljuljaj Marijane!" Na takve izazove on bi ih grdio i nešto sočno opsovao, nastavivši dalje raditi.

Kasnije, izraz "Ljuljni ga Marijane" mjenja smisao, pa označava: "Udari! Rasturi ga Marijane!"

Pokoj Marijanovoj duši i rahmet begu, ali tu se očito potvrđuje ona mudra izreka: "Tko bo gori, eto ga doli, a tko doli, gori ustaje".

Trunje

Ovo je nadimak a pravo mu je ime Joško Štemberger. Tako ga zovemo, jer mu je najveći grijeh jezikom opsovati nešto tako sitno, trunje. Po tome je poznat u cijelom kraju, kao Trunje, Trunjaš. Negdje 1988. godine došao je u barlovački župni ured, u kome se zatekla samo č. sestra Vladimira Galir, koja je tek došla na službu u Barlovce, pa još ne poznaje župljane. Popio je kavu i uobičajenu rakiju pa otišao, napomenuvši da kaže župniku da je bio Trunjaš, Trunje. No, ona je zaboravila taj nadimak, pa se mučila objašnjavajući tko je bio. Zna da je bio čovjek, čiji nadimak označava nešto sitno. Prisjećajući se, dozivlje sebi u svijesti: "Bio je, bio... Mrvica!"

Inače, Joško je stariji čovjek, koji je podrijetlom Slovenac. Skućio se u donjem dijelu Barlovaca, uz samo vojarne. Kao vrijedan poljoprivrednik, uvijek je radio s traktorom. Omiljen je kod svih, jer je svakom htio uraditi sve pri sjetvi i žetvi. Nekad se zna dobro nakтити vinom i šljivovicom, pa mu put postane tijesan makar se vozio biciklom. Kad takav naiđe na most, nekad mu se on nekako "izmakne u stranu", pa završi u potoku. Kao dobar vjernik služio je kao crkveni odbornik. Dolazio bi barlovačkoj crkvi s kolima, na traktoru ili na biciklu. Povremeno bi odlazio u susjedn župe, u Trn ili Budžak. Nekad bi prešao Vrbas i otišao u crkvu oo. trapista, ponajviše radi ispovijedi. Da odstrani ono što mu je trunjavu ...

U kolovozu 1995. godine morao je poput mnogih napustiti svoj dom. Teška srca ostavlja kuću, farmu i posjed, sve za što se mučio i od čega je živio. S obitelji prelazi preko Save u izbjeglištvo. Kao izbjeglica smješten je u Vojniću. Onako u

radin privređuje i snalazi se kako mu okolnosti dopuštaju, opet je aktivan u vjerskoj zajednici. U katoličkoj misiji nastavio je vršiti prijašnju službu. Opet na biciklu, ili u kolima dolazi kapeli. Najzanimljiviji je kad dođe s traktorom. Usput pokupi susjede, pa mu je kabina prenatrpana. Iz nje vire samo glave onih koje vozi. Kao nekad Barlovcima.

Njegovo izbjeglištvo se odužilo, pa traje godinama. Poput mnogih, u tuđoj kući, misli na svoje u Barlovcima. Ta neizvjesnost ga muči. Njegove crte lica odaju odlučnost, muževnost i uljudnost. Ali i tugu i sjetu, što se ne nazire kakvo rješenje. Razmišljajući s ljudima, tugaljivo i s prikriivenom ljutnjom procijedio bi kroz zube: "Trunje mu njegovo, dokle će ovo ovako?"

Vito i Jelaš

Vito Lukenda Ivin, monter centralnog grijanja, sredovječan čovjek, glava brojne obitelji. Radin, zbrinjava sve, školuje brojnu djecu; trudi se da mu u obitelji bude sve u redu, što - ulažući mnoge napore - i uspijeva. Sve u svemu, čestit domaćin.

Vid Lopar Lukin, zvani Jelaš iz Lopara je njegov vršnjak. Radeći kao varilac zbrinjava četveročlanu obitelj. Raditi za svoju kuću, uraditi sve što ispadne hitno i nepredvidivo u selu, to se bez njega ne može obaviti.

Tko njih dvojicu ne poznaje, na prvi pogled rekao bi da su to dva jarca na brvnu, koji se ne mogu gledati. Što jedan drugom kažu, to "pas s maslom" ne bi mogao progutati. Međutim, to je privid. U stvari su nerazdvojni, ne može jedan bez drugoga. I kad bi čovjek pomislio da se svađaju, među njima je veliko prijateljstvo i drugarstvo.

Poput ostalih Barlovcana i oni su morali s obiteljima poći u izgnanstvo. Vito u Plaški a Jelaš u Trnavu kod Nove Gradiške. Teško je jednom bez drugoga, ali drukčije se ne može. Na blagdan sv. Ane 1998. godine dolazi Vito na groblje Bijeda, na grobove roditelja. Kad smo se poslije svete Mise opraštali, malo sam se našalio s njim: "Čuj Vito! Sad se ne vraćaj preko Bihaća i Izačića, nego idi na Gradišku, potraži u Trnavi Jelaša, da se namirišiš ljudstva", na to on spremno odgovara: "A ujk! Nema od toga ništa. Jelaš? Pa tu nema ni klipje ljudstva". Nekoliko dana poslije toga navratio sam u Trnavu kod Jelaša. Pričam mu ovu zgodu i što je Vito rekao a on, samo odmahnu rukom i uvaženo reče: "Vito? nema ništa od njega. To je izgubljen slučaj. Znaš fra Juro, on uzme kvočku, diže je s gnijezda da vidi kako doji piliće":

Neobična zaprega

Ovao je prava izbjeglička pripovijest, koja nam govori kako se naši ljudi snalaze u nezavidnim uvjetima. Gospodin Vid Lopar, gore već spomenuti Jelaš našao je privremeni dom u Trnavi kod Nove Gradiške. Zajedno sa susjedom trebao

je prevesti neki teret na željeno mjesto, ali im je nepotpuna zaprega. Imaju kola, ali nemaju konja. Nemajući izbora, njih dvojica povezu natovarena kola: Susjed je bio uz kola gurajući ih u željenom smjeru a Jelaš prihvatio za rudu (igo), pa vuče li, vuče. Tako vukući izašli su na put, kojim ne bi smjele voziti zaprege. Nailazi prometni dužnosnik. Obrćajući se Jelašu pita, zašto su sa zapregom izišli na ovaj put. A Jelaš, sav zadihan odgovara: "Što pitaš konja?! Pitaj kočijaša!" Ipak, platili su kaznu.

RAMIĆI

Postanak sela, njegov naziv trebamo tražiti u prvom periodu turske vladavine u našim krajevima. Naime, to je doba islamizacije, koja je zahvatala i seoska područja. Između tadašnjih katoličkih sela Dragočaja, Bukovice i ivaštanskog kraja, muslimani su naselili plodno područje današnjeg sela, na kome su se tada vidjeli jasni tragovi i ostaci rimske kulture. Mjesto je dobilo ime po izvjesnom Rami, što potkrepljuje činjenica da je nastalo baš u turskom periodu, u toku islamizacije.

Međutim, nazočnost muslimanskog življa u Ramićima nije mogla biti posve trajna. Najkasnije u Banjalučkom ratu 1737. godine muslimani se povlače iz ovog sela. napuštaju ga kao Trn i Dervişe, grupirajući se u Banjoj Luci. Svakako, uzrok tome je nadošla nesigurnost koju su prouzrokovali prodori austrijske vojske u dva navrata, 1688. i 1737. godine.

Do tada se Ramići nisu vodili kao katoličko selo. Nema ih u izvješću ap. vikara fra Mate Delivića 1737. godine. Među selima ivaštanske župe ne spominju se ni u izvješću fra Pave Dragičevića 1744. godine, što znači, da povlačenjem muslimanskog življa Ramići neko vrijeme ostaju pust kraj. Tek se može nazrijeti da poneki od katolika dolazi u ramiće, što sedogađa tijekom četrdesetih godina 18. stoljeća. Iako još nema katoličkog sela, ipak se u istom izvješću Dragičevića spominju Ramići. Naime, spomenuti biskup je krizmao 17. siječnja 1742. godine u Bukovici kod kuće Šime Miljanovića (Barlovci se još ne spominju, jer potpadaju pod Bukovicu). Među 46 krizmanika pod brojem 16 spominje se djevojčica od 4 godine "Martha Bocanin ex Ramichi" (24). Samo ime Marta je izrazito katoličko a prezime Bočanin govori da je njena obitelj doselila iz Bočca. Kao čisto katoličko selo Ramići se pojavljuju u drugoj polovici 18. stoljeća, kad u njima nalazimo katoličke obitelji Lipovaca i Tadića. Sve do polovice 19. stoljeća u Ramićima su mještani imali samo ta dva prezimena, što se jasno vidi u matičnim knjigama ivaštanske župe. Tadići i Lipovci se registriraju kao katolici, krste se, krizmaj, vjenčavaju a svoje mrtve pokopavaju u katoličkom groblju na Crkvenama, kao svi ostali župljani donjeg, dragočajskog kraja župe. Negdje polovicom 19. stoljeća

24) L. Đaković, nav. dj., str. 438.

Tadići prelaze na praoslavlje a Lipovci ostaju katolici. Inače, selo je bilo visoko, u brdovitom dijelu. Kuće Lipovaca bile se na području današnjeg starog Lipovačkog zaselaka a Tadića oko ramičkog groblja. Tek u drugoj polovici 19. stoljeća u Ramiće naseljavaju obitelji s drugim prezimenima. Zemlja je još bila begovska, u rukama Turaka, dok su kršćani na njoj bili kmetovi. U austrijskom periodu kupovinom počela je zemlja prelaziti u ruke kršćana. Godine 1880. fra Jakov Blažević kupuje zemlju za crkvu u Ramićima. Ta zemlja bila je begluk, čija je vlasnica bila muslimanka Hata Kulenović. Na istom posjedu i danas stoji katolički župni centar s crkvom sv. Vida.

Usljed takvih okolnosti danas imamo veće selo Ramiće, koje se sastoji od pravoslavnog i katoličkog dijela. Do pred rat 1991. godine u ovom selu bilo je oko 90 katoličkih domaćinstava.

U maticama ivanštanske župe selo Ramići se spominju koncem 18. stoljeća, ali u izvorima nalazimo ih tek sredinom 19. stoljeća. Prema šematizmima i župnim izvješćima brojno stanje katolika u selu bilo je slijedeće:

1856. godine	7 kuća	65 članova
1858. godine	6 kuće	52 članova
1880. godine	7 kuća	89 članova
1885. godine		87 članova
1892.	godine	88 članova
1935. godine	„	179 članova
1960. godine		300 članova
1991. godine		508 članova
1994. godine		292 članova

Crkvena zemlja u Ramićima

Stjecajem okolnosti župni centar barlovačke župe izgrađen je u Ramićima. Na samoj tromeđi Barlovaca, Ramića i Kuljana, na ramičkoj zemlji. Naime, Barlovčani, Trnjani, Jablančani i Bukovčani htjeli su da se crkva gradi na Čardaku, kod groblja Bijeda. S druge strane, Dragojčaci su zagovarali da se gradi na Crkvenama. Ni jedan od tih prijedloga nije prihvatljiv, jer u oba slučaja drugi krajevi župe bili bi veoma udaljeni od župnog centra. Radi toga, tražilo se kompromisno rješenje, tj. da se gradi negdje u geografskom centru župe. Nakon mnogo peripetija i zagovaranja gradnje na Crkvenama i Čardaku, ostvareno je zadovoljavajuće rješenje. Ispala je povoljna prilika da se kupi zemljište na rubu Ramića, prema Barlovcima i Kuljanim. To je bio begluk muslimanke Hate Kulenović iz Banja Luke, koja je odlučila prodati spomenuti posjed. Fra Jakov Blažević, upravitelj tadašnje barlovačke kapelanije ugovori kupoprodaju 30. travnja 1880. godine. Kupi posjed iz vlastite uštedevine, bez potraživanja od vjernika. Platilo ga je 1050 forinti. Prema tvrdnji dra fra Berislava Gavranovića, posjed se sastojao od četiri parcele. Jedna je sadržavala 26 dunuma a ostale tri po tri.

Četiri tapije od tih kupljenih parcela pohranjene su u franjevačkom samostanu u Petrićevcu, jer je sva ta zemlja navedena na samostan. Prema ovom iskazu, posjed je imao 35 dunuma zemlje. Šest godina kasnije, preciznijim mjerenjima nalazimo da je taj posjed veći. Prilikom gruntovnog razgraničenja i knjiženja zemljišnih posjeda 1886. godine opet nalazimo četiri parcele, ali s većim prostorom:

1. 295/5 Župski ured s crkvom i dvorištem	3.420 m
2. 295/3 Oranica "Barica"	3.240 m
3. 295/4 Oranica "Ograda"	35.000 m
4. 295/9 Šljivik "Ograda"	1.440 m

Ovo stanje iz 1886. godine vidi se iz posjedovnog lista, izvađenog u gruntovnici 1921. godine.

Kasnije je posjed povećan kupovinom novih parcela. Poslije Drugog svjetskog rata oduzeto je sve zemljište osim crkvenog dvorišta i vrta, koji su bili u ogradi. Ovo je učinjeno odlukom Okružne agrarne komisije (ARiK) u Banjoj Luci od 30. rujna 1952. godine. Pošto je crkveni posjed u Ramićima bio vlasništvo samostana u Petrićevcu, koji je imao više zemlje iznad propisanog maksimuma, rečena zemlja je oduzeta. Deset godina kasnije župnik fra Franjo Josipović vraća parcelu oduzetog zemljišta ispod crkvenog dvorišta i vrta veličina 17.600 m². Da bi to postigao, kupio je zemljište na Domića kućistu u Orlovcu, pa je zamjenom došao do željenog zemljišta kod crkve. Taj komad zemlje, s dvorištem i vrtom je današnji posjed crkve sv. Vida u Ramićima.

Župni centar sv. Vida u Ramićima

Kako je otpala mogućnost da se crkva gradi na Crkvenama ili Čardaku kod Bijede, odlučeno je da se gradi na kupljenom zemljištu u Ramićima. Najprije je izgrađen župni stan 1884. godine. Ozidan je od kamena, koji je vađen u kamenolomu ispod samog crkvenskog groblja. Solidno je građen u obliku kvadrata. Godine 1934 - 1938. fra Anto Hrvat je dogradio dvije sobe, podrum i kupatilo. Preuredio je postojeći prostor i nanovo srezao krov. Tako ga je uredio, da je bio jedan od najljepših župnih stanova u Bosni. U razornom potresu 1969. godine Stan je jako oštećen. Naredne godine župnik fra Franjo Josipović ruši cijeli sprat i pojedine rastrešene zidove u prizemlju. Utvrđuje, nanovo zida i postavlja krov. Nakon dvije godine sanacije kuća postaje još ljepša i funkcionalnija. Godine 1989. u tri etaže dograđena je još po jedna prostorija: podrumska, u prizemlju i soba s balkonom na katu, tako da su svećenici i č. sestre dobili dovoljno stambenog prostora.

S gradnjom crkve sv. Vida išlo je teže zbog želje Dragočajaca da se gradi na Crkvenama. U takvoj situaciji tražilo se nekakvo privremeno rješenje, pa je uz župni stan u Ramićima podignuta kapela od drveta, jednostavna baraka oblika pravokutnika, približnih dimenzija 12x7 metara. Unesena je u nacrt dvorišta,

koji je izgrađen pred sam Prvi svjetski rat. Bila je smještena u dvorištu pored današnje crkve, paralelno s njenim donjim dijelom. Služila je svojoj svrsi sve do podizanja nove crkve.

Vrijeme je prolazilo a župa je i dalje bila bez solidne zidane crkve. Godine 1884. izgrađena je crkva u Ivanjskoj. Nekako u isto vrijeme i samostanska crkva na Petrićevcu. A u Barlovcima zbog podvojenosti crkva se nije gradila do pred Prvi svjetski rat. Konačno je dr fra Vid Miljanović počeo s gradnjom 1911. godine. Kroz dvije godine saziđao je crkvu i sakristiju, pokrio i izveo ličilačke radove. Visoki zvonik saziđao je fra Josip Loparević 1924 - 1925. godine. U potresu 1935. godine crkva je bila prilično oštećena. Od jačeg potresa 1969. godine oštećenja su bila tolika, da joj je trebala temeljita sanacija, koja je izvedena 1972. godine. Narednih godina je dalje uređivana, da bi 1983. godine konačno saniran i zvonik. Tako su Barlovci dobili svoju župnu crkvu. Iako je na području Ramića, nazivamo je i barlovačkom, jer je župa naslovljena na Barlovce, pa se tako i crkva zove. Ovo zdanje u Ramićima predstavlja jednu od najljepših i prostranijih crkava, građenih u ono vrijeme. Njen glavni prostor čini pravokutna osnova 20 x 10 metara, na koju se nadovezuje prostrani prezbiterij, sakristija i ulazni prostor ispod zvonika. Sve u svemu, 339 m² i 480 cm². Tu se ogleda jednostavnost, sklad i ljepota. Kako je građena na pogodnom mjestu, lijep je pogled na nju, posebno s Tunjica i Orlovačkog Brda. Nad zdanjem dominira zvonik svojom visinom i monumentalnošću. Nutarnji prostor crkve je izveden skladno, lijepo, jednostavno, s lijepim freskama, koje nisu mogle odoljeti potresu 1969. godine.

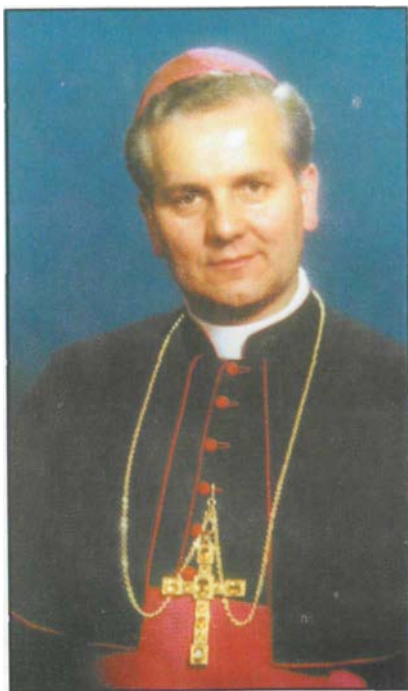
Ova crkva je posvećena sv. Vidu mučeniku. Tako se nastavlja tradicija crkava i kapela na Crkvenama, koje su bile posvećene ovom svecu. Jednostavno, na novu župnu crkvu s Crkvena preneseno je slavljenje sv. Vida i Gospe od anđela. To su veliki zavjeti katoličke crkve u Ramićima, kad se kod nje okuplja veliko mnoštvo vjernika, što je tako dojmljivo i nezaboravno. Pri spomenu na ovu crkvu ili pogledu na njen zvonik svima nama u svijsti i ušima odzvanja zvon zvona, zvuci s harmonija i glasovi zbora, što se sve moglo čuti prilikom proslava kod crkve.

Ova crkva mnogo znači za naš narod, kao duhovno sjelo, koje okuplja i homogenizira katolike na širokom prostoru od Vrbasa do vrha Matoševaca. Doživljaj je ići "kapeli k Misi", kako znamo reći kad se ide u crkvu sv. Vida. S druge strane, susjednom pravoslavnom narodu ova crkva je bila utočište u nevolji. U opasnosti tijekom Drugog svjetskog rata župnici su "štitili i spašavali" ramičke pravoslavne, što njihovi stariji znaju i sada iskreno reći. Tijekom rata 1991 - 1995. godine, kad je zavládala neimaština i oskudica, mnogi pravoslavni susjedi dobivali su karitativnu pomoć kod crkve sv. Vida. Ova crkva sa zvonikom davala im je blagoslov i zaklon, kako u olujnom, tako i u ratnom vremenu.

Svi ovi navedeni razlozi upućuju nas na pomisao, da se nije smjelo dogoditi ono, što se dogodilo sa župnim centrom sv. Vida u Ramićima. Naime, u kolovozu 1995. godine isti centar je opljačkan i demoliran. Crkva, Župna crkva, vjeronaučna

Kardinal i nadbiskup vrhbosanski, mons. Vinko Puljić s vjernicima, rodom iz župe "Marija Zvijezda"

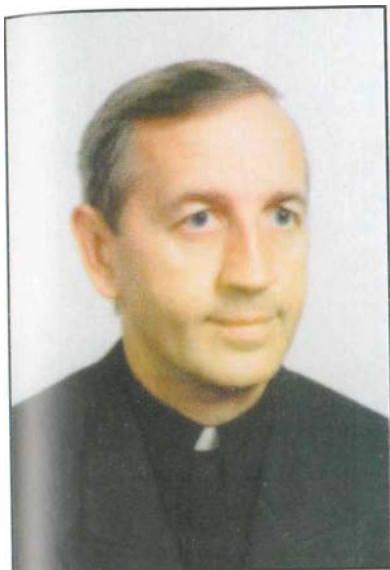
Doktor Franjo Komarica, banjalučki biskup, rodom iz Novakovića

Doktor fra Vid Miljanović iz Barlovaca,
vjerojatno prvi čovjek iz Bosne s doktoratom

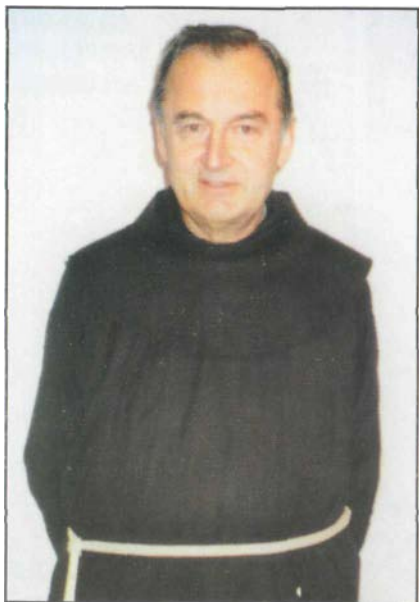
Fra Petar Ćorković iz Mičija,
graditelj petričevačke crkve i samostana između dva
svjetska rata

Doktor Anto Orlovac,
generalni vikar banjalučke biskupije,
rodom iz Bukovice

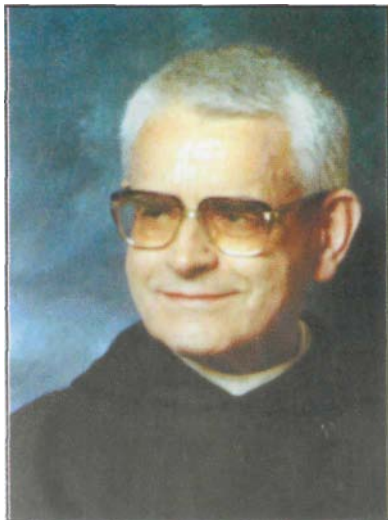
Kancelar banjalučke biskupije,
mons. Ivica Božinović,
rodom iz Kuljana

Doktor fra Velimir Blažević,
profesor na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu,
rodom iz Stranjana.

Fra Viktor Šakić, rodom iz barlovačke župe,
gvardijan na Petričevcu u burnim vremenima
1945-1955. godine.

Petar Niward Volkmer, sadašnji Superior oo. trapista u samostanu
"Marija Zvijezda"

Časna sestra Ines Kezić, rodom iz Budžaka,
provincijalna poglavarica sestara klanjateljica

Fra Ivo Radman, predvodnik novog vala svećenika - franjevac iz Šargovca, profesor na franjevačkoj gimnaziji u Visokom

Fra Jozo Loparević, dugogodišnji barlovački župnik između dva svjetska rata, rodom iz Barlovaca

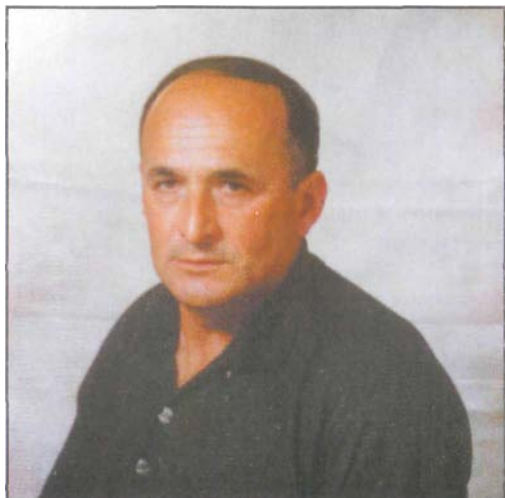
**Fra Božo Blažević iz Kuijana
župnik na Okučanima**

**Časna sestra Andreja Blažević (1904 - 1992)
rodom iz Stranjana**

Josip Štemberger zvan Trunje iz Barlovaca,
prognanik u Vojniću

Tihomir Šalić, prosvjetni i društveni djelatnik iz Dragočaja,
trenutno u izbjeglištvu u Blinskom Kutu

Mile Debeljak i Mara r. Blažević sa sinom Markom.
Dom im je u Matoševcima a sada su prognanici u Blinskom Kutu.

Drago Ojdanić zvani Ćup iz Zalužana,
s još jednim "patnikom", sv. Rokom na Visokoj Glavici u Kozari

Pokojna Kaja Jurić r. Marić iz Orlovca,
uzorna kršćanka i plemenito lice našeg naroda

Anto Ojdanić zvani Šnole iz Zalužana,
prvi "humanitaraca" barlovačke župe.
Zajedno s Mirkom Marićem, Čićom Josipovićem,
Vuletićem, Komljenovićem i drugima sudionik je
konvoja, koji su prolazili blokade
1992-1995. godine.
Ovdje sa suprugom Katom i Ivom Kašljevićem.

Vid Lopar zvani Jelaš, rodom iz Barlovaca, sada u izbjeglištvu u Trnavi kod Nove Gradiške.

Grupa vjernika barlovačke župe na groblju Gajić 23. svibnja 1994. godine.
Sjede s desna na lijevo: Joško Štemberger iz Barlovaca, Ivica Aleksić, Marko Domić Babin Brane Princ. Stoje: Franjo Radman Veliki, Slavko Ojdanić Šerif, Joško Štemberger iz Kuljana, župnik fra Juro Šalić, Ivica Radman, Ivica Begić i Ivo Plazanić. Sasvim desno, malo zaklonjen je dječak Dejan, sin Brane Princa.

Već 120. godina postoji barlovačka župa. U njenom centru gledamo elegantni zvonik župne crkve sv. Vida već 75. godina. S Crkvena lijepo je gledati ivaštansku, šimičku i trnsku crkvu. S druge strane, ispod trapiskog groblja nazire se i crkva sv. Ive. Ali najljepše i najdraže nam je gledati barlovačku crkvu na rubu Ramića.

Vidov-dan 1993. godine

Slavljenje blagdana sv. Vida običavamo prenositi na narednu nedjelju. Međutim, godine 1993. učinili smo iznimku, pa smo slavili na sam dan sv. vida. Kako su otpušteni s radnih mjesta, naši ljudi nemaju obveza, pa mogu slaviti i radnim danom. Osim toga, najavljen je dolazak Waltera Kaspera, umnog biskupa biskupije Rotenburg iz Njemačke.

Osvanuo je Vidov-dan 15. lipnja 1993. godine. Lijepo i ugodno vrijeme. Cvat na lipama u dvorištu samo što se nije otvorio. Prirodni ugođaj, kakav se samo može poželjeti. Vjerni puk pristiže crkvi. Iako vlada velika nesigurnost, veliko mnoštvo naroda dolazi na zavjet. Pristiže iz grada i susjednih župa. Kao da nitko nije otišao zbog rata, Kao da smo u punom sastavu. Nažalost, samo mali broj dolazi kolima, jer je u našem narodu sve manje prevoznih sredstava. Vidi se i pokoja zaprega. Nekad kolima ispune prostranu bašću i još koju susjednu livadu. Dolaze visoki gosti. Biskupi Franjo Komarica i Walter Kasper sa svećenicima. Liturgijsko slavlje predvodi biskup Franjo, s Walterom i četiri svećenika u koelebraciji. U propovijedi uzima udjela i Walter, uz prevođenje vlč. Karla Višatickog.

Pod sv. Misom gledam Waltera Kaspera. Kako izgleda jedna od vodećih suvremenih teologa? Srednjeg rasta, plavog tena, u dobi od nekih šezdeset godina. Plemenite crte lica, dostojanstveni izraz, smirenost, te njemačka pedantnost i odmjerenost. Sve u svemu, jedna pristupačna i komunikativna osoba, izvrstan spoj intelektualnog, humanog i vjerskog. Zahvaljujući ovakvom opredjeljenju, njegova biskupija mnogo čini na karitativnom planu za banjalučke katolike. U kratkom razgovoru i na zajedničkom objedu poslije sv. Mise svima nama zabrinutim zbog postojeće situacije predstavio se kao čovjek vedrine, osvežjenja i nade. Hvala mu, kad je imao volje, mogućnosti i hrabrosti pohoditi nas u tako teškom vremenu.

Zita

Potječe iz ugledne i brojne obitelji Mile Lovrića iz Orlovca. Mile i supruga Mara r. Marić izrodili su devetoro djece. Sva su im djeca simpatična i radina. S mamom su od malih nogu dolazili u župnu crkvu na sv. Misu i pobožnosti. I kad odrastu, ostaju pri crkvi kao dobri vjernici. Ostavljaju dojam prave kršćanske obitelji.

Zitaje peto dijete, rođena 30. ožujka 1966. godine. Kad sam došao na službu u Barlovce 1985. godine, kao djevojka s ostalom mladeži dolazila je na listopadske pobožnosti. U istome mjesecu, 19. listopada vjenčala se s Antom Lipovcem, s kojim je počela lijepo živjeti u skladnom braku, pored samo željezničke pruge u

sala i sve gospodarske zgrade. U tako devastiran centar došle su izbjeglice i smjestile se u župnom stanu. Neko vrijeme su i konje u crkvi vezali, što govori o velikom primitivizmu i nepoštivanju svetinja. Na zahtjev svjesnih ramičkih pravoslavaca konji su istjerani iz crkve, koja im je neko vrijeme služila kao spremište za sijeno, slamu... Radi toga, tri godine i četiri mjeseca u crkvi se nije mogla održavati Služba Božja. Od Božića 1998. godine održava se za preostali broj vjernika u župi. Godine 1999. sanirana je crkva u župni stan i ostale zgrade trebaju istu takvu sanaciju. Dakako, i napuštanje župne kuće od strane izbjeglica.

Već 120. godina postoji barlovačka župa. U njenom centru gledamo elegantni zvonik župne crkve sv. Vida već 75. godina. S Crkvena lijepo je gledati ivaštansku, šimičku i trnsku crkvu. S druge strane, ispod trapiskog groblja nazire se i crkva sv. Ive. Ali najljepše i najdraže nam je gledati barlovačku crkvu na rubu Ramića.

Vidov-dan 1993. godine

Slavljenje blagdana sv. Vida običavamo prenositi na narednu nedjelju. Međutim, godine 1993. učinili smo iznimku, pa smo slavili na sam dan sv. vida. Kako su otpušteni s radnih mjesta, naši ljudi nemaju obveza, pa mogu slaviti i radnim danom. Osim toga, najavljen je dolazak Waltera Kaspera, umnog biskupa biskupije Rotenburg iz Njemačke.

Osvanuo je Vidov-dan 15. lipnja 1993. godine. Lijepo i ugodno vrijeme. Cvat na lipama u dvorištu samo što se nije otvorio. Prirodni ugođaj, kakav se samo može poželjeti. Vjerni puk pristiže crkvi. Iako vlada velika nesigurnost, veliko mnoštvo naroda dolazi na zavjet. Pristiže iz grada i susjednih župa. Kao da nitko nije otišao zbog rata, Kao da smo u punom sastavu. Nažalost, samo mali broj dolazi kolima, jer je u našem narodu sve manje prevoznih sredstava. Vidi se i pokoja zaprega. Nekad kolima ispune prostranu baštu i još koju susjednu livadu. Dolaze visoki gosti. Biskupi Franjo Komarica i Walter Kasper sa svećenicima. Liturgijsko slavlje predvodi biskup Franjo, s Walterom i četiri svećenika u koncelebraciji. U propovijedi uzima udjela i Walter, uz prevođenje vlč. Karla Višatickog.

Pod sv. Misom gledam Waltera Kaspera. Kako izgleda jedna od vodećih suvremenih teologa? Srednjeg rasta, plavog tena, u dobi od nekih šezdeset godina. Plemenite crte lica, dostojanstveni izraz, smirenost, te njemačka pedantnost i odmjeranost. Sve u svemu, jedna pristupačna i komunikativna osoba, izvrstan spoj intelektualnog, humanog i vjerskog. Zahvaljujući ovakvom opredjeljenju, njegova biskupija mnogo čini na karitativnom planu za banjalučke katolike. U kratkom razgovoru i na zajedničkom objedu poslije sv. Mise svima nama zabrinutim zbog postojeće situacije predstavio se kao čovjek vedrine, osvježenja i nade. Hvala mu, kad je imao volje, mogućnosti i hrabrosti pohoditi nas u tako teškom vremenu.

Zita

Potječe iz ugledne i brojne obitelji Mile Lovrića iz Orlovca. Mile i supruga Mara r. Marić izrodili su devetoro djece. Sva su im djeca simpatična i radina. S mamom su od malih nogu dolazili u župnu crkvu na sv. Misu i pobožnosti. I kad odrastu, ostaju pri crkvi kao dobri vjernici. Ostavljaju dojam prave kršćanske obitelji.

Zita je peto dijete, rođena 30. ožujka 1966. godine. Kad sam došao na službu u Barlovce 1985. godine, kao djevojka s ostalom mladeži dolazila je na listopadske pobožnosti. U istome mjesecu, 19. listopada vjenčala se s Antom Lipovcem, s kojim je počela lijepo živjeti u skladnom braku, pored samo željezničke pruge u Ramićima. Uskoro su nadošla i djeca: Igor, rođen 1988. i Monika 1990. godine. Treće dijete, mali Marin bio je na putu, kad se dogodio tragičan slučaj. U Mišinom Hanu, u kavani "Romantika" došlo je do nemilog događaja 24. lipnja 1992. godine.

Prva runda rata u Hrvatskoj već je završena a kod nas se povećava napetost i nesigurnost. U vremenu s takvim tenzijama dođoše pred "Romantiku" vojna vozila. Uđoše osobe u vojnoj uniformi i s oružjem. Očito je posrijedi neko razračunavanje u kavani. Ubiše vlasnicu, penzionera - vikendaša Jovića, koji se tu zatekao. Na nesreću, tada je kraj kavane prolazio Anto s rođakom Stipom Lipovcem Pipom. Netko ih je od uniformiranih zovnuo. Ne sluteći opasnost, Anto priđe, Uhvate ga, uvuku unutra i ubiju. A Pipa, ostavši po strani, pobježe preko igrališta, gonjen rafalom pijanog čovjeka u uniformi.

Zita ostade sama, u žalosti i nevolji. U prosincu 1992. godine na svijet dođe i treće dijete Marin. Oskudica, neimaština, obespravljenost, nesigurnost, strah ... Sve nevolje saletjele Zitu a ona ih s bolom u srcu stojički podnosi.

Kao dobra kršćanka i dalje dolazi u župnu crkvu sv. Vida. Gledam je: mlada u crnini. Njeno tužno lice, kao da je zaboravilo što je osmijeh i radost. Od žalosti i crnine čini se da joj je lice potamnjelo, pa dobilo neki zagasnuti ten. Nešto vedrine daju joj njena djeca, te 12 - godišnja mlađa sestra Adrijana, već simpatično djevojčice i Adrian, njen mlađi brat, rođen 1982. godine.

Početkom srpnja 1994. godine odlazi s djecom u izbjeglištvo u Evropu. Nadam se da i dalje živi s onom urođenom čestitošću i kršćanskim pouzdanjem, što je pokazivala u zavičaju. Svakako, mislim da predano čuva i podiže djecu. Kamo sreće, da je mogla ostaviti bol i tugu. Nažalost, bez toga križa nije otišla u svijet.

DRAGOČAJ

Ovo prostrano seosko područje većim dijelom čini skup katoličkih sela: Orlovac, Dikevci, Ojdanića Brdo, Čivčije, Stranjani i Matoševci. Njemu pripada i Gradina. Za razliku od današnjeg, negdašnji Dragočaj je bio veći, uključujući i sela u donjem toku rječice Dragočaja, tj. Zalužane, Kuljane, Ramiće i dio Barlovaca, čim je izlazio na obalu Vrbasa u prostoru između Trna i Derviša.

Takav veliki Dragočaj svojevremeno je imao župnu organizaciju u 16. i 17. stoljeću. Stara župa Dragočaj uključivala je i sela ivaštanskog kraja. Prvi nama znani spomen na Dragočaj i postojanje župe u njemu imamo 1567. godine, kad izvori spominju "fra Marka, župnika u Dragočaju više Banje Luke" (25). Međutim, Mandić pretpostavlja da su župa i selo Dragočaj postojali u ranijim vremenima, odmah po dolasku Turaka. On pretpostavlja da je u raspodjelama župa u Bosni i Hercegovini 1535. i 1538. godine na okrug franjevačkog samostana u Fojnici - osim

Jajca, Kotor Varoša i Banja Luke podpadao i Dragočaj (26). S mnogo vjerojatnosti mogli bismo ustvrditi da je u prvim decenijama turske vlasti u Bosni postojao Dragočaj, kao seosko područje u blizini Banja Luke, s župnom organizacijom. Tako, računajući da su Turci zavladaali Banjom Lukom 1528. godine a ivaštanska župa stvorena znatno kasnije, u dvadesetim godinama 18. stoljeća, Dragočaj kao župa postojao je gotovo 200 godina.

O Dragočaju, župi i mjestu, župljanima i mještanima prvog doba turskog gospodstva ne znamo mnogo. Osim fra Marka, spomenutog župnika 1567. godine znamo samo za puno ime i prezime župnika 1638. godine. Prema izvješću biskupa fra Jeronima Lučića spomenute godine "župom upravlja fra Pavao Bosančić" (27). Tada u župi nije bilo crkve. Godine 1675. postojala je skromna kapela na Crkvenama i župni stan na Lovrića Glavici. Župa je imala 1200 vjernika. Bila je jednako brojna kao i gradska a za 500 vjernika brojnija od motičke.

Župa nestaje u ratnim vremenima 1683 - 1718. godine. Nedugo zatim, godine 1720. Dragočaj se pribraja novonastaloj ivaštanskoj župi. Nakon dugog perioda od 159. godina pribraja se župi Barlovci, kojoj i danas pripada. Do početka rata 1991. godine u njemu je obitavalo oko 2300 katolika.

O Dragočaju i njegovoj prošlosti mogli bismo mnogo toga kazati. To i činimo, kad u daljnjim izlaganjima govorimo o pojedinim selima dragočajskog područja.

(25) D. Mandić, Etnička povijest Bosne i Hercegovine, svezak III. ZIRAL, Toronto -Zurich-Roma-Chicago, 1982., str. 572.

(26) Vidi: D. Mandić, Nav. dj. str. 569.

(27) F. Marić, Nav. dj., str. 33.

*Što je sela moga rodnog kraja,
Nigdje sela kao Dragočaja.
Od Crkvena, pa do Ruševnjaka,
Od Maršale, pa do Barlovaca,
Čelanovca, pa do Dikevaca,
Sve je zemlja moga zavičaja.*

ORLOVAC

U posljednje vrijeme Orlovac predstavlja veliko selo s 220 katoličkih kuća. Bar tako je bilo do 1991. godine. Svojim smještajem i populacijom čini centralni i najvažniji dio Dragočaja. Graniči sa Zalužanima, Čivčijama, Ojdanića Brdom, Dikevcima, Prijakovcima i Ramićima. Najznačajniji toponimi u selu su slijedeći: Orlovačko Brdo, Lovrića Glavica s Crkvenama u zaleđu, gajevi i ravnica ispod njih, na koju se nadovezuje blago ~~aguta~~ ravan Topića. Selo ima više zaselaka:

Stojčevići u središnjici, koji predstavljaju najstariji segment sela.

Šalići, koji se dijele na dvije skupina: jedni uz Crkvene a drugi ispod gajeva, koji se skraćeno zovu "Sati".

Mijatovići ispod samih Crkvena, uz staru prijedorsku cestu.

Topići u ravnici, o kojima posebno govorimo kao izdvojenom zaselku.

Osim ovih spomenutih cjelina, u Orlovcu postoje još manji dijelovi sela: Kaure, Marići i tzv. "Žicin Put".

Prošlost

Selo je relativno novijeg datuma. Pojavljuje se u 60-tim godinama 18. stoljeća. U izvješću biskupa fra Pave Dragičevića iz 1744. godine Orlovac se ne spominje u popisu sela ivaštanske župe. Spominje se Ojdanića Brdo. Tu, među kućnim starješinama spominju se Šalići i Stojčevići, odakle zaključujemo, da su prostori Orlovca potpadali pod Ojdanića Brdo.

Međutim, godine 1768. biskup fra Marijan Bogdanović spominje Orlovac kao selo ivaštanske župe s 25 domaćinstava. Istovremeno na Ojdanića Brdu bilježi samo pet kuća. Bogdanoviće pripisuje Orlovcu, što moramo korigirati, jer su oni s Ojdanićima činili glavnu populaciju Ojdanića Brda. S druge strane, ne spominje Dikevce a njihove Bajloviće, Pavlovićeve i Majane pripisuje Orlovcu. Kad ovo znamo, nalazimo da je novonastalo selo Orlovac bilo mnogo manje a Ojdanića Brdo i Dikevci veći, što dokazuju prethodni i potonji izvori.

Biskup fra Augustin Miletić ne spominje Orlovac 1813. godine, iako je tada sigurno postojao. Kad u popisu vidimo Dikevce s 22 i Ojdanića Brdo s 19. domaćinstava, postaje nam jasno da su njima pribrojana i ona iz Orlovca. Kasniji izvori iz 19. stoljeća predstavljaju nam Orlovac kao manje selo. U novije vrijeme selo se osjetno povećava, da bi u šezdesetim godinama preraslo u najveće mjesto

u Dragočaju.

Brojno stanje stanovništva u selu kretalo se u nizu sljedećih brojki:

1768. godine	25 domaćinstava	284 članova
1856. godine	7 domaćinstava	99 članova
1858. godine	7 domaćinstava	82 članova
1864. godine	9 domaćinstava	85 članova
1877. godine	11 domaćinstava	84 članova
1880. godine	14 domaćinstava	98 članova
1885. godine		152 članova
1892. godine		157 članova
1935. godine		456 članova
1960. godine		572 članova
1991. godine		830 članova
1994. godine		316 članova
1996. godine		28 članova

Orlovac je bio čisto katoličko selo. Tek poslije drugog svjetskog rata nastanilo se nešto pravoslavnih uz staru prijedorsku cestu i put prema Dikevcima.

Na području Orlovca katoličko stanovništvo je zatirano u nesigurnim ratnim i kužnim vremenima. Predaja nam donosi vijest da su Turci sasjekli narod i svećenika, sabrane na sv. Misu na Lovrića Glavici, što je moglo biti u Velikom bečkom (1683 - 1699.) ili Austro-turskom ratu 1716-1718. godine. U epidemiji 1795 -1796. godine osamnaest Stojčevića je podleglo nemiloj bolesti. U vremenu haranja velike kuge 1813 - 1818. godine pomrlo je mnogo naroda u Orlovcu. U Stojčevićima je pomrlo sedamnaest osoba, što odraslih, što djece. U Šalićima isto toliko a u Topićima kuga ih je pomorila desetoro. Najviše okuženih pokopano je na Lovrića Glavici, koja se predstavlja veliko kužje groblje, gdje se i u novijem vremenu mogu naći kameni nadgrobni spomenici.

U mirnim vremenima vrebala je opasnost od hajduka, razbojnika i svakojakih pustolova. Poznato nam je ubojstvo Jakova Šalića od strane hajduka Marijana Lovrenovića, koje se dogodilo 16. travnja 1848. godine. Sličan tragičan slučaj bilježimo 1819. godine. Naime, tada je ustrijeljen Stjepan Stojčević, koji je branio svoju sestru od otmičara i pozantog banjalučkog razbojnika Ivana Gibe (28). S druge strane, pojedinci ili skupine grkoistočnih su se zalijetali i na područje samog Orlovca. U matičnim knjigama zabilježen je jedan takav prepad 1810. godine. Naime, bdijući noću kod stada trojica Šalića našla su se u opasnosti. U gluho doba noći napalo ih je 12 šizmatika. Dvojica pastira su povrijeđeni pobjegli, a

(28) "Orlovacze die 12 8bris 1819. In Domino Stephanus Stoicsevich optimus Catholicus Plumbeo Glande tractus a malefeziato Gibba Parochia Banjalucensis quod defenderit suam sororem a raptoribus ab anepto vulnere 37: die piissime expiravit aetatis suae anorum circiter 40." MU župe Ivanska za 1819. godinu.

treći, Šimo Šalić, čovjek u dobi od 30 godina nemilosrdno je umoren (29).

Uspostavom austrijske vlasti u Orlovcu je počeo miran i idiličan život. Posjedi Orlovčana su na relativno plodnoj i pitomoj zemlji. Uz prometnice, koje od Banja Luke vode za Prijedor Orlovac ima lijepu perspektivu. Kao mnogoljudnije selo čini jezgru Dragočaja. Teška srca, Orlovačani su se jedva pomirili s činjenicom da se župna crkva gradi u Ramićima, a ne tamo gdje su oni željeli i gdje je nekad bio župni centar, na Crkvenama. No, prilike su se odvijale svojim tokom a Orlovac je pratio ritam svoga razvitka i trenda života, sa školom, poštom, domom i mjesnom zajednicom, što sve nosi dragočajsko ime. Lijep je Orlovac sa svojim brdima, nizinama i gajevima. U njemu se lijepo živjelo u mirnim vremenima, do ovog posljednjeg rata. Rat 1991 - 1995. godine narušio je mir i normalan život u selu. Nadošle su neželjen nedaće, koje je donijelo ratno stanje. Kako se rat vodio daleko, po našim selima, pa i u Orlovcu vladao je prividni mir, koji nije prošao bez žrtava. Stradali su stari Ilija i Jelica Topić, te umirovljeni poštar Joso Anušić. Na koncu, katolici Orlovca morali su napustiti svoje domove i otići u svijet sa statusom prognanika. U selu je ostalo samo 28 katolika. Sve se izmjenilo i poprimilo nekakav drugačiji izgled. Samo na Crkvenama i dalje vlada grobna tišina, u kojoj - pored ostalih - počiva starina Orlovca: Joso Tubin, Vid Šalić, Andrija Batković, Juro i Anto Stojčević, Marko Kaurin, Ivan Lužar ... Ali i mladost Stjepana Šalića, Alena Kaurina, blizanaca Mijatovića, Tomislava Šalića ...

(29) "Orlovacz Die 23 7bris 1810. Jurta mocem consuetum nocturnas esenbias faciens penes suum ovile cum duobussociissuis: hinc circa boram 4 noctis supervenientes Schismatici Nro 11, aut aut 12: irruentes in pauperculos Pastores, ex quibus duo lasi ecasuique vitam cum mode commutavit anno Juventutis suae 30, Sepulturaque traditus est in Communi Coemeterio Czarkuine", MU župe Ivanjska, godina 1810.

Crkvene

Izvjesno je da je centar stare dragočajske župe bio na Lovrića Glavici. Tu je bar neko vrijeme - postojao skromni župni stan. S druge strane imamo podatak, da je biskup fra Marko Dobretić krizmao u Topićima. Međutim, mjesto okupljanja katolika Orlovca i okolnih sela bilo je groblje Crkvene. Poznat onam je da se pola groblja nalazi na zalužanskoj strani. Iako je mjesto kapela i crkava na zalužanskoj strani, ipak Crkvene podrazumijevamo kao dragočajsko groblje, točnije rečeno kao orlovačko. Naime, tako se tretiralo u prošlosti. Godine 1880. crkva na Crkvenama se pribraja Orlovcu. Svi mještani Orlovca i ostalih dragočajskih sela pokopavaju se na Crkvenama, kojima su najbliže orlovačke kuće, sa sjeverne i zapadne strane. Najbliže kuće Zalužana nalaze se tek na Obuvaljci.

Na ovome groblju, smještenom na obraslom obronku počiva naša starina. S tim usnulim svijetom predan je pokoju Božjem i fra Petar Ćosić, banjalučki župnik, koji je 1795. godine umro u župnoj crkvi u Rakovcu. U nemirnim vremenima nije bio moguć njegov pokop u banjalučkom groblju "Bascha". Nesigurno je bilo i na Motičkom groblju, radi čega je pokopan na Crkvenama (30).

Poput njega, na Crkvenama snom vječnog mira počiva zaslužna starina fra Stipo Radman iz Šargovca, koji je umro u Volaru kod Ljubije 1887. godine. Pokopan je pored tadašnje crkve sv. Vida, ispred njenog ulaza s desne strane. I sada mu se vidi spomenik pored velikog stabla duda.

Na ovom groblju okupljali su se vjernici stare dragočajske župe. S takvom praksom nastavili su i nakon njenog nestanka. Tu su bile trošne kapele i crkve, gdje su "ujaci" nedjeljama i blagdanima služili sv. Misu. Na tako značajnom groblju krizmali su apostolski vikari, biskupi i crkveni dostojanstvenici, kao Dragičević, Bogdanović, Dobretić, Vujičić, Stadler ...

U davnim vremenima na Crkvenama je bila crkva sv. Vida, zidana od kamena. Najvjerovatnije je sazidana u predturskom vremenu. Na blagdan sv. Roka 16. kolovoza 1776. godine biskup fra Marko Dobretić nalazi samo njen kameni oltar. Služba Božja održavala se pod vedrim nebom, u improviziranim ili skromnim kapelama, kako su prilike dopuštale. Tek koncem turske vladavine katolici su mogli imati prostraniju crkvu. Naime, pod vodstvom fra Franje Ćurića u groblju je 1867. godine sagrađena dosta prostrana bogomolja. Točno ne znamo njenu veličinu, ali maksimalni promjeri mogli bi biti 20 x 10 metara. Građena je od drveta a po nutarnjim zidovima nabačen je malter. Patos joj je bio od grubo tesanih dasaka. Čini se da je pokrivena šindrom a tek kasnije - početkom austrijskog perioda - imala je bolji pokrov s biber crijepom. Kad je građena 1867. godine, bila je jedina prostranija crkva u banjalučkom kraju. Po grobljima i pri župnim

(30) *"Post gravem et longam infirmitaten, piissime ex hac vita decessit Re/vere/ndus Parochus Bagnalucensis, Fr. petrus Chiosich a Volar... in eadem igitur Domo Parochiali, in Villa Raccovac... die 25. Martii 1795; aet. suae an. 47 circiter... Sepultus fuit more, Religioso, in habitu Seraphico, cum tota assistentia Fratrum, et cum magno concursu populi, in Comuni Coemeterio Czarkvene. Per me F/atr/rem Stephan Trogranchich..."*, MU župe Ivanjska, 1795. godina

stanovima bile su trošne kapele, skromnih razmjera. Još nije bilo trapista i njihove crkve, ni Petrićevca, ni crkava u gradu. Tada jedina građevina u banjalučkom kraju, dovoljno prostrana i velika, da bi se mogla nazvati crkvom bila je dotična crkva sv. Vida na Crkvenama. U njoj je krizmao fra Pashal Vujičić 1874. i 1880. godine. Nakon njega i dr. Josip Stadler 6. kolovoza 1882. godine.

Po završetku Prvog svjetskog rata opremljena je župna crkva u Ramićima, čime je ova na Crkvenama postala suvišna, pa je uklonjena nakon 50 godina postojanja. Umjesto nje sazidana je obična grobljanska kapela.

Crkvene su bile uvijek mjesto okupljanja velikog mnoštva vjernika. Tako je bilo i u posljednje vrijeme, do rata 1991 - 1995. godine. Pogotovo na velike svetkovine Spasova, Svih Svetih, Velike i Male Gospe. Tada je lijepo bilo gledati groblje ispunjeno prispjelim vjernicima. Živa Crkva, živi svijet i oni usnuli, koji počivaju pod mramornim spomenicima i znamenom križa. Ovo veliko mnoštvo vjernika poslije sv. Mise "osulo" bi se niz padine Crkvenog Brda, pa bi se prolaznici na prijedorskoj cesti kod UNIS-a pitali, otkud ovoliki svijet? A na Svi Svete do duboko u noć gorjelo bi mnoštvo svijeća po grobovima, tako da bi glavica Crkvenog Brda s grobljem ličila na neku vatrenu, sjajnu krunu, koja se izdaleka zapaža.

Topići

Tako se naziva dio Dragočaja, поближе rečeno, onaj ravnniji predio Orlovca uz staru prijedorsku cestu, počevši od dragočajskog doma do stare škole s jedne, te do gajeva s druge strane. Slijedeći izvore, mogli bismo zaključiti, da su se obitelji s tim prezimenom pojavile u Dragočaju u vremenu migracija tijekom prve polovice 18. stoljeća. Naime, u Dragičevićevom popisu 1744. godine ne spominje se ni jedno domaćinstvo Topića u Dragočaju. Čini se da su već tada bili, jer se u faksimilu jasno vidi, daje biskup 14. siječnja 1742. godine na Ojdanića Brdu krizmao Bartola Topića, dijete od sedam godina (31). Prema Bogdanovićevom izvješću iz 1786. godine, vidimo da su registrirani u Dragočaju. Na Ojdanića brdu bila je kuća Blaža Topića s devet a u Orlovcu Mile Topića s dvanaest članova (32). Osam godina kasnije biskup fra Marko Dobretić spominje mjesto Topolu. Naime, spomenuti biskup je bio na Crkvenama 16. kolovoza 1776. godine, tj. na blagdan sv. Roka. Kad je završio bogoslužje i krizmu, otišao je u Bukovicu, gdje je prenoćio u kući, koja je župno vlasništvo. Sutradan, 17. kolovoza došao je u Topolu blizu Dikevaca (33). U istom izvješću spominje se da je biskup krizmao u spomenutom mjestu 95 pripravnika. Vjerojatno je krizmao u kući nekog dobrostojećeg katolika. Proizlazi da je Topola u drugoj polovici 18. stoljeća značajno mjesto u Dragočaju. Vjerojatno nosi ime po Topićima, koji su tu obitavali. Moguće je i obratno, tj. da

31) "Bartholomeus Topich", L. Đaković, Nav. dj., str. 435.

32) "Blassius Topich...Michael Topich...", D. Mandić, Chroati Catholici..., str. 181. i 182.

33) "apud locum dictum Topola prope villam Dikojevci"; J. Jelenić, Nav. dj., str. 212

su dobili ime po topoli, vrsti drveta. Prema ovom drugom tumačenju, moguće je da su se Topići prvotno drukčije zvali, da bi prema topoli dobili svoje konačno prezime.

Prema jednoj predaji Topići su došli iz Bronzanog Majdana a prema drugoj iz Hercegovine. Moguće je da su obje tvrdnje ispravne, s pretpostavkom da su iz Hercegovine došli u majdanski kraj, odakle su pojedini dolazili u Dragočaj. U maticama majdanske župe 1790. godine spominje se prezime "Topich de Siverich" (34). Znamo, Siverići su selo u Brotnju. Jedan ogranak Topića naselio se u Budžaku, gdje i danas imamo katolike s tim prezimenom.

Kad mislimo o Topićima u Orlovcu, usredotočujemo se na današnji zaselak s tim imenom, o kojem smo već govorili. Međutim, ima Topića razasutih po Orlovcu. U prošlosti i u novijem vremenu - izmiješani su s drugim Orlovčanima na Orlovačkom Brdu i susjednom brdu prema Marićima. U 19. stoljeću bila su čuvena trojica braće Topića: Jurić (Juro), Pejić (Pejo, Petar) i Tubo (vjerojatno mu je pravo ime Joso). Prema njima imamo tri ogranka Topića: Jurićevi, Pejićevi i Tubini. Stari Tubo je imao sina Matu a ovaj šest sinova, od kojih je jedan bio nama dobro poznati Joso Tubin. Pejićevi su bili na Orlovačkom Brdu. Pejić je imao tri sina: Ivu, Antu i Marka. Anto je imao lijepo voće, posebno kruške, pa su ga zvali Krušar. I njegova sina Tomu isto su tako zvali. Jurićevi Topići nastanjivali su onaj dio Orlovca, koji se po njima naziva i čini zaselak Topiće. Uglavnom su grupirani u današnjem Topića Putu. Još za Austrije kupili su zemlju od Madžara Jozefa Gociana, onog istog katolika, koji je poklonio sliku sv. Ane za kapelu u Miljana Gaju. Jozef je radio kao skretničar na željeznici. Topići su od njega kupili 60 dunuma zemlje a Ivaniši preostali dio, do stare škole.

Prostor gdje je stara dragočajska škola i na njenoj strani prema Dikevcima posjedovao je Turčin Kazar. Od sto dunuma zemlje, koliko je tu imao sedam je poklonio za gradnju škole a preostalih 93 dunuma prodao je Topićima. Na istom dijelu - kao i na Šalića zaravni ispod groblja Crkvene - bili su torovi, gdje bi "vrhovci" Marčete početkom zime dovodili svoja stada. Turčin Kazar, kasnije i Topići iznajmljivali su im torove. Ta praksa se održala do početka Drugog svjetskog rata, kad su Topići počeli da obrađuju spomenuti dio posjeda,

U sredini današnjih Topića nalazi se jedva zamjetno uzvišenje. Doima se kao umjetno, na blago nagetoj ravlini. Kad god bi orali oko te uzvisine ili po njoj kopali, nalazili bi ostatke cigle i keramike, što ukazuje na mogućnost postojanja ostataka neke građevine iz rimskog perioda. Tijekom 19. stoljeća mještani su tu palili ćumur, pa su spomenuti ostaci pomiješani s pepelom i gareži. No, oranjem obradom ti ostaci se neprestano odstranjivani, pa ih je sve manje.

Tijekom rata 1991 - 1995- godine svi Topići su morali otići u izgnanstvo, nažalost, ni tu tužnu sudbinu nisu doživjeli stari Ilija Topić (r. 14. 8. 1919.) i njegova supruga Jelica r. Marić (r. 6. 9. 1923.). Nedužni su stradali u svome domu 19. travnja 1995. godine. Pokojni Ilija ponajviše je doprinio da se ovo

navedeno o Topićima pribilježi i obznani.

Savjest čovječanstva na kušnji

U Orlovcu živi stariji bračni par Pejo i Milena Blažević. Milena je pravoslavka s Romanije. Tijekom rata 1991- 1995. godine nisu napuštali svoga doma, nisu išli u izbjeglištvo. Tek na koncu, kad je rat već bio završen istjeram su iz svoje kuće. nemajući kuda, morali su se smjestiti u gospodarskoj zgradi. Jednostavno prisiljeni su biti u štali. Za jaslama je privezana krava, uz nju tele a oni jadni, našli su smještaj u drugom kutu. Nova "gazdarica", koja se smjestila u njihovoj kući, pakosno prkosi: "Ja sam u Tvojim kući a vi ste u košari s kravom". Pejo i Milena su se tužili, tražeći pravdu na svestrane, ali nigdje nisu nailazili na razumijevanje, Obično bi im kazali: "Tu se ništa ne da učiniti". Baš lijepo! Renesansa humanizma.

U međuvremenu predstavnici karitativnih i drugih humanitarnih organizacija traže načina da pomognu nezbrinutima. Velečasni Karlo Višaticki dovodi jednu takvu komisiju, Kad su oni sagledali situaciju, zastao im je dah. Pa zar je to moguće? Na domak same Banje Luke naići na tako nešto?

Ovo nisu očekivali. S razlogom više, jer se to događa na dva kilometra od štaba britanskih snaga SFOR-a na UNIS-u. Prvi se snašao Karlo. Sporazumijevši se s Milenom odluči: "Ovdje ćemo popiti kavu". Sjeli u štali, pored krave i teleta.

Pili su napitak. Kako im je godilo, možemo pretpostaviti. Njima humanitarcima, koji su naučili na miomirise i ugodnu aromu, lijepo ophođenje i susretljivost ljudi. Sumnjam da im je ovakav ambijent odgovarao.

Predstavnici komisije nešto su pribilježili i otišli dalje. Oni, savjest Evrope, propagatori ljudskih prava i humanih manira. Nažalost, zbog opće opstrukcije nisu mogli nešto posebno učiniti. Zauzimanjem vlač. Karla za ovo dvoje nevoljnika, koliko-toliko je uređena jedna prostorija u istoj gospodarskoj zgradi. Od tada su njih dvoje mogli mirnije živjeti, jer su odvojeni od prostora s kravom i teletom. Naime, dijelio ih je samo jedan zid. Razmišljajući o njihovoj sudbini, uvijek dođem do istog zaključka: "Bože moj! Teško onome, koji čeka da ga svijet vrati njegovoj kući". A njih dvoje strpljivo nose križ, koji im je nametnut. Tuguju i čekaju, kad će im svanuti ljepši dani.

Ostavi moj križ!

Mato Ćorković se doselio iz Šimića na staru prijedorsku cestu ispod Crkvena. Kad malo popije ili se zainati, učini i ono, što ne bi trebao činiti. Jednom zgodom opladio se sa susjedima da ima smjelosti noću otići na groblje Crkvene, s njega donijeti križ, iscijepati ga i ogrijati se na njegovoj vatri. Da im dokaže svoju hrabrost, ode noću na groblje, izabere masivni križ, iščupa ga i ponese. Tada se dogodilo

nešto nepredviđeno. Iz groblja se začu zovi "Ostavi moj križ !". Mato baci križ, pa natisne bježati niz padinu brda, što su ga noge nosile. O ovome se može svašta kazati. Moguće da je čovjek imao priviđenje, ali mislim da ga je najvjerojatnije netko od susjeda pratio, dobro prestrašio dobacivši ove riječi i - dobio oplaku.

Božjeg čovjeka gurnuo ovan

Jednom prigodom fra Dujo Ljevar je blagoslivljao kuće u Orlovcu. Silazi od Komarićinih kuća i Jure Stojčevića kući Nike Šalića. Ne ide putem, nego prečicom niz stranu. Na strmini sa stadom pasao je veliki ovan, koji je htio i napasti. Ne znajući zato, fra Dujo prolazi pored njega. Ovan digao glavu, malo nakrenuo i gleda. Vidio je mnogo toga šta hoda po zemlji, ali ovakvo nešto još nije vidio. Umotano u tamnu odjeću, opasano štrikom. Sve se veže za rogove ili za vrat a ovo čudo se svezalo oko pasa. I ne obazire se na njega. Uz to, gazi travu, koju on pase. Svejedno ! Što god dođe na dohvat njegovih rogova, mora osjetiti njegov udarac. Zatrči se za njim i grune ga straga. Odletje "ujko" kao lopta niz obalu. Tada je stvarno bio "ens rotundum". Pridigao se. Najprije gleda, da li je čitav. A onda: gdje je križ, sveta voda, torba ...? Tek u Nikinoj kući dovede se u red.

DIKEVCI

Dikevačko selo nalazi se na rubnom dijelu Dragočaja, prema Mišinom Hanu. Graniči sa Nabrdanima, Gradinom, Ojdanici Brdom, Orlovcem i Duralama. Većina kuća smještena je uz rječicu, koja kroz Gradinu nadolazi iz Živaje, te na padinama Marića Brda i strani susjednog brda prema Duralama. U prošlosti bilo je to čisto katoličko selo, koje u novije vrijeme nastanjava i nešto pravoslavnih Podgradinaca. Stariji oblik imena sela bio je nešto duži, pa je glasio "Dicoevczi".

Kao selo u sklopu dragočajskog kraj Dikevci se pojavljuju poslije Banjalučkog rata 1737. godine. Već 1742. godine biskup fra Pavo Dragičević spominje ih kao selo s petnaest domaćinstava, što za tadašnje prilike predstavlja značajnije seosko naselje. Tada su tu živjeli katolici s prezimenima: Popić, Božinac, Zobić, Jerković, Majan, Dimolo, Miljanović, Pavlović i Bura. Tijekom vremena, u migracijama i kužnim zatiranjima nestaju obitelji s tim prezimenima a nadolaze novi stanovnici u Dikevce. Od spomenutih ostala je samo uspomena na Pavloviće. Naime, jedno brdo pored današnjih Dikevaca, u pravcu Gradine i danas nosi naziv Pavlovača, što potvrđuje, da se negdašnje selo steralo i po tom brdu. Pavlovići, koji su obitavali na Pavlovači, početkom 19. stoljeća odselili su u Zalužane. Naime, tamo ih nalazimo za velike kuge 1813 - 1818. godine. Tu nisu dugo ostali, pa su pošli dalje i smjestili se u Budžaku. Tamošnji put, uz koji su se naselili, po njima se naziva Pavlovića Put.

Koncem 18. stoljeća u Dikevcima se pojavljuju Bajlovići, koji od tada postaju najzapaženije obitelji u selu. Pojedine njihove obitelji bile su i na Kuli (Čardaku) u Stranjanima. U novije vrijeme jedan ogranak Bajlovića naselio se u Orlovcu. Prema predaji, Mihići su doselili iz Hercegovine. Pored njih, do ratnog vremena 1991. godine u Dikevcima su obitavali: Ivankovići, Marići, Šalići, Stojanci, Vidakovići, Lovrići, Pranjići, Danileci, Kaurini ...

Kao selo ivaštanske, kasnije barlovačke župe Dikevci se redovito spominju u svim izvorima, prema kojima možemo pratiti brojno stanje stanovništva u selu. Prema tim izvorima, prije svega prema šematizmima imamo slijedeći prikaz:

1742. godine	15 domaćinstava	131 član
1813. godine	22 domaćinstava	209 članova
1856. godine	10 domaćinstava	60 članova
1858. godine	10 domaćinstava	72 članova
1864. godine	7 domaćinstava	68 članova
1880. godine	14 domaćinstava	93 članova
1885. godine		100 članova
1892. godine		137 članova
1935. godine		261 članova
1960. godine		282 članova
1991. godine		287 članova
1994. godine		112 članova
1996. godine		25 članova

Uzrok umanjuju broja stanovnika u Dikevcima tijekom 19. stoljeća trebamo tražiti u djelovanju zaraznih bolesti, prije svega, u djelovanju velike kuge 1813 - 1818. Umanjenje posljednjih godina prouzrokovao je ovaj posljednji rat.

Groblje s kapelom sv. Jurja

Na Marića brdu nalazi se seosko groblje, koje je novijeg datuma. Na mjestu spomenutog groblja do pored Drugi svjetski rat bio je veliki križ. Takvo isto znamenje bilo je i na susjednom Bajlovića Brdu. Inače, do tada su mještani Dikevaca svoje pokojne pokopavali na Crkvenama. Onaj manji dio, na rubu prema ivaštanskoj župi pokopavao bi pokojnike na Vučića Gaju. Ovako uhodani raspored poremetili su događaji koncem Drugog svjetskog rata, kad su često bile različite vojske na Crkvenama i u Dikevcima. Kad je 19. studeni 1944. godine umro Marijan Stojanac, partizani su bili u Dikevcima a domobrani na Crkvenama. Silom prilika sutradan ga pokopaju na križu kod Marića Brdu, gdje je do konca istog rata pokopano još dvoje-troje pokojnika. Među njima i Marijanova supruga Anđa Barišić, umrla na Veliku subotu 8. travnja 1945. godine.

Pero Šalić Ilijin, katolik iz Dikevaca, poput mnogih pobožnih ljudi, zavjetovao se da će podići neku svetinju na svome posjedu. Naravno, ako se živ vrati iz rata. Kad se vratio 1945. godine, veliki križ, koji se nalazio u kutu njegove

zemlje bio je istruo i oboren. Vjeran svome zavjetu i iz poštovanja prema onima koji su tu pokopani, podigao je novi, veliki križ od drveta. Kod te obnovljene svetinje dolazili su Dikevčani obavljati privatne pobožnosti, uz uobičajeno ljubljenje toga svetog znaka.

Istovremeno mještani su nastojali osnovati groblje u svom selu. Crkvene su odviše daleko a kod križa na Marića Brdu već je bilo nekoliko grobova. Zato se dogovore i pošalju molbu za osnivanje groblja 29. ožujka 1948. godine. Molbu su podnijeli: Nikola Bajlović, Mato Pranjic, Niko Lovrić, Ivo Stojanac, Ilija Marić, Petar Pranjic, Božo Ivanković, Ivo Kaurin, Ivo F. Stojanac, Šimo Šalić i Pejo Marić. Prema dogovoru, groblje su namjeravali osnovati ondje, gdje već ima pokopanih, a zemlju bi ustupili već spomenuti Pero Šalić, te Ilija Marić i Ivo Bajlović. Ukupno bi bilo 1000 m² zemljišta zvanog "Brdo". Veći dio, 900 m² otkupljenje od Pere Šalića, što se vidi iz potvrde 23. travnja 1949. godine, u kojoj se jasno kaže: "Ja niže potpisani, prodao sam 900 m² zemlje zvane "Bašča" u Dikevcima kod svetinje i to za groblje rkt. i primih u gotovu 2500 din ". (35) Svjedoci su bili: Vince Komljenović, Šimo Šalić i Anto Blažević.

To je parcela, koja s ostala dva manja dijela treba činiti groblje. Na toj parceli bili su oni grobovi a svetinja koju Pero spominje je spomenuti križ. Vrh groblja, gdje je kapela, jest dio, kojeg je ustupio Ilija Marić. Drugi dio, kojeg su ustupili Bajlovići je sasvim desno, ispod kapele. Tako je groblje formirano tijekom 1949. godine. Prvi, koji je poslije osnivanja pokopan u novom groblju bio je Ivo Kaurin, sahranjen 30. ožujka 1950. godine.

Na istom mjestu građani su podigli drvenu kapelu, koja je služila svojoj svrsi do 1961. godine. Veliko nevrijeme, koje je zahvatilo Dikevce ljeti iste godine oštetilo je i rastreslo kapelu, koja je već tada bila u dosta lošem stanju. Istovremeno grom je oborio veliki drveni križ. Tadašnji župnik na Barlovcima, fra Franjo Josipović upućuje molbu vlastima da sagradi novu kapelu dimenzija 3 x 3 x 3 metara, sjednim vratima i dva mala prozora. Vlasti su izašle u susret molbi župnika i dale dozvolu za gradnju 24. kolovoza 1961. godine.

Mještani su započeli gradnju kapele u jesen iste a nastavili i dovršili u proljeće naredne godine. Zidana je i dosta solidno građena. Lijepo je uređena i s održavanjem i danas služi svojoj svrsi. Posvećena je sv. Jurju, pa se na blagdan spomenutog sveca kod nje održava blagoslov polja za selo. Dobrotom Marijana Stojanca Ivinog kupljeno je zvono težine 88 kg, izliveno u studenom 1989. godine u tvornici "Feralit" u Žalecu kod Celja. U proljeće 1990. godine podignut je skromni zvonik od željezne konstrukcije i oboje blagoslovljeno pred sam Jurjev- dan iste godine. Prilikom blagoslova trebalo je prvi put pozvoniti, našto je bravar Joso Bajlović, koji je montirao zvonik i zvono na njemu, malo šaljivo rekao: "Ja sam svojim Bajlovićima već odzvonio".

Nažalost, prvi put zvono se mrtvački oglasilo mjesec dana nakon istog

blagoslova. Naime, tada je stigla vijest iz Njemačke, da je dobrotvor Marijan Stojanac umro. Nakon par dana pokopani su njegovi posmrtni ostaci pored kapele i zvonika, u svome groblju, gdje snom vječitog mira počivaju generacije Dikevčana.

Tek se rodilo a pjeva "k'o gora"

Nekako pred rat 1991 - 1995- godine blagoslivljao sam kuće u Dikevcima. Kratko sam se zadržao na kavi kod Bajlovića. Zanimanje mi pobuđuje malo dijete, momčić domaćina Pere. Potiču ga da nam nešto zapjeva. Malo se ustručava, ali ipak pristane. Simpatičan i iznenađujući prizor: na sred sobe stoji golotrb dječčić, jedva izgovara, ali odvažno pjeva, da odjekuje po cijeloj kući:

*"Oj kuruzo, ispucale kore,
Tebe baja, po tri kile more "*

ČIVČIJE

Selo s ovim imenom na području Dragočaja poznato je od davnina. Smješteno je u južnom dijelu Dragočaja, uz same Motike, s kojima graniči na jugu a na sjeveru s Ojdanića Brdom i Orlovcem. Na istoku dodiruje Šargovac a na zapadu se uvlači sve do Ivankova, između Motika i Stranjana. Od kad znamo za ovo selo, bilo je posve katoličko, sve do posljednjeg rata 1991 - 1995. godine. Inače, u prijašnjim vremenima ograničavalo se uglavnom na današnji gornji dio, da bi se doseljavanjem u 19. stoljeću proširilo prema istoku, do Šargovca i Crkvena.

U turskom periodu nalazima dva naziva ovog sela. Pored sada važećeg Čivčije, upotrebljava se i drugi naziv "Brez Solicze". Susrećemo se s različitim oblicima ovih naziva: Solicze, Bresolicze, Bresolize, Bresolice; Civejzh, Cipcic, Civeie ... Oba naziva paralelno se upotrebljavaju u 18. stoljeću i početkom 19. stoljeća. Tražeći etimološko rješenje, naslućujemo da bi "Brez Solicze" mogao biti stariji, čak i srednjovjekovni naziv, koji govori o mogućem postojanju dotičnog mjesta u tako davnom periodu. Ovaj drugi, uobičajeni naziv turskog je podrijetla. Čivčija je turski naziv za kmeta, rajetina, kmetova, što su u stvari bili kršćani u turskom carstvu.

Čivčije su podpadale pod dragočajsku župu. Godine 1720. ulaze u sklop župe Ivanjska. Godine 1860 - 1875. dolaze u sastav Rakovca, zatim Petrićevca, da bi 1983. godine pripojene novonastaloj motičkoj župi.

U oskudnim podacima 17. stoljeća ne nalazimo spomen na ovo selo. Spominju se Dragočaj i Motike, ali Čivčija nigdje nema. U izvješćima iz 18. stoljeća nazire se raspored sela, u kojem se redovito spominje ovo mjesto, sad pod jednim, sad pod drugim imenom.

Apostolski vikar fra Mato Delivić spominje Čivčije kao značajno selo ivaštanske župe 1737. godine. Pod imenom "Civcijzh" bilježi mjesto s 15 domaćinstava i 160 članova, od kojih je krizmao 104 pripravnika. Tada je to bilo selo s dosta brojnim pučanstvom, po gotovo kad uzmemo u obzir, da je ovo približeno pet godina nakon strašnog kužnog pomora. Čini se da su zaklonjenost, odvojenost od grada i zdrava priroda činili svoje, pa je narod sačuvan.

U Banjalučkom ratu 1737. godine i u poratnim zbivanjima u selu se osjetno umanjio broj stanovnika. Godine 1742. u obilazak ivaštanske župe dolazi biskup fra Pavo Dragičević. U popisu naselja iste župe spominje "Cipcic", s osam domova i 77 članova. Od tih osam kućnih zajednica tri su nosile prezime "Cipcica", što reći, da je selo po njima dobilo ime. U novije doba Čivčija ili Čivčić zamjenjuje se prezimenom Džolić. Međutim do ovog vremena, paralelno se upotrebljavaju oba prezimena, s tendencijom da se Čivčić izbaci iz upotrebe. Dvije obitelji bile su s prezimenom Jakovljević a preostale tri Lipovci, Tuzići i "Milodrozo". Najbrojnija zajednica bila je ona od Martina Lipovca, koja je imala 17 članova.

Prema izvješću biskupa fra Marijana Bogdanovića od 25. studeni 1768. godine Čivčije su (pod nazivom "Brez Solize") imale 10 domaćinstava sa 171 članom.

Krajem 18. stoljeća u Čivčije doseljavaju nove obitelji. Šalići dolaze oko 1790. godine. Početkom 19. stoljeća u selo se naseljavaju Komljenovići i Marići. Za njima dolaze Tomići, da bi sredinom istog stoljeća u vrh sela naselili Marušići. Šalići i Tomići su se smjestili uz tadašnje selo, više u današnjem srednjem dijelu, dok su Marići i Komljenovići naselili dalje prostore, prema Crkvenama i Šargovcu. Ipak, i pored priliva naseljenika, broj stanovnika u selu nije se povećavao, ponajviše zbog pogubne zaraze kuge. Tako ap. vikar fra Augustin Miletić 1813. godine spominje Čivčije (opet pod imenom Bresolice) sa 17 domaćinstava, što je znatno više nego ranije, ali broj članova nije ništa veći, jer ih je bilo 170, što je gotovo isti broj, kao u vremenu 1768. godine.

Koristeći podatke iz šematizama. možemo donekle pratiti brojno stanje pučanstva u Čivčijama:

1742. godine	8 domaćinstva	77 članova
1768. godine	10 domaćinstva	171 članova
1813. godine	17 domaćinstva	170 članova
1856. godine	17 domaćinstva	148 članova
1858. godine	15 domaćinstva	127 članova
1864. godine	11 domaćinstva	125 članova
1877. godine	14 domaćinstva	153 članova
1885. godine		165 članova
1892. godine		180 članova
1935. godine		423 članova
1960. godine		455 članova
1984. godine		410 članova

Tragajući za znamenitijim ljudima Čivčija, pada nam u oči ime Vida Čivčića, koji je živio krajem 18. ipočetkom 19. stoljeća. Čini se daje bio ugledan mještatin, pobožan kršćanin, čije se ime često spominje. Mnogima je kumovao prilikom vjenčanja i krštenja. Listajući matične knjige ivaštanske župe, dobija se dojam, da ni jedno krštenje i vjenčanje u Čivčijama, Ojdanićima i Stranjanima nije moglo proći bez njega. Njegov unuk, također imenom Vid Čivčić - Džolić bio je poznat, ali po nečemu drugom. Bio je gorski hajduk u posljednjim godina turskog gospodstva u našim krajevima. Iz istog perioda imamo lijepu uspomenu na Vincu Marušića, te Stjepana Šalića - Brđanina, iz donjih Brđana. U novije vrijeme viđeniji ljudi Čivčija bili su: Stjepan Tomić (Kočić), Mile Džolić, Mile Komljenović, Matija Domić, Jakov Jurić...

Kapela sv. Leopolda

Smještena je u gornjem dijelu sela, ispod puta, u bujnom zelenilu. Lokacija se zove "kod Križa", jer tu je prethodno bio samo veliki drveni križ, znamenje kršćanstva u selu, što su ga mještani podigli u vremenu, koje je prethodilo Drugom svjetskom ratu. Kad se taj rat završio, mještani su odlučili sagraditi kapelu kod spomenutog križa. Iz sela su dovezli obični hambar i s adaptacijama od njega načinili kapelu, koja je bila tako skromna, da je u njoj bio samo oltar, pored koga je mogao biti još samo svećenik, koji bi služio sv. Misu. Zbog tako skromnih dimenzija kapelu smo zvali "oltarić", bila je posvećena Našašću sv. Križa. Sv. Misa s poljskim blagoslovom održavana je na spomenuti blagdan 3. svibnja. Kasnije se slavljenje prenosilo na prvu ili drugu nedjelju u istome mjesecu. Na proslavama kod kapele bilo je lijepo slušati Riječ Božju u netaknutoj prirodi. Poslije bogoslužja nastalo bi veselje i ugodni razgovori u debeloj hladovini, što bi završilo "svraćanjem" rodbini u selu. A za djecu - zna se - posebno veselje bio je "diđo", stariji Albanac, koji je nudio sladoled i "šekerlame".

Kako je stara drvena kapela sv. Križa dotrajala, godine 1990. je uklonjena i na istom mjestu sazidana skromna i lijepa kapela, koja je posvećena sv. Leopoldu. No, u ratu koji je uskoro počeo, ista kapela je provaljena i demolirana, da bi neposredno nakon rata ovo skromno svetište otkrili oni, koji prebiru po selu i odnose, što se god može odnijeti. Radili su to iz koristoljublja, premda su odatle mogli odnijeti samo mali broj crijepova. Ali, radili su to vođeni i teško shvatljivim pobudama, prema kojima nisu mogli gledati nešto, što za drugog predstavlja svetinju.

Nešto niže od ove svetinje, u šumi Omerovači postoje neki grobovi, kao ostatak nekog groblja. U matičnim knjigama umrlih nigdje se ne spominje groblje u Čivčijama, jer su se Čivčijaši pokopavali na Crkvenama. Po svemu sudeći, to je kužje groblje, gdje su sahranjivani okuženi i inače mještani u burnim i nesigurnim vremenima, u kojima se pokojnici nisu mogli sprovoditi do Crkvena.

Tuna Marušić

Od Marušića u prošlosti čuven je bio Vince Marušić, ugledan čovjek svoga vremena. Listajući matične knjige nalazimo da je imao obitelj s više djece. Kao dobar kršćanin često je kumovao prilikom krštenja i vjenčanja. U onom burnom turskom vremenu - u nemogućnosti da uvijek podnosi nepravdu - pomalo se bavio i hajdučijom na starom turskom putu, koji iznad Čivčija prolazio od Banja Luke prema Bronzanom Majdanu. Ovdje nije riječ o čovjeku iz daljnje prošlosti. Govorimo o Tuni (Anti), koji je bio zanimljiva ličnost u Čivčijama sredinom 20. stoljeća.

Mlad, naočit čovjek, plavog tena. Iako nije imao mogućnosti školovanja, svojom inteligencijom i urođenim finim manirama isticao se u društvu. Velikom upornošću postizao bi ono što bi želio. U ruke mu je dospio priručnik njemačkog jezika. Glasno čitajući, on ga je savladao i prilično govorio istim jezikom. Rođak iz Njemačke pošalje mu nešto odjeće, pa se lijepo odijevao, kako pristaje privlačnom mladom čovjeku. Tim se isticao u neimaštini, koja se vidno osjećala u godinama poslije Drugog svjetskog rata. Tako uređen i dotjeran dolazio bi u grad kao fini gospodin. U hotelu "Palace" bi se susretao, družio i razgovarao sa strancima. Jednom zgodom zamolio je za ples jednu Nijemicu. Onako šarmantnom nije mogla odbiti. U drugom krugu prilazi ona i moli Tunu da pleše. Čovjek sa sela, bez škole i zvanja a ipak zanimljiv i drag običnim ljudima i onim iz viših krugova. Nije ni čudo, jer je imao urođenu kulturu i humanizam.

Svojim umnim pripovijedanjem i zrelim ponašanjem uvijek je bio rado viđen gost u selu. Na zborovima momaka i mladih ljudi vodio bi glavnu riječ. Kad su stvorili momačko društvo "Klapa" u selu, on mu je bio glavni organizator i animator. Čak su molili uopćenu molitvu, što je malo neobično izgledalo. Dvadeset - trideset momaka, sabranih na "Meraji" Ojdanića Brda mole u suton a Tuna im predmoli. Čovjek bi rekao, da je to neka vrlo pobožna bratovština.

Međutim, Tuna je rano obolio od srčane astme, od koje je mnogo patio. Izgubio je volju za življenjem. Sve je rasprodao i prepustio se nekoj letargiji. Ostao je beskućnik, očekujući zov vječnog pokoja. Susjedi mu sagrađe kuću, no on i nju proda. Ne htijući nikome biti na teret znao je noćivati u kapeli, "oltariću". Jednostavno, Tuna je želio umrijeti. Išao je svome kraju, uz svu brigu rodbine i susjeda. Njegov grob se i danas zapaža na Crkvenama. Ali u svijesti Čivčijaša i dalje živi Tuna, s širokim osmijehom, duhovitim doskočicama i zanimljivim pričama, koje se ne mogu zaboraviti. Još uvijek živi u sjećanju, on boem, nasmijano lice Čivčija.

Nadimci u Čivčijama

Ivićevi, Čokovi, Čičini, Džole, Vule, Brile, Čića, Koža, Jeka, Dudža, Crtara, Džoka, Krtica, Goronja, Nikota, Kočićka, Šargovka, Unuk, Lelac, Kvak, Beneš,

Furso, Čupo, Puđo, Krljo, Maskuz, Potočar, Problem, Januar, Mala Džolića, Kršćanka Božja, Baba sopra, Sune baba, Čoka, Čundro .

OJDANIĆA BRDO

Ovo brdo zauzima centralni dio Dragočaja. S istoka mu je Orlovac, sa sjeverozapada Stranjani, s juga Čivčije a sa sjevera Gradina i Dikevci. S njega se vidi svaki kutak Dragočaja. Pred rat 1991. godine selo je imalo oko 60 katoličkih kuća, koje su razbacane po blagim padinama brda, spuštajući se prema istoku do ravnice uz rječicu, koja nadolazi iz Čivčija. Na sjeveru su tri kuće Brkića na Golubovcu, dok se na zapadu selo i brdo veže s višim šumovitim obroncima susjednih brda. Inače, na toj strani zemlje mještana Ojdanića Brda steru se sve do Ivankova.

Čini se daje u prvom dijelu turske vladavine na Ojdanića Brdu bilo značajno naselje Tumahala (Tuč, Tučjak). Ostaci kaldrme na Kasapnici i starog groblja preko puta na Tučjaku potvrđuju ovu pretpostavku. Vjerojatno je to bilo manje, zbijeno naselje, koje je stradalo u Velikom bečkom ratu 1683 - 1699. godine, poslije čega gubi na značenju. Istovremeno jača selo, s kućama razasutim po brdu. U izvješću biskupa fra Mate Delivića 1737. godine usporedo se spominje Ojdanića Brdo i Tumahala. Istina, u matičnim knjigama spominje se do konca 18. stoljeća kao "Tuzmala". U popisima i izvorima nema joj više spomena. Jednostavno je pribrojana Ojdanića Brdu. U 18. stoljeću Ojdanića Brdo je bilo mjesto okupljanja vjernika donjeg kraja ivaštanske župe. Iako su Crkvene bile značajnije, ipak se na ovom brdu okupljao gornji Dragočaj. Tu su biskupi u kanonskim obilascima često podjeljivali sakramenat sv. Potvrde.

Dana 14. siječnja 1742. godine biskup fra Pavao Dragičević dolazi na brdo, Krizma i u izvješću bilježi da tu svećenici običavaju slaviti sv. Misu s narodom (36). Tu ne nalazimo kapelu ili kakvu veću crkvenu građevinu. Službu Božju upriličili bi kod kuće kojeg bolje stojećeg katolika ili bi pri samoj glavici brda postavili oltar i nad njim podigli improviziranu kapelu od pruća i lisnatih grana. Uz grane odozgo bi prebacili kabanice, da se misnik i oltar zaštite od sunca i kiše. Tako su prakticirali do novijeg vremena, kad je na glavici brda podignuta skromna kapela. Najprije drvena, a potom zidana.

Stanovništvo

Starosjedioci na brdu bili su Ojdanići, po kojima brdo i selo dobivaju ime. U 18. stoljeću oni su bili najbrojniji u selu. Krajem istog stoljeća započinje njihova seoba u Zalužane. Postupno su odlazile pojedine obitelji. Preostali, prorijeđeni kugom 1813 - 1818. godine sve su više nestajali. Zahvaljujući seobi i epidemiji,

36) "In villa Oidanichi... de more celebrato sacro...", L Đaković, Nav. dj., str. 431 - 435

do sredine 19. stoljeća posve su nestali s brda, koje i dalje nosi njihovo ime. Uporedo s njima, na brdu su obitavali i Bogdanovići, ali u manjem broju. No, kako su Ojdanići selili i izumirali u kužnim vremenima, Bogdanovići su se množili zaposjedali njihova ispražnjena imanja. Vjerojatno iz tih razloga u knjizi *Stanja duše* barlovačke župe mome pradjedu Matiji Bogdanoviću dopisali su nadimak "Ojdanić".

S Ojdanićima i Bogdanovićima na brdu obitavali su Vrepci. Iako stare obitelji, čini se da su podrijetlom iz Hercegovine. Anto Lukenda, kad govori o svojim predcima, piše da su oni "s Jukićima, Jurićima, Vrepcima, Ravličima i Orlovcima otišli iz Tihaljine u Bosnu" (37). U izvješću biskupa fra Pave Dragičevića 1744. godine spominje se kao domaćin na Ojdanića Brdu "Matthaeus Vrabaz" s pet članova obitelji. Ovi Vrepci se spominju u matičnim knjigama sve do polovice 19. stoljeća, kad iščezavaju. Bit će da su se utopili u Bogdanoviće, jer su se ovim potonjim i danas pripisuje nadimak ili drugotno prezime Vrebac.

U drugoj polovici 18. stoljeća, u nekom jačem migracijskom kretanju na brdo dolaze Lovrenovići. Bilo ih je više kućnih zajednica, s većim brojem članova. Mnogi od njih su stradali u kužnom pomoru 1795 - 1796. godine, kad su im pomrla 22 člana. Početkom 19. stoljeća još su bili brojni. Od njih potječe hajdučki harambaša Marijan Lovrenović, koji je hajdukovao sredinom istog stoljeća. Kužnim pomorima i seljenjem nestali su s Ojdanića Brda pred sam kraj turske vladavine u Bosni. Održali su se oni, koji su se odselili u Donje Barlovce. No, i oni su morali dalje. Proširivanjem vojarni iseljeni su a obitelji Jure Lovrenovića zadržala se nešto više, u Kuljanima.

U prvoj polovici 19. stoljeća na Ojdanića Brdo dolazi novi val doseljenika. Pojavljuju se Brkići, koji naseljavaju udolinu sa sjeverne strane brda, do same rječice, koja dolazi iz Stranjana. kasnije su se prebacili na istočnu stranu brda, da bi preostali iz udoline izvukli se na Golubovac.

Iz Grahova na brdo dolaze Vulići. U maticama umrlih imamo ubilježbu, da je 26. veljače 1841. godine umro "Antonius Vulich de Grahovo" (38). U tridesetim godinama 19. stoljeća pojavljuju se Bijelići, koji vremenom postaju dosta brojni u selu, više u njegovom zapadnom dijelu. Vjerovatno potječu od Bijelića iz Gomionice.

Ojdanića Brdo je podalje od Banje Luke, s tipičnim seoskim načinom života. Čudi nas, kako su tu ljudi dolazili iz daleka, kako su iz daljine dovodili nevjeste. Pored već spomenutih Vulića, imamo i jednog Talijana, koji je živio na brdu. U maticama krštenih 1785. godine spominje se da je kršten Josip, čiji su roditelji obitavali na Ojdanića Brdu a zvali se "Matthia Bianchi de Verona et Martha Oijdanich" (39). Obično bi dovodili nevjeste iz majdanske župe. Krajem 18. stoljeća na brdu su bile tri s prezimenom Brkić, da bi se kasnije Brkići pojavili u

37) A. Lukenda, *Obiteljska studija*, Zurich, 1998., str. 17

38) MU župe Ivanjska, godina 1841., br. 46.

39) MK župe Ivanjska, godina 1785., br. 455.

selu. Ali, dovodili su djevojke i iz daljih krajeva. Godine 1786. kršten je Matija, čiji su roditelji bili "Mattheo Bogdanovich et Flora de Carna gora" (40). Tri godine kasnije, ubilježeno je da je krštena Katarina, kći Mile Vrepca i Cvijete (Flora) iz Livna. Na Ojdaniću Brdu živjela je i jedna Ruskinja. Naime, Ivo Ljevar iz Stranjana, vraćajući

se na koncu Prvog svjetskog rata doveo je sa sobom Ruskinju Mariju. Čini se da je bila iz redova plemstva. Kako je ono u Rusiji propalo, pošla je za njim.

Kad se Ivo odijelio iz zajednice, sagradio je kuću kod stranjanske škole, gdje su živjeli do Drugog svjetskog rata. U istom ratu Ivo pogine a Marija se preuda za udovca Mišu Bijelića s Ojdanića Brda. Njih dvoje nisu imali djece, ali je Mišo imao iz prvog braka sinove Antu, Marka i Matu. Po njoj su pastorku Anti dali nadimak "Ruso" a svima njima zajedno "Rusini". Kad je Mišo umro, pastorki nisu dobro gledali na maćehu Mariju. Nemajući niotkud potpore, ode u Vojvodinu, gdje je kod neke obitelji čuvala djecu do svoje smrti. Iako je bila plemenite plave krvi, dobro se uklopila u siromašniji način života. Suživjela se sa našim narodom. Jako je lijepo pjevala ruske pjesme i igrala. Valjda kazačok.

Brojna stanje na Ojdanića brdu

1737. godine	20 domaćinstava	280 članova	Tusmahala
	10 domaćinstava	150 članova	
1742. godine	13 domaćinstava	169 članova	
1768. godine	5 domaćinstava	92 članova	
1813. godine	19 domaćinstava	199 članova	
1856. godine	8 domaćinstava	67 članova	
1858. godine	20 domaćinstava	280 članova	
1864. godine	8 domaćinstava	74 članova	
1877. godine	8 domaćinstava	81 članova	
1880. godine	7 domaćinstava	80 članova	
1885. godine		80 članova	
1892. godine		71 članova	
1935. godine		226 članova	
1960. godine		247 članova	
1991. godine		279 članova	
1994. godine		94 članova	
1996. godine		2 članova	

Ovdje očito ima netočnosti, jer se u pojedinim slučajevima dio populacije Ojdanića brda pripisivao susjednim selima. Recimo, godine 1768., kad se Bogdanovići pripisuju Orlovcu.

Ojdanića Brdo je tijekom prošlosti imalo populaciju, koja se smanjivala ili povećavala, ovisno o uvjetima i okolnostima. Međutim, koncem rata 1995. godine ostala je samo jedna obitelj s dva člana. Svi ostali morali su napustiti ognjišta i otići u progonstvo. Brdo je opustjelo. Mnogi domovi su porušeni a na bolje stojeća

40) MKŽupe Ivanjska, godina 1786., br. 175.

imanja naselile su se pridošlice. Godine 1998. vraća se izbjeglica Petar Bogdanović i opet se nastanjava u svome selu.

Nesuđene batine

Poslije Drugog svjetskog rata moj ujak Mišo Bogdanović, gluhonijem od rođenja, kao mladić se zabavljao tijekom uskrasnih blagdana. Načinio je neku prangiju, pa je s njom pucao po glavici brda. Policajci gledaju dvogledom od dragočajskog doma i vide da netko puca po brdu. Dođu u izviđanje, pa raspitujući se priđu kući i zateku samo baku. Pitaju za onoga koji je pucao a ona odgovara: "Ma, onaj moj budalaš ! Eno ga, malo prije ode u selo". Zatraže pucaljku a baka je donosi i kaže im: "Nosite to odavde! Da samo budem mirna". Vraćajući se policajci u gaju susretnu susjeda Stipu Bogdanovića. Pitaju ga: "Jesi li ti Bogdanović?" Ne sluteći nikakvo zlo odgovara: "Jesam". Policija više ne propituje. Ne treba im više objašnjavanja. Brzi su na "pendreku". Pograbe iznenađenog Stipu, pa ga dobro namlate. Jadan čovjek, ni kriv ni dužan, na pravdi Boga dobi grdne batine. Baka je kasnije zgrmila na Mišu a on - gluhonijem - čudi se, što se to događa. Radi neke buke od pucnjave, tako lako se dobiju batine. Malo se uozbiljio, kad je shvatio, da ih je on trebao dobiti.

TUSMAHALA

U izvješću ap. vikara i biskupa fra Mate Delivića iz 1737. godine, u popisu mjesta ivaštanske župe spominje se Tusmahala s 10 katoličkih kuća i 150 članova (41). Pregledajući matice iste župe, nalazimo da se to mjesto spominje sve do konca 18. stoljeća. Godine 1798. spominje se kao "Tuzmala" (42). U 19. stoljeću ne spominje se naselje s takvim imenom, pa ga u posljednje vrijeme uopće nema. Razmišljajući o tome nestalom i zaboravljenom naselju, postavljamo sebi pitanje: gdje je bila ta Tusmahala?

Imajući u vidu raspored sela prema izvješću iz 1737. godine, spomenuto mjesto možemo tražiti samo u gornjem Dragočaju. Uvažavajući ovu postavku, pomišljamo da Tusmahalu tražimo negdje u Živaji, Ruševnjaku ili Gradini. Međutim, indicije nas upućuju na drugu stranu, na Ojdanića Brdo, na Tučjak. Naime, u 17. i prvoj polovici 18. stoljeća spominje se Ojdanića Brdo. Godine 1737. biskup Delivić spominje mjesto "Hoidanich" s 20 katoličkih kuća i 280 članova. Kako se Orlovac još ne spominje kao zasebno mjesto, Ojdanićima je priključen sav predio Orlovačkog Brda. Moguće da je dio Ojdanića Brda, koji veže sa susjednim uzvisinama na zapadu izdvojen i činio posebno mjesto. Tu je

41) F. Marić, *Nav. dj.*, str. 49.

42) MK župe Ivanjska, godina 1798., br. 2227.

prastaro groblje Tučjak a pored njega mogao se sve do sredine 20. stoljeća vidjeti ostatak kaldrme na lokalitetu Kasapnica. Tu je u turskom a dobrim dijelom i austrijskom periodu bilo neko trgovište, kao seoska stočna pijaca, na kojoj se u određene dane trgovalo. Pored grla stoke sitnog i krupnog zuba, tu se moglo nabavljati i svježe meso. Da je tu stvarno bilo neko naselje, po svemu sudeći spominjana Tumahala, govori i činjenica, da su 1798. godine u "Tuzmali" obitavale obitelji Ojdanića, čija je postojbina u Dragočaju, na Ojdanića Brdu. Sve ove datosti potvrđuju, da je tu bilo naseljeno mjesto, koje je jednostavno nestalo. Moguće da je to zaboravljena Tumahala.

Sam naziv mjesta govori nam da je muslimanskog podrijetla. Vjerojatno je u toj mahali bilo i nešto muslimana. U tako manjem, zbijenom naselju mogao je biti čardak, ekonomija spahije za ubiranje uroda i dohotka od raje i nešto muslimanskih kuća. Poslije Velikog bečkog rata 1683-1699. godine muslimani se osjećaju nesigurnim po tako malim naseljima, pa se povlače i grupiraju u Banjoj Luci. Moguće da je Tumahala izgorjela u spomenutom ratu. Takvom mogućnošću tumačimo odumiranje i nestanak samog naselja. Moguće da su se tu zadržali preostali katolici. Eventualnim rušenjem ili palenjem mahale nestaje zbijena jezgra naselja, pa vremenom mjesto postaje neznatno i razbijeno, s tek nekoliko kuća, koje se kasnije pribrajaju Ojdanića Brdu.

STRANJANI

U gornjem dijelu Dragočaja, na južnoj strani šumovite Gradine, od davnina postoji selo Stranjani. Svilo se u dolini rječice i na padinama Gradine i suprotne strane susjednog brda Ivankova. Graniči se s Gradinom, Matoševcima, Ojdanića Brdom a iznad Ivankova i krajnjim, gornjim dijelom Motika. Vrlo rano, već u prvoj polovici 18. stoljeća na prostorima Dragočaja spominje se selo Stranjani. Biskup fra Mato Delivić spominje ih 1737. godine pod imenom "Stragnani". Bilježeći da je tada selo imalo 15 katoličkih kuća sa 145 članova. Tijekom rata iste godine umanjio se broj pučanstva, tako da pet godina kasnije, biskup fra Pavo Dragičević u Stranjanima nalazi 12 kuća s 86 članova. Kako se u istom izvješću navode imena i prezimena domaćina, tako u selu nalazimo obitelji sa slijedećim prezimenima: Jarac, Stevo, Jurić, Jelić, Gubičan, Jerković, Barić, Bukva i Komarica. Naravno, u posljednje vrijeme u ovom selu nemamo mještana s tim prezimenima. U migracijama, prouzrokovanim ratnim i kužnim prijetnjama nestali su ovi a nadošli drugi, koji se drugačije prezivaju. Od tada postojećih, Jurici su se pomakli na Ojdanića Brdo, dok su Komarice odselili u Novakoviće i Orlovac.

Čudno je to, što u izvješću od 1774. godine Dragičević ne spominje Blažević. Naime, u migracijama poslije rata 1737. godine Blaževići su bili nazočni

u gornjem Dragočaju. Godine 1742. nekoliko djece s tim prezimenom je krizmao na Ojdanića Brdu. U faksimilu jasno se vidi da su došli iz Lišnje (43). Bit će da se još nisu stalno smjestili u Stranjanima. U izvješću biskupa fra Marijana Bogdanovića iz 1768. godine ne spominju se Stranjani. Međutim, biskup spominje susjedne Matoševce, s dosta većim brojem od 24 kuće, što nam govori, da su Stranjani jednostavno pribrojeni ovom susjednom selu. Krajem 18. stoljeća u Stranjanima se ističu tri zaselka: Kula, Komarice i Kneževići, čije izdvajanje možemo dugo pratiti u matičnim knjigama.

Kula (Čardak)

ostao je trajno obilježen u Stranjanima. I danas taj dio sela ima samo nešto iznjenjen oblik imena s istim značenjem. Prvi spomen o izdvajanju imamo 1787. godine, kada se spominju "Avdagichi" (44). Vjerojatno su tu spahije imale svoju kulu i ekonomiju. Moguće da su kao gospodari tu bili naseljeni. Kasnije je susrećemo sa sličnim nazivima:

- Avdagna Kula ili Kula Avdagma (45).
- Samo naziv Kula, što možemo vidjeti u istoj matici 1802. godine.
- "Dragozaj Kula", u kojoj je 15. veljače 1809. godine umrla Katarina, kći

Ivana Cvitkovića, pokopana na Crkvenama.

Tek u novije vrijeme naziv Kula s njezinim dodacima zamjenjuje ime Čardak, toponim istog značenja, koji i danas označava spomenuti dio sela.

Koncem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća na Kuli, Čardaku obitavali su katolici s prezimenima: Cvitković, Bajlović, Debeljak, Domaćinović, Jakobašić i Bukva. Od ugledne obitelji Cvitkovića potiče i fra Stipo Cvitković, koji je kao franjevac djelovao u prvoj polovici 19. stoljeća. Na službi ivaštanskog župnika nalazimo ga 1836-1838. godine. Umro je u Fojnici 1848. u 48. godini života.

Komarice

Pojedine obitelji Komarica obitavale su u Matoševcima i Čivčijama, ali najbrojniji su bili oni, koji su nastanjeni u masivu Ivankova Brda, ponajviše u strani, koja se spušta u dubinu stranjanskog sela. Moguće da su živjeli i u Zovici, nešto zapadnije od Ivankova. Kako su bili brojni i činili kompaktnu cjelinu, zaselak je po njima dobio ime. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća često se spominje ovaj zaselak, sa žiteljima samo ovog prezimena. U vremenu haranja kuge 1813-1818. godine pomrlo je mnogo mještana, koji su nosili prezime Komarica. U maticama umrlih ivaštanske župe zabilježeno je da ih je 1815-1816. godine pomrlo trideset i šest a 1818. još jedanaest članova. I poslije haranja te kuge spominje se zaselak Komarice, ali u njima nisu više samo mještani s tim prezimenom, nego se u njemu nastanjavaju i drugi, s drugim prezimenima. Komarice, ili kako u matičnim knjigama stoji "Comaricicihi" obitavali su na Ivankovu i njegovim padinama do

44) MK župe Ivanjska za 1787. godinu, br. 333.

45) MK župe Ivanjska za 1793. godinu, br. 145.

Bosansko-hercegovačkog ustanka 1875-1878. godine, kad jednostavno iščezavaju s područja Stranjana. Čini se da su napustili svoja ognjišta zbog prijetnji i napada ustanika, koji nisu mogli gledati mirne katolike u tim burnim vremenima. Tijekom istog ustanka gotovo svi, osim jedne obitelji pojavise se u Novakovićima. Ta, preostala obitelj bila je na matoševačkoj strani. Obitavala je ispod Ivankova, u današnjim Ljevarima, samo preko puta, na matoševačkoj zemlji. Dok je u prvoj polovici 19. stoljeća domaćin jedine kuće Komarica na čivčijskoj strani Ivankova bio Filip Komarica Vidov, dotle je u isto vrijeme glavar obitelji na matoševačkoj strani bio Petar Komarica. U tijeku Bosansko-hercegovačkog ustanka glava te obitelji bio je Pejo Komarica, koji je s obitelji napustio svoje ognjište. Nije s drugima otišao u Novakovići, nego po nagovoru Marka Marića zvanog Drlja naselio se u Orlovcu, blizu Crkvena. Imao je dva sina, Tomu i Ivu, od kojih potječe sadašnji naraštaj Komarica za Crkvenama.

Kneževići

Negdje u maticama stoji samo Kneževići a negdje paralelno Kneževići-Stranjani. Obitavali su na sastavu Stranjana i Matoševca. Pojedine njihove obitelji bile su na matoševačkom tlu. Čak šta više za velike kuge 1813-1818. godine Kneževiče iz gornjeg Dragočaja, koji su podlegli zarazi (njih petnaest) pribrajaju Matoševcima. Bilo ih je i u Čivčijama. Negdje na prelazu iz 18. u 19. stoljeće počinju se naseljavati u Zalužanima i Šargovcu. Međutim, prvotna domovina Kneževića u banjalučkom kraju bila je ova u Stranjanima. Najvjerojatnije su tu došli iz majdanskog kraja poslije 1744. godine. Po svoj prilici, od tih Kneževića potiče fra Grgo Knežević, koji je djelovao u prvoj polovici 19. stoljeća. Godine 1816-1818. nalazimo ga na dužnosti ivaštanskog župnika. Poznat je po nabavkama crkvenog posuda, posebno ciborija, od kojih su dva bili u posjedu ivaštanske i barlovačke župe. Onaj barlovački je iz 1817. godine.

Poslije velike kuge 1813-1818. godine Kneževići se sve manje spominju u Stranjanima, Čivčijama i Matoševcima. Tu posve nestaju a održali su se oni, koji dođoše u Zalužane i Šargovac.

U izvješću biskupa Miletića 1813. godine ne spominju se Stranjani, nego Pranjčići, s 4 kuće i 36 članova. Bit će da su preostali iz Stranjana pribrojeni susjednim Matoševcima i Ojdanića Brdu. Pranjčići, koji su tada bili najznačajniji u Stranjanima, spominje kao selo.

Osim ovih spomenutih obitelji, prema kojima su se formirali zaselci, u Stranjanima su obitalavali mnogi mještani s prezimenom Bukva, koji se spominju u popisu 1744. godine. Početkom 19. stoljeća, najkasnije do haranja kuge 1813-1818. godine nema ih više u Stranjanima. Vjerojatno su izumrli u kužnim periodima 1783. i 1795-1796. godine.

Dakle, na prelomu 18. i 19. stoljeća u Stranjanima su obitalavali: Komarice, Cvitkovići, Kneževići, Blaževići i Bukve. Njima su pridobili Domazeti i Jakobašići, koji su se tu kratko zadržali. Tridesetih godina 19. stoljeća u selu se pojavljuju

Ljevari koji naseliše posjede Komarica na padini ispod Ivankova. Njih slijede Šalići i Pranjici, pristigli iz sasinske župe.

Promatrajući brojno stanje pučanstva prema dostupnim izvorima, možemo reći, da su Stranjani u prošlosti bili značajnije selo, s dosta brojnim pučanstvom, pogotovo u prvoj polovici 18. stoljeća. Zaraze i ratne tenzije činile su svoje, pa je taj broj prilično oscilirao:

1737. godine	15 kuća	145 članova	Pranjici
1742.	12 kuća	86 članova	
1813.	4 kuća	36 članova	
1856.	12 kuća	94 članova	
1858.	13 kuća	96 članova	
1864.	8 kuća	67 članova	
1877.	11 kuća	107 članova	
1880.	11 kuća	102 članova	
1885.		112 članova	
1892.		129 članova	
1935.		233 članova	
1960.		285 članova	
1991.		241 članova	
1994.		118 članova	

Stranjani su od davnina bili čisto katoličko selo. Takvo je ostalo sve do rata 1991-1995. godine. Zajedno s Ojdanića Brdom, Matoševcima i Čivčijama čini skup katoličkih sela gornjeg Dragočaja. Od svih, nekako su najkršćanskiji Stranjani. Nije ni čudo, što je iz takve sredine potekao ugledni franjevac provincije Bosne Srebrene, dr. Velimir Blažević.

U posljednjem ratu

Godine 1995. Stranjančani su poput mnogih katolika banjalučkog kraja morali napustiti svoje selo. Gotovo svi, izuzev dvije-tri osobe. U njihovo selo došli su drugi ljudi, pravoslavne vjeroispovjesti. Neuseljene kuće su otkrivene, pojedine srušene sa zemljom. Prethodno su sve opljačkane. Kako je to izgledalo u danima egzodusa našeg naroda, predočava izvjesni Dušan Marić, koji, između ostalog piše:

"Kao u filmovima o naseljavanju Divljeg Zapada u Stranjanima koji su preko noći ostali "niča zemlja" nastala je velika trka, ali ne za napuštenom zemljom i kućama već za stvarima. Za dvadesetak dana razneto je sve što se moglo odneti: stoka, traktori s priključnim mašinama, kokoši, hrana, crep, podne prostirke, tehnika, nameštaj, posteljina, posude, garderoba, električne instalacije, kade, vrata, prozori, lamperija... Od šezdesetak kuća i stotinu drugih objekata desetak je bilo useljeno izbjeglicama iz

Glamoča, isto toliko useljivo pod uslovom da potencijalni stanari ne cepidlače zbog toga što nema vrata, prozora, nameštaja i sličnih "sitnica", dok je ostalo pretvoreno u beskorisne zidine, istinsko, urbano groblje. I tako... do juče lepe kuće u Stranjanima zvrle prazne, a iz njih opljačkane stvari čekaju kupce po pretrpanim podrumima "snalažljivih" Srba ili na banjalučkoj pijaci" (46).

Sve se ovo događalo u - kako on reče u istom članku - "Stranjanima, hrvatskom selu nadomak Banjaluke". O Stranjančanima, kako i zašto su otišli od svojih kuća ne reče ni riječi. Također ni o odgovornosti prema tim ljudima radi pljačke i rušenja u selu.

Crkva sv. Franje u Stranjanima

U udaljenim selima barlovačke župe: Matoševcima, Stranjanima, Ojdanića Brdu i dijelu Orlovca nije bilo značajnijeg crkvenog objekta, u kojem bi se redovito održavala Služba Božja. Postojale su kapele skromnih dimenzija, kod kojih se bogoslužje održavalo samo na "prašiane" tj. prilikom poljskih blagoslova. Suočavajući se sa zahtjevima suvremenog pastorala, postajala je sve očitija potreba za izgradnjom skromne crkve, kako ne bi morali ići u udaljenu župnu crkvu, čime ujedno ne bi ovisili o vremenskim uvjetima. San, da gornji Dragočaj ima svoju crkvicu ostvario se 1975. godine, kad je u Stranjanima izgrađena prostrana kapela veličine 12x6 metara. Izgrađena je na zemljištu Mare Pranjić Stipanove. Zemljište se nalazi kojih 200 m prije završetka asfaltnog puta, s desne strane, na prilično nagetoj kosini. Uz Stranjančane svojski su se angažirali mještani okolnih sela, pa je ova crkvica barlovačke župe ubrzo dogotovljena. Ipak, uz zauzimanje župnika duša ovog ostvarenja bio je Marko Pranjić Perin. Nedugo zatim, ispred crkve s gornje strane podignut je zvonik od metalne konstrukcije sa zvonom težine 50 kg. Pred sam početak posljednjeg rata 1991. godine dograđena je sakristija, pa je tu bilo sve što je potrebno za jednu filijalnu crkvu: sakralni prostor za bogoslužje, poljski blagoslovi, održavanje vjeronauka, te zvono kao vjerski znamen u selu. Naravno, tu su i brojni vjernici, koji se tu sabiru nedjeljama i blagdanima. Tu se stvarno lijepo manifestira pobožnost vjernika gornjeg Dragočaja. Prije svih, jezgru skupa čine pobožni kršćani Stranjana. Sav puk pobožno moli i pjeva. Kad u pričesnom dijelu č. sestra Branislava Garvan počne pučku pjesmu "Zdravo Tijelo", braća Šalići (Franjo i Tomo) prihvate a Matoševke podrže, sve bruiju od pjesme.

U crkvi se održavala Služba Božja sve do svetkovine Velike Gospe 1995. godine. Tijekom rata kapela je ostala netaknuta, da bi tek u poraću, u siječnju 1996. godine u nju provalili pljačkaši. Više iz objesti nego iz kristoljublja nahrupili su u nju oni, koji su harali po selima. Bezbožne ruke demolirale su svetište, skinule zvono i razbile kip sv. Franje, koji je s cijelim zdanjem zračio duhom franjevačke

46) D. Marić, Nekome krov, nekome nebo, list Blic, Godine I., br.46. od 15. prosinca 1995.

jednostavnosti i skromnosti. Akcijom policije zvono je pronađeno i vraćeno od pljačkaša.

Gradinsko groblje s kapelom Rođenja BD Marije

Iako su ovo groblje osnovali Matoševljani 1928. godine na Ružića zemljištu, ipak ga više pribrajamo Stranjanima. Jednostavno radi činjenice, što već postoji groblje u Batkovićima i što se na Gradini u većem broju pokopavaju Stranjančani, počevši od Drugog svjetskog rata.

Groblje nije dugo bilo bez kapele. Prvo je podignuta skromna drvena kapela u gornjem dijelu, koja je dugo služila svojoj svrsi. Oko 1980. godine na njenom mjestu podignuta je skladna zidana kapela, također malih dimenzija. Posvećena je rođenju BD Marije, ali se ne slavi na sam dan, radi proslave na Crkvenama. Na Gradini se slavi na prvu nedjelju poslije Male Gospe. Tada bi se okupilo mnogo katolika iz gornjeg Dragočaja, a uz njih i izvjestan broj iz Motika i od Giga. Po završetku bogoslužja nastalo bi narodno veselje. Tu, ili s igrankom negdje u Stranjanima. Svakako, lijep doživljaj. Crkveni i narodni zbor, u lijepoj prirodi, uz svirku, pjesmu, svraćanja s ugošćavanjima i dobrom šljivovicom. Katkada bi se to završilo s kavgom i naganjanjem po selu. No, i to upotpunjuje ovakve "godove".

Koncem 1995. godine kapela je provaljena, iako iz nje provalnici nisu imali što odnijeti. Ostala je tako bez većih oštećenja.

"Na trzni"

Ova lokacija se nalazi na Pranjića raskrižju, gdje se stranjanski put račva u odvojke matoševačkih puteva. Tu se bočno odvajaju još dva puta, jedan za Šaliće a drugi za Gradinu (kući Nike Blaževića-Adžića). U kutu, kojeg zatvara gornji matoševački put, s onim koji vodi u Gradinu bio je kip - svetinja. Podigao ga je pok. Andrija Tubić s Čardaka poslije Drugog svjetskog rata. Zdanje je bilo od kamena, u čijoj unutrašnjosti je bilo veliko raspelo, urađeno u metalu.

Zdanje svetinje posve je rastrešeno u potresu 27. listopada 1969. godine, nakon čega nije obnovljeno. Uskoro je uslijedila akcija uređenja puteva. Sama raskrsnica je asfaltirana. Prilikom proširenja samo mjesto svetinje ušlo je u poravnati prostor raskrsnice, mače, samo ovo minijaturno svetište predstavljalo je mjesto okupljanja i molitve u središtu sela. Kako je svetinja porušena i izgrađena crkvice sv. Franje nešto niže od njenog mjesta, ta je svetinja pala u zaborav.

Čađo

Ovo je neobičan nadimak za čovjeka, koji u posljednje vrijeme predstavlja iznimnu ličnost u Stranjanima. Ovaj nadimak dobio je po crnom, zagasitom tenu. Pravo mu je ime Marko Ljevar. Njegov otac Pejo bio je ugledan čovjek u selu. Od
i

njega i majke Marice naslijedio je dobronamjernost. Uvijek je bio u društvu, volio i malo popiti, ali njegova dobra riječ, uvažavanje sugovornika i veselost uvijek su ga činili simpatičnim i privlačnim. Voli život, voli pjesmu. Otisnuo se u inozemstvo zaposlio na željeznici u Münchenu. Kad bi dolazio kući, to bi bio ugodan doživljaj za njega, ukućane i selo. Kao snalažljiv čovjek donosio bi deficitarnu robu, pa je na taj način mnogima izlazio u susret. Odmor od nekoliko dana za njega bi bio pravi raj.

Odmoriti se kod kuće, biti zajedno s obitelji a onda otići na koji "god", proći selom, vidjeti se s prijateljima i znancima, družiti se s njima..., tu je bio pravi Marko. Dolazio bi u baru u sred sela, gdje se okupljala mladež, lijepo bi se veselio, pjevao s društvom, malo nakitio, pa i pokartao. To je njegov odmor i vikend. Kući bi se vraćao kasno na počinak.

Jednom zgodom imao sam sv. Misu u Stranjanima. Po završetku č. sestra Branislava i Markova supruga Jelica se dogovore ići kod njih na kavu. Meni ne preostade drugo, nego biti sluga pokoran, pa ih odvezem u Ljevare. Cijelo vrijeme njih dvije su lijepo pričale a ja se nisam baš mnogo petljao u njihov razgovor. Više sam slušao. Između ostalog, priča Jelica kako je Marko došao iz Münchena u ne baš dobrom zdravstvenom stanju. Gripa, prehlada..., nešto takvo ga je mučilo, pa je loše izgledao, kao sjena. Otišli su na sahranu u susjestvu, da isprate umrlu baku.

Svi plaču, pa i Marko pustio suze. Onako slabog zdravlja i uplakan nije baš lijepo izgledao. Jelica dalje pripovijeda: "Svi plaču za bakom. Plače Marko. Plačem i ja, ali ne samo za bakom, nego i za Markom, što mi tako loše izgleda".

Takav je Marko. Provodi lijep, jednostavan život našeg čovjeka. Taj ustaljeni način života poremetio je nadošli rat, ali Marko se snalazi i u takvim prilikama. I dalje zadovoljno živi u relaciji Zagreb - München. U Zagrebu je smjestio svoju obitelj. Istina, ljepše bi mu bilo da se vrati ondašnjem životu, da su mu nekadašnji Stranjanjani. Da može zapjevati u Ljevarima ispod Ivankova.

MATOŠEVCI

Na krajnjem zapadu Dragočaja, tamo prema Bistrici i Jorgića Klupama nalazi se selo Matoševci. Stere se na širokom području, koje zatvaraju Stranjanjani, Zovica, poprečni put, koji veže prometnice za Prijedor i Majdan, te Gig i Gradina. Ovo područje u posljednje vrijeme slabo je naseljeno, pa broji četrdesetak domaćinstava. Nije bilo kakvog povećanja pučanstva, jer se višak selio, tražeći bolje uvjete za život. Na tako širokom prostoru imamo kuće, grupirane po zaselcima: Batkovići, Majdandžići, Živaja, dio pri Čardaku a predjeli pri Gigu i Točkovima gotovo da su postali pusti.

Selo je imalo svoj prvobitni naziv "Mattosmahala". S takvim oblikom imena

spominje ga biskup fra Mato Delivić 1737. godine. Vjerojatno je u istom razdoblju na području sela bilo manje zbijeno naselje, s izgledom mahale. Svakako, tu je bio čardak, s većinom katoličkih kuća. Poneko katoličko domaćinstvo moglo je biti Živaji i na prostoru prema Gigu.

Pet godina kasnije biskup fra Pavo Dragičević spominje ovo selo pod imenom "Matosevzi". Kako je pribilježio imena i prezimena domaćina, nalazimo da su tada u selu obitavali: Batkovići, Majdandžići, Debeljaci, Blaževići, Milići i Abrampahići. Milića je bilo tri domaćinstva, Debeljaka dva a ostalih po jedno. Među njima su Blaževići, jedna obitelj, koja je vjerojatno pristigla iz Lišnje. Tijekom vremena Milići su iščezli iz Matoševca a Abrampahići se spominju do sredine 19. stoljeća. Godine 1828. spominje se daje u Šargovac udana "Francisca Abra-Spaich de Matoshevczi" (47).

Počevši od 1737. godine pa na ovamo, okosnicu pučanstva Matoševaca čine obitelji Batkovića, Majdandžića, Debeljaka i Blaževića. U 19. stoljeću na tlu ovog sela nalazimo i jednu kuću Komarica. Početkom 19. stoljeća glavar te obitelji bio je Blaž a sredinom istog stoljeća Petar Komarica. Obitavali su u južnom dijelu sela, uz same današnje Ljevere. Samo ih je put dijelio od Stranjana i ostalih Komarica u masivu Ivankova. Petrovi potomci bili su na području Matoševca sve do Bosansko-hercegovačkog ustanka 1875-1878. godine, kad su se pod pritiskom ustanika odselili u Orlovac, kod samih Crkvena.

U Bosansko-hercegovačkom ustanku katolici Matoševaca neprestano su trpjeli upade i napade ustanika. U jednom takvom prepadu 2. travnja 1878. godine "katolici iz sela Dragočaj Ivan sin Bele, Vid sin Petra i njegovi sinovi: Marko, Mile i Ivan kad su pošli čistiti svoje njive, naišli na ustanike i svi su pobijeni od strane ustanika" (48). Iako se tu ne spominju prezimena, ipak možemo zaključiti, da su nastradali katolici najvjerojatnije bili mještani Matoševca, jer su oni bili najizloženiji napadima pobunjenika. Uspostavom austrijske vlasti 1878. godine iz sela se definitivno povlači spahija, pa tu ostaju samo katolici. Stari Matoševljani pripovijedaju, da se tada u selu zatekao neki Rom, Ciganin. Pribio se uz spahiju i bolje stojeće kršćane, pa se tako nekako prehranjivao. Kad je otišao spahija, Matoševljani spomenutom Romu postavili su uvjet: "Ovako više ne može biti! Ti jedini među nama kršćanima? Ili se pokrsti, ili idi iz sela". I Ciganin se pokrstio i uzeo prezime Batković. I danas njegovi potomci među Batkovićima prepoznavaju se po zagasitom i tamnom tenu lica.

Brojno stanje katoličkog pučanstva u selu, prema dostupnim izvorima bilo je sljedeće:

1737. godine	8 kuća	97 članova	
1742. godine	9 kuća	88 članova	
1768. godine	24 kuća	241 članova	zajedno sa Stranjanima
1813. godine	19 kuća	286 članova	zajedno sa Stranjanima osim Pranjića

47) *MVŽupe Ivanjska, godina 1828., br. 155.*

48) H. Šapur, *Turski dokumenti o ustanku u Potkozaru 1875-1878., Sarajevo 1988., str. 142.*

1856. godine	10 kuća	88 članova
1858. godine	9 kuća	89 članova
1864. 7 kuća		75 članova
1877. 8 kuća		115 članova
1880. 8 kuća		109 članova
1885.		121 članova
1892.		139 članova
1835.		337 članova
1960.		405 članova
1991.		124 članova
1994.		69 članova

Nakon egzodusa našeg naroda 1995. godine u Matoševcima nije ostao ni jedan katolik. Došljaci su se uselili u nekoliko kuća a preostali domovi su opljačkani i porušeni. Selo je stvarno pretvoreno u opustošeni predio, s ostacima domova, koji pobuđuju tugu i sjetu.

Kršćanska obilježja u selu

Na području sela postoje dva groblja: Gradina i ono u Batkovićima. Gradina je ujedno i stranjansko groblje. Dok se prvo nalazi na rubu sela, visoko u Gradini, drugo je smješteno u samom središtu. Inače, mještani Matoševaca su se pokopavali na Crkvenama. To im je bilo daleko, pa su nastojali osnovati groblje u svome selu. U tu svrhu 1914. godine poklonio im je zemljište Ahmet-aga Đumišlić. Već 30. siječnja 1915. godine u novom groblju pokopana je Ruža r. Milić, supruga Petra Batkovića. Mještani su u groblju podigli malu drvenu kapelu, koja je dugo vremena služila svojoj svrsi. Kako je u posljednje vrijeme posve dotrajala, u godinama koje su prethodile posljednjem ratu Batkovići su saznali novu, skromnu kapelu, koja je posvećena sv. Josipu. Tu se 1. svibnja održava sv. Misa s poljskim blagoslovom. Malo groblje, mala kapela, ali opći dojam je lijep i ugodan. Malo dalje, s iste strane puta bio je veliki drveni križ, kakav se može vidjeti po katoličkim selima oko Banje Luke.

Godine 1996. kapela je otkrivena. Od nje su ostali samo zidovi. Skinuta je i žičana ograda sa stupovima; bolji nadgrobni spomenici su odneseni i ispreturani. Kako su groblje i kapela minijturni, tu na malom prostoru izlazi na vidjelo vandalizam i pljačkaška pohlepa, učinjeni s velikom zlobom.

Kao svetinje u selu se nalaze i dva kipa "krajputaša". Jedan je na Danilovom Brdu a drugi "kod ravnice", na spoju gornjeg puta s odvojkom koji vodi u Gradinu. S te ravnice drugi odvojak se spušta u Živaju.

Juro Matulin

Riječ je o Juri Majdandžiću iz Matoševca. Njegovog oca Matu zvali su Matula, pa po toj logici Juro je Matulin. Potječe iz stare matoševačke obitelji Majdandžića,

koja je i u turskom periodu davala crkvene odbornike. Njegov djed je služio kao prokurator ivaštanske župe, dok su Matoševci pripadali toj crkvenoj organizaciji do 1876. godine. Juro je služio kao crkveni odbornik za Matoševce tridesetak godina, počevši od Drugog svjetskog rata. Imao je prastaro raspelo - križ, koji je baštiniio od svojih predaka. Na njemu su bili mali zvončići. Kad bi se spremalo nevrijeme s tučom, on bi ga iznosio, njime križao i molio se da oluja umine. Jednog dana spremalo se veliko nevrijeme a Juro nije bio kod kuće. Ledena tuča i snažan vjetar učinili su svoje. Svi su krivili Juru, što tada nije bio na svome mjestu, iznio svetinju i "otklonio opasnost". U to su bili uvjereni i susjedni pravoslavci ispod Gradine, pa su ga htjeli tući, jer ih nije "zaštutio" od nevremena s tučom.

Osamdesetih godina 20. stoljeća počeo je stariti i slabiti. Više nije mogao dolaziti ni u crkvicu sv. Franje u Stranjanima. Ipak bi stizao na koji "god". Tako smo negdje 1988. godine slavili sv. Misu u groblju na Gradini, u nedjelju poslije Male Gospe. Došao sam sat vremena ranije, da bih mogao moliti nad grobovima pokojnika. Narod se sabirao a ja sam išao moleći od groba do groba. Dvadesetak minuta prije početka sv. Mise dolazi Juro. Uz strmu obalu više ga vode, nego što sam ide. Teško diše a grudni koš mu se nadima i prazni kao kovački viganj. Dolazi među grobove Majdandžića i bez predaha, odmah zove da se moli na njegovu nakanu. Krupnim i isprekidanim glasom govori: "Imenjače, dođi ovamo!"

Žena ga upozorava da ne ometa, jer "ujak" moli nad drugim grobovima. Doći će, kad završi. A on se ne da: "Što? Doći će on k meni...". U to završim opijelo, pa priđem i pozdravim se s njime. On naređuje da se moli nad grobom njegovog oca Matule. Ali, kako vidim, nešto nije u redu. Na spomeniku kojeg pokazuje nigdje nema Matinog imena. Tako isto i na susjednim spomenicima. Upozoravam da to nije taj spomenik, a on se čudi: "Kako nije? Pa ovaj je...". Iznenaden zastane. A ja predložim: "Oдох ja moliti dalje a Ti nađi očev grob. Kad ga nađeš, doći ću". Osta imenjak oslonjen na štap, tražeći pogledom grob svoga oca. Pred samu Misu stigli smo moliti za pokojnog Matulu. Tražeći Juri nasljednika u crkvenom odboru, imenovali smo Josu Batkovića Milkovog. No, Juro se s tim nikako nije slagao. Htio je "Papu", Marka Batkovića. Ali Marko, također stariji čovjek nije se prihvatio izbora. Stari Juro je podigao veliku galamu, što se dogodio takav izbor. Ne znajući kako da se obranim, uvjeravam ga: "I ja sam zato, što Ti imenjače predlažeš. Privoli "Papu" da primi dužnost, pa ćemo ga imenovati". Ali imenjak postajesve grlatiji. Svašta mi je rekao. Stari i isluženi crkveni odbornik se naljutio na župnika, što "ne radi kako treba".

Nedugo nakon toga, na blagdan sv. Ante Pustinjaka 17. siječnja 1990. godine opet smo se sreli u neobičnim okolnostima. Kako se slavio sv. Anto na Petrićevcu, kapelan fra Anto Ivanović otišao je cijeli dan pomoći subraći svećenicima a ja sam ostao na Barlovcima. Stigao sam na večernju sv. Misu, pa se poslije vratio u župni stan zbog nekog neodgodivog posla. Riješivši se obaveza, odlučim otići stričeviću Marku u Petrićevac, jer on je za svaki blagdan sv. Ante upriličavao

malo slavlje. Kad sam već u sumrak namjeravao poći, stadoše kola pred župnim stanom. Vidim, izlazi jedan od Jurinih sinova. Juro je loše, mnogo bolestan, pa došao po svećenika. Nemajući drugog izbora, krenem u Matoševce. Dodem kući a Juro onako slab, sve se vrpolti. Neugodno mu je. "Imenjače! Ti doš'o?", upita nakon duže šutnje. "Da imenjače", odgovorim ja. Nato on grmnu: "Ja Tebi ne bi doš'o". Iznenaden upitam: "Zašto?". On će mi: "Pa ja Tebi svašta rek'o". Umirim ga, spočitavajući kako treba preći preko toga, jednostavno zaboraviti. Lijepo se ispovjedio, pričestio, primio poputbinu a nakon toga debela dva sata tako smo lijepo pričali uz kavu. Uskoro je umro 8. veljače 1990. godine, pokopan na groblju Gradina, nekih petnaest metara ispred kapele. Spominjući se ovog čovjeka, razmišljam: "Starina Juro! Molio si se Bogu, služio Crkvu prije nego sam se rodio. Pun vjere, živeći na sebi svojstven način. Laka Ti crna zemlja! Počivaj u miru Božjemu!" Jurini sinovi, kršni i naočiti mladi ljudi ponosni su na svoga oca. I na "dida" Matulu. Po njemu su i oni Matulini.

Zusammenfassung

Dieses anspruchlos geschriebenes Werk mit dem Titel "Durch die Heimat" ist eine logische Fortsetzung des vorgängigen: "Nordwestlich von Banja Luka". In ihm beschrieben sind die Gebiete und Menschen im Nordwesten der Gemeinde Banja Luka, wo durch die Jahrhunderte die katholische Bevölkerung lebte, welche im letzten Krieg grösstenteiles längs Kroatien und in der weiten Welt zerstreut ist. Zum unterschied von vorhergehendem Werk hier wird nicht die Gegend von Ivanjska und Šimići geschildert, sondern jenes Gebiet das seiner Zeit die Pfarren Petrićevac und Barlovcu deckten. Das heisst, neben diesen zwei, dargestellt sind auch, in heutigen Grenzen und von ihnen getrennte Pfarren: Motike, Budžak, Marija Zvijezda und trn. Besser gesagt ihre Räume und Siedlungen zu der Stadt Banja Luka. Von oben genannten sind die einzelnen Dörfer schon in die Stadtzone eingeschlossen. Wie im vorgängigen Buch auch hier bringen wir die Beschreibung wird an die vorgängige angeknüpft und sie vervollständigt. Mit der Mehrheit des neuen Inhalt stellenweise merken wir die gleichlaufenden Beschreibungen mit einigermaßen veränderter Konzeption.

Betrachtend die Thematik und Schreibweise können wir sagen, dass hier ein Geschichtedurchschnitt dieser Gegend gebracht wird. Die Schilderung des Gebietes, der einzelnen Menschen und Ereignissen entspricht der geschichtlichen und wahren Sachlichkeit. Nämlich nichts ausgedacht ist. Die nähere Geschichte ist systematischer, die fernere fragmentarisch dargestellt. Neben dem erreichbaren geschichtlichen Material die Mehrheit des Dargestellten im Buch basiert sich auf den Angaben aus den Matrikeln und Schematismen.

Dieses Buch hat seine spezielle Zielrichtung. Offensichtlich ist es den Menschen auf den oben genannten Gebieten gewidmet. Jenen, die auf dem heimischen Herd geblieben sind, wie auch den anderen, die mussten ihr Heimatland verlassen, welche jedoch, wenn es bessere Umstände kamen, in ihre Heimat zurückkommen mochten. Das Buch ist geschrieben auch für die Vielen, die niemals zurückkehren werden. Möglich ist, dass sie nur ins Besuche ihrem Geburtsort kommen werden. Ihnen allen dieses Buch kommt wie ein Merkbuch, in dem jeder von ihnen etwas finden wird, was ihn interessiert und auf den Heimatboden erinnert. In solch einer Zeit wie ist diese, dieses geschriebene Wort über dem Heimatland ist tatsächlich notwendig.

Das Heimatland ist jedem Menschen lieb, aber das liebste wie die Sehnsucht, wie etwas was ihm entgeht, wenn es ihm verweigert wird. So ist es mit dieser Gegend aus der die Menschen in der weiten Welt zerstreut sind, aber in ihrem Bewusstsein und Erinnerung reihen sich die katholischen Heimatdörfer und Orte geboren am besten verstehen.

SADRŽAJ

Predgovor	7
Petričevac	9
Prošlost	9
Stanovništvo	10
Brojno stanje	11
Crkveni objekti	11
Franjevački samostan Petričevac	12
Novija previranja u Petričevcu	14
Miki	15
Lukica	16
Rakovac	17
U potresu 1969. godine	19
Budžak	19
Prošlost	19
Stanovništvo	22
Časna sestra Andreja Blažević	23
Veliki crveni jezik	54
Bog platio!	24
Joskan	25
Delibašinoselo	26
Prošlost	26
Brojno stanje	27
Trapisti	27
Brat Mohor	30
Priječani	31
Kiša iz Priječana	33
Motike	33
Velike Motike u prošlosti	33
Stanovništvo Motika	34
Zaselci Motika	37
Župna pripadnost	38
Svetište sv. Roka na Čelanovcu	40
Kapela sv. Ilije na Durbića Brdu	43
Kapela na Ljevarama	43
Kapela Pohođenja B. D. Marije na Martinovića Brdu	44
Vjerski život	45
Čudna ispovijed	46
Neposlušna Dulja	46
Nesalomljivi ljudi	47
Nadimci u Motikama	47

Šargovac	48
Prošlost...	48
Zaselci u Šargovcu	49
Stanovništvo	51
Gospodin čekić	52
Pavo Golub	53
Vujnovići	54
Gospina kapela	55
Kvega	56
Novakovići	57
Derviši	58
Zalužani	60
Gospodin ćup	62
Gemeli	63
Nadimci u Zalužama	64
Kuljani	64
Kapela sv. Ilije	65
Brojno stanje stanovništva u Kuljanima	66
Upotresu 1969. godine	67
Svetac ima strpljenja	67
Nadimci u Kuljanima	64
Trn	67
Prošlost	68
Stanovništvo	69
Izazovi novog vremena	70
Sreća u nesreći	71
Jablan	72
Kapela na Suvajama	73
Bukovica	74
Brojno stanje stanovništva	75
Zaselci u Bukovici	75
Župna kuća u Bukovici	76
Bukovičke dileme	78
Neobične prinove	79
Barlovci	79
Prošlost	80
Brojno stanje stanovništva	82
Turski čardak-župni stan	82
Kapela sv. Ane u Miljana Gaju	83
Kapela sv. Petra i Pavla na Gajiću	83
Kapela sv. Marka na Bijedi	83
Frapantna poruka	84

Ljuljaj Marjane!	84
Trunje	85
Vito i Jelaš	86
Neobična zaprega	86

Ramići	87
Crkvena zemlja u Ramićima	88
Župni centar sv. Vida u Ramićima	89
Vidov-dan 1993. godine	103
Zita	104

Dragočaj	105
Orlovac	106
Prošlost	106
Crkvene	109
Topići	110
Savjest čovječanstva na kušnji	112
Ostavi moj križ!	112
Božjeg čovjeka gurnuo ovan	113

Dikevci	113
Grablje s kapelom sv. Jurja	114
Tek se rodilo a pjeva "k'o gora"	116

Čivčije	116
Kapela sv. Leopolda	118
Tuna Marušić	119
Nadimci u Čivčijama	119

Ojdanića Brdo	120
Stanovništvo	120
Brojno stanje na Ojdanića Brdu	122
Nesuđene batine	123

Tusmahala	123
Stranjani	124
U posljednjem ratu	127
Crkva sv. Franje u Stranjanima	128
Gradinsko groblje s kapelom B. D. Marije	129
"Ne trzni"	129
Čadjo	129

Matoševci	130
Kršćanska obilježja u selu	132
Juro Matulin	132

Zusammenfassung	135

Bilješka o autoru

Fra Jurica Šalić, svećenik, franjevac provincije Bosne Srebrene rođen je u Dragočaju 1. listopada 1948. godine. Osnovnu školu učio je u Motikama i Dragočaju a Franjevačku klasičnu gimnaziju u Visokom. Godinu novicijata proveo je u Kraljevoj Sutjesci 1968/69. godine, nakon čega slijedi studij teologije i odsluženje vojnog roka. Zaređen je za svećenika 27. travnja 1975. godine. Kao svećenik služio je na više župa u Bosni: Breške, Tuzla, Petrićevac, Bugojno, Lepenica i Barlovci. Ovu posljednju župu služi u burnim vremenima 1985-1998. godine. Nakon toga odlazi na službu u Vojnić, služeći prognanike iz Bosne u tamošnjoj misiji. Trenutno vodi katoličku misiju za prognanike u Tušiloviću kod Karlovca. Uz pastoralni rad i redovničko opredjeljenje bavi se istraživanjem povijesti svog kraja. Osim ovog djela i manjih radova objavio je dvije knjige: **"Hod u vjeri"**, 1991. i **"Sjeverozapadno od Banje Luke"** 1999. godine.

Sken i OCR (Optical Character Recognition):

Marinko Orlovac
08. rujna 2006.

